

C E P Ü N V E R S İ T E S

Neo-Klasik İktisat

L'économie néo-classique

BERNARD GUERRIEN

Çeviren

ERTU RULTOKDEMİR

İletişim Yayınları • La Découverte

İleti im Yayınları • LaDecouverte
CEPÜNVE-R-S TES

İleti im Yayıncılık A. . Adına Sahibi: Murat Belge

Genel Yayın Yönetmeni: Fahri Aral

Yayın Yönelmeni: Erkan Kayık

* Yayın Danı manı: Ahmet nsel

Yayın Kurulu. *

Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Murat Gültekingil,

Ahmet nsel, Erkan Kayılı, Ümit Kıvanç,

Tu rul Pa ao lu, Mete Tunçay.

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç

Dizgi: Maraton Dizglevi

Sayfa Düzeni: Hüsnu Abbas

Baskı: efik Matbaası (iç) / Ayhan Matbaası (Kapak)

Da İTİM: Hür Basın Da İtım A. .

İleti im Yayıncılık A. . - Cep Üniversitesi 41 - ISBN 975-470-131-8

1. Basım - İleti im Yayınları, A ustos 1991.

1989 tarihli baskısından çevrilmi tir.

© Repferes, La Döcouverte, 1, Place Paul-HainlevG, 75005,1989

© İleti im Yayıncılık A. ., 1991

Klodfarer Cad. İleti im Han. No:7 34400

Ca alo lu- STANBUL, Tel: 516 22 60 61 - 62

YAZARIN D ER ESERLER

Algibre lıniaire pour conomistes (1982), Economica, Paris.

Initiation aux mathématiques en Sciences iconomiçues et sociales (1987),
Economica, Paris.

Microiconomie et calcul 6conomique (B. Nezeys ile birlikte) (1987), Econo-
mica, Paris.

La thiorie nio-classigue (1989), Economica, Paris.

Concurrence flexibilıtá et statoliti (1989). Economica, Paris.

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğ er yandan da artan bir hızla geli iyor, çe itleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorla ıyor, her eeye rağmen bilgiye ulaş ma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla de il.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geli tirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin ansı çok az. Üniversitelerimiz, tohumumuzun yeti kin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları i te bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yeti tirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi olu turan "Que sais-je" (Ne Biliyorum?) dizisini İletim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor. İletim'in Cep üniversitesi, bu büyük diziden seçilmi ,

Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin nısıra, Avrupa'nın başlıca yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içerecek

Ayrıca, Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu alana için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenci programı" tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının ondegelen bir uzman tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez değinen kişiler için hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek derinlik ve samimiyetle. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel gerektirir. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri için ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğrenciler ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun temposu içinde çabuk bilgileri araştırma ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalışmaları sırasında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programını yönetebilecek bir meslekçi için ilim imkânına kavuşacak; ayrıca, her konuda bir nedenle herhangi bir konuyu merak eden herkes, kolayca ulaşabilir, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden yararlanabilecektir.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, başlıca ders dışı bir genel kültür kitabı olacaktır. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e istatistikten Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanını hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

*iletişim
Yayıncıları*

çindekiler

G R	7
I. BÖLÜM	
Karar Birimleri, Hanehalkı ve Firma	16
Hanehalkı.....	16
Firma (Veya Üretici)	24
II. BÖLÜM	
Tam Rekabet Piyasasında Arz ve Talep	27
Tam Rekabet Modelinde Piyasaların Örgütleni i	28
Tam Rekabet Ko ullarında Arz ve Talep	30
li. BÖLÜM	
Tam Rekabet Piyasasında Denge	41
Genel Dengenin Varolu artlar'	43
Rekabet Sisteminin Kararlılı ı .	47
IV. BÖLÜM	
Denge, Optimum ve Bölü üm	54
Ekonomide Çe idi Kaynakların Da ılımlarının Kar ıla tırılması	54
Piyasanın Sınırları: Mallar ve Dı sal Etkiler	64
v. BÖLÜM	
Tayınlama Yoluyla Denge	74
vi. BÖLÜM	
Para ve Zaman-Boyutsuz Piyasalar	84
vii. BÖLÜM	
Makroekonomi ve Neo-Klasik ktisat	91
Keynes'ten Önce Makroekononv	92
Keynes	96
IS-LM Modeli ve "Neo-Klasik Sentez"	102

VIII. BÖLÜM

Keynesciler ve Paracılar Arasındaki Tartı ma	108
“Keynesçi Senaryo”e Göre İşsizliğin Nedenleri:	
Fiyatların Katılığı ve Parasal Aldatma	108
Makroekonomiye Mikroekonomik Temeller Araması	119

IX. BÖLÜM

Eksik Rekabet	*22
Monopol	123
Oligopol	130
sonuç	138
BBL YOGRAFYA ..	145

G R

Günümüzün iktisat ö retimi ve ara tırmalarında neo-klasik iktisat kuramı egemendir. Öyle ki Nobel iktisat ödüllерinin neredeyse tamamı neo-klasik akım içinde yeralan iktisatçılara verilmektedir. Bu yüzden çe itli ileti m araçlarında ve geni kitlelere hitap eden eserlerde, iktisat kuramı denince akla hep neo-klasik kuram gelir.

Bununla birlikte, bu iktisatçıların kendi aralarında çok bölünmü olmaları da unutulmamalıdır. Zaten Nobel ödüllерinin de iki büyük grup arasında payla ıldı nı görüyoruz. Bunlardan ilki, Hayek, Friedman, Stigler, Buchanan ve Allais gibi iktisatçıların olu turdu u liberal e ilim; di eri Samuelson, Arrow, Tobin, Modigliani ve Solow'un temsil etti i daha müdahaleci ya da "sosyal-demokrat" e ilimdir. Kaldı ki bu iki* e ilim de kendi içinde birtakım alt-gruplara ayrılmı olup, hem kendi alanlarına özgü dergilerde hem de kitle yayın organlarında süreklili olarak sert kuramsal tartışmalar yapmaktadırlar.

Bu çatı ma bir yana bırakılırsa, her iki büyük gruba ba lı iktisatçılarının, yine de neo-klasik kuramın esasını olu turan birçok fikri payla tı ı görülmüştür. Bu ortak noktalar, toplumun, ba ımsız, özgür ve e it bireylerden olu an bir bütün ekinde anla ılması ve piyasanın da, bireylerin faaliyetleri arasında bir uyum sa lama aracı olarak belirleyici bir konumda bulunmasıdır.*

Neo-Klasik İktisatçılarının Toplum Kavramı

Toplum, aslında bir bireyler toplulu u oldu una göre, iktisadi ve toplumsal olaylar, bireysel davranı lardan yola çıkarak açıklanabilir: Bir fizikçinin fizik sorunlarını

(*) VI. ve VII. bölümlerin çevirilerine katkıda bulunan Doç. Dr. Mehmet Duran ile VIII. bölümün çevirisine katkıda bulunan

Ara tırma Görevlisi Haluk Levent'e teşekkür ederim. (ç.n.)

atom ve temel parçacıklar; bir biyologun da konulan kromozom ve genler düzeyinde ele alması gibi. Bununla birlikte, bu yaklaşım çerçevesi içinde birbirinden çok farklı iki yaklaşım olabilir: Ya önce tek başına bireyler göz önüne alınır ve orjinal, toplum halinde ya amalanıyla ilgili faaliyetlerine bakmadan tek tek davranışları incelenir; ya da Devlet aygıtı, kurumları, yasalara ve mülkiyet ilişkileri vb. ile toplum veri olarak alınır ve bu toplumda yer alan bireylerin davranışları incelenir.

Bu iki yaklaşımı birbirinden ayıran husus, bireylerin içinde faaliyet gösterdiği çevreye verdikleri önemdedir. Meselâ birinci yaklaşım taraftarları, çoğu kez, yadılsız adada Robinson Crusoe örneğine dayanır. Gerçi sonuçta o da başlıksız adalarda yatan diğer Robinsonlarla mübadeleye girecektir.¹ Bu "Robinson" örnekleri ile alay edenler olursa, verilen cevap şudur: Temel bazı mekanizmaları kavramak için bu, yeterli olmasa da, sadece zorunlu bir ilk adımdır.

İkinci yaklaşımı benimseyenler devletin veya toplumsal grupların rolünü esas alırlar. Bu yaklaşım da devleti ve toplumsal grupları veri kabul ettiği için eleştirilmektedir. Oysa ki, onların da bireylerden oluştuğu ve bireylerin geçmişi faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıktıkları unutulmaktadır.

Biz aslında burada, bu tartışmanın ayrıntılarına girmeyeceğiz. Sadece çetireli iktisat teorileri arasındaki temel farkın, bu teorilerin, bireyin içinde yer aldığı çevreye tanıdıkları rolden kaynaklandığını belirtmekle yetineceğiz. Bu noktada, Neo-Klasik Teorinin birinci yaklaşımı benimsediğini görüyoruz. Çünkü bu teori, toplumu, tek tek bireylerden yola çıkarak "oluşturmaya" çalışmaktadır. En azından ilk aşamada, bu bireyler, sadece kaynakların ve teknolojinin sunduğu imkânların sınırlılığından gelen kısıtlamalar altındadır. Sahip oldukları kaynaklar farklı olsa bile, bu anlamda "özgür ve eşit" sayılmaktadırlar. Bu, *karar birimi* diye adlandırılan bireylerin incelebilmesine imkân vermektedir. Son olarak, bu yaklaşım

(1) Yakın tarihte verilmiş bir örnek için bkz. (Barro, 1985). Parantez içindeki isim ve tarihler, eserin sonundaki bibliyografyaya gönderme yapmaktadır

mm ço u kez "yöntemsel bireycilik" diye nitelendi ini de belirtmek yerinde olur.

Piyasanın Düzenleyici Rolü

Her bireyin zevkleri ve gelir düzeyi farklıdır. Onun için bireylerin birbirleriyle mübadelede bulunması her biri için yarar getirir. te, Neo-Klâsik Teori'ye göre bireyin sosyallemesini sağlayan *piyasa*, onların biraraya gelme arzusundan doğar. Daha piyasanın nasıl doğduğunu ve ilediği sorununa değinmeden, neo-klâsikler, *fiyatların* orada, mübadelede bulunmaya aday olanların önerilen üzerine ortaya çıktığını düşünürler.

İmdi asıl sorun şudur: Acaba bu fiyatlar, bireylerin arzularını tam olarak yansıtıyor mu ve onların faaliyetlerini düzenleme olanağını vermekte midir? Burada neo-klasikler, Adam Smith'in (1723-1790), "arz ve talep yasasının etkisiyle fiyatlara yön veren "görünmez el" benzetmesinden yararlanırlar. Buna göre bir malın talebi, arzını artırorsa fiyatı yükselir, tersine arz fazlası varsa fiyatı düşer ve böylece piyasa dengeye gelir. O halde neo-klasik iktisatçıların temel amaçlarından biri, bu arz ve talep *yasasına* bağlı piyasa ekonomilerinin herkesin yararına uyan ve ahenkli bir işleyişe sahip olduğunu ispatlamaktır. Bunu ispatlarken, *rasyonellik ilkesine* dayanmakta ve gerçek yaşamın basitleştirilmiş emalarından yararlanıp, başka bir deyişle *mükemmel rekabet* haline ayrıcalıklı bir yer veren modeller kurmaktadır.

Rasyonellik tikesi

Arz ve talep yasası, bireysel arz ve taleplerin bir sonucu olduğuna göre, bunların ne şekilde olacağını açıklayarak yola çıkmak daha mantıklı olur. Eğer bireylerin davranışlarını, birtakım tesadüflere bağlarsak zaten böyle bir açıklamaya gerek olmaz. te bu nedenle, Neo-Klasik Teori, bireylerin *rasyonellik ilkesine* uygun davrandıklarını düşünmesinden yola çıkar. Başka bir deyişle bireyler, *kendilerini kısıtlayan* artılar dikkate alınmak kaydıyla, ellerindeki imkânları "en iyi" şekilde kullanır-

lar.

Bu genel ve oldukça biçimsel² olan rasyonellik tanımının üstünlüğü *maksimizasyon* ("en iyi") düüncesine yer vermesi ve matematiksel ifadelerden yararlanmasıdır (bir fonksiyonun uç noktalarının aranması gibi). Bunun yanında bu tanımın zayıf yönü de çok genel oludur. O kadar ki, sonunda öyle veya böyle her davranışı rasyonel sayar. Bunun için amaç fonksiyonuna (yani fayda, kâr vb. nin optimize edileceği fonksiyon), uygun deşkenlerin sokulması kâfidir. Böylece belirsizliğin mevcut olmadığı ve bilgi akışının "mükemmel" olduğu durumda, rasyonel olan bir davranış belirsizlik, sınırlı bir bilgilenme veya maliyetin yüksekliği halinde irrasyonel olarak deşlendirilebilir. Söz gelişi rizikolu deşilse paramı en çok getirişisi olan alana yatırım. Tersine risk varsa "bütün yumurtalan aynı sepete koymamak" için, plâsmanlanmı çeşitli alanlara da ıtırım. Kaldı ki bazen *a priori* olarak irrasyonel sayılan bir davranış çoşunlukla önemsenmeyen deşkenlerin hesaba katılması sayesinde, yerinde sayılabilir. Böylece, en küçük fırsatları bile yakalamayı kollayan insanlar için pek rasyonel görünmeyen birçok "katı" tutumun, aslında belirsizlik ve yeterli bilgiye sahip olmama gibi gerekçelerle açıklanması mümkündür.

Onun için herhangi bir davranışın rasyonel olup olmadığı sorunu, tek başına bir anlam ifade etmez. Her şey, yapılan varsayımlara ve gözönünde tutulan deşkenlere bağlıdır.

Tam Rekabet Modeli'nin Önemi

Eğer yayımlanan bilimsel eserlerin sayısına ve kapsamı alanın genişliğine göre deşlendirilecek olursa, neo-klasik iktisat, inanılmaz boyutlara erişmiştir. Bir yandan tüketim, üretim, finansman (kamu ve özel) ve devlete ilişkin analizler yaparken, bir yandan da, özellik-

- (2) Çünkü bu tanım, belirli faaliyetler için kaynakların "en iyi" şekilde kullanılmasını (kısıt altında maksimizasyon) konu edindiği sürece, her türlü insan faaliyetine uygulanabilir. Bu faydacılık sorununun daha derinliğine bir eleştirisi, (Caillâ, 1989)'de yer almaktadır.

le yakın geçmi ten ba layarak aile,ceza, spor vb. konulan ele almaktadır. Ama aslında bu çalı malann o unda ortak bir hareket noktası vardır: O da, neo-klasik iktisatçıların *temel modeli*, piyasa sistemlerinin ideal bir rne ini sunan *tam rekabet modelidir*. Her model gibi bu model de *bir dizi varsayım* altında olu turulur ve bu varsayımlardan hareketle, matematiksel bir muhakemeyle ıkanlabilecek bütün sonuçlara ula ılmaya çalı ılır. Tabii bu sonuçlar arasında en önemli olanlan, rasyonel davranan bireylere ait plnlan, piyasa fiyatlanndan yararlanarak düzenleyen mekanizmaya ili kin olanlardır. Biz dikkatimizi özellikle bu tür sonuçlar üzerinde yo unla tıraca ız. Çünkü neo-klsik eserlerin büyük o unlu u fiyat mekanizmasının do ru i ledi i ilkesinden hareket eder ve bu nedenle, onu, toplumun bütün alanlarına uygulamaya yönelir. Oysa, az sonra görece imiz gibi, ideal model düzeyinde bile hiçbir ey kesin de ildir. O zaman, hatta neo-klasik açıdan bile, üpheli bir takım sonuçlara dayanıyorsa, bütün bu çalı malann nasıl bir yarar olabilir?

Büyükler in Neo-Klasik ktisat

Neo-klasik iktisatçıların tam rekabet modeline verdi-i önemi anlamak için herhangi bir iktisat dersi kitabına göz atmak yeterlidir. Ancak o u kez, tam rekabet kavramının kendisi de açık bir tanımla ortaya konmaz, az çok sezgiyle belirtilmeye çalı ılır. Bu kavramın varsayımlarının kapsam ve anlamı da netlikten uzaktır, ula ılan sonuçlar için de durum aynıdır. Buna kar ılık, bilimselli in bir güvencesi olarak kabul edilen matematiksel analizlere büyük çabalar harcanmı tır.  rencilerin büyük o unlu u ile  retim üyelerinin önemli bir bölümü bu ders kitaplarını okuyunca, teorik olarak, rekabet sisteminin mükemmeli oldu u d öncesini edinirler. te bu açıdan elinizdeki kitapta de i ik bir yol izleyece ız: nce tam rekabet modelinin ba lıca varsayımlarını ortaya koymaya çalı aca ız. Ardından bu varsayımların i lememesi halinde olup bitecekleri incelemek suretiyle önemlerini lcek, bu modelin veya bu modelden türetilen benzerlerinin ula tı ba lıca sonuçlan verece ız. Bu arada neo-

klasiklerin makro-ekonomiyi ele aldıkları zaman ortaya çıkan metodolojik sorunları da görece iz. Bütün bunları "edebî" bir anlatımla, yani matematiksel ifadelerle b - vurmadan yapaca ız. Kaldı ki matematiksel ifadeler za - ten sadece bir iktisadi açıklama yoludur. Öyle olmasa model içinde yeralır mıydı?

Demek ki bu kitabın amacı, matematikçi, hatta ikti - satçı olmayan okuyuculara bir yandan neo-klasik iktisa - dın yapı m, tasarımları nı, tutarlılı m ve iç mantı m kavramalarında kolaylık sa larken, aynı zamanda da onun Sınırlarını ve sorunlarını görmekte yardımcı olma - tır. Neredeyse bütün ders kitaplarına, "çocuklar için (ta - bii matematik tutkunu) neo-klasik iktisat "alt ba lı ı ko - nabilir. Çünkü neo-klasik iktisadın temelindeki en önem - li sorunları ele almaktan kaçınırlar. Bu kitapta, matema - tik bilgilerine³ sahip olmasalar bile, önemli noktaların hiçbirim ihmal etmeden, yeti kinlere neo-klasik iktisat anlatılacaktır.

Mantıksal Ele tiri ve Deneysel Ele tiri

Neo-klasik iktisadı ço u kez, gerçekçi olmadı ı için ele tirmek cazip görünür. Bu tür bir ele tirinin haklılı ı konusunda çok ileri gidilmemeli ve bu nokta mantık yö - nünden yapılan ele tirilerle kesinlikle karı tırılmamalı - dır. Daha önce de belirtildi i gibi, neo-klasik dü ünçe, ilk amacı piyasa ekonomisinin i leyi i ile uyumlu veya "opti - mal" durumlara eri ce ini göstermek olan bir teorik mo - dele dayanır. Mantık açısından yöneltile n ele tiriler so - nucunda, neo-klasikler analizlerine daha genel bir geçer - lik kazandırmak için, varsayımlarını daha net ifade et - mek, bazı varsayımları terketmek ve nihayet bir kısmını da yeni bir tarzda formüle etme gere ini duydular. Ancak bu kez esas sorun u ekilde ortaya çıktı: Piyasa kuralla - rının bir optimuma götürece imi ispatlamak için acaba hangi varsayımlar yapılmalıdır? Ba ka bir deyi le, artık sözkonusu olan, bir sonuca ula mak için varsayımlardan

(3) leri de çerçeve içindeki yazılarda ve dipnotlarda biraz matema - tiksel ifadeye yer verilmi tir. Ancak konunun anla ılması için bu kısımları okumak zorunlu olmayabilir

yola çıkmak de il, tersine sonuçtan hareket etmek ve do-
layısıyla bu sonuca hangi artlarda ve hangi varsayımlar
altında eri ilebilece ini belirlemektir.

Belki bu giri im, neo-klasiklerin aktifine yazılabilir.
Ancak bu ekilde öyle varsayımlara ula ılır ki modelin
ampirik de eri epeyce azalır. Bu kez de, neo-klasikler,
modele biraz geçerlik kazandırmak için, a ırı bir zorlama
ile varsayımlardan ço unu de i tirme gere ini duyarlar.
lerde görece imiz gibi, asgari bir gerçekli in model içine
tekrar sokulması ise vanlan sonuçların genel olma niteli-
ini büyük ölçüde zedeler.

Yine de, neo-klasik iktisatçıların büyük ço unlu u-
nun farklı bir yakla ım içinde oldu u unutulmamalıdır.
Onlara göre gerçeklerle teori arasında kabul edilemeye-
cek bir "sapma" varsa, bunun kabahati teoride de il, ger-
çe in kendi sindedir. Onlar, teorinin, olabilecek dünyalar
içinde en iyiye özgü artları belirledi ine inanırlar. E er
gerçek hayat bundan sapıyorsa, birtakım "eksikleri ve
kusurları" kendinde ta ıdı ı içindir. Optimuma eri ecek
ekilde, teorik artlara yakla mak için bu eksikliklerin
ortadan kaldırılması gerekir. Bu normatif bir anlayış tır.
Çünkü neo-klasik modelin i leyi ini gerçek hayat için bir
ideal örnek gibi almakta ve gerçe in ona uyması zorunlu-
unu benimsemektedir.

Tarihten Birkaç Nokta

"Neo-klasik"-deyiminin kökenleri aslında pek belirgin de-
ildir. Neo-klasik iktisatçıların kendileri, genellikle bu ekil-
de bir adlandırmayı sevmezler. Onlara göre tek bir "iktisat
bilimi" vardır; ki, bu ku kusuz kendilerine ait olanıdır. O
halde ona ayrıca, böyle bir isim vermek anlamsızdır.

En tanınımı ları Adam Smith (1723-790) ve David Ricar-
do (1772-1823) olan klasikler gibi bu iktisatçılar da ekono-
mide liberalizmin üstünlüklerini ispatlamak istiyorlardı,
ancak onlardan çok farklı bir yakla ım benimstedikleri için yeni
anlamına gelen "neo" eklemesiyle "neo-klasik" adımı aldılar.
Klasikler, ülkelerinde o sırada varolan toplumsal gruplara
analizlerinde önemli bir yer ayırdıkları ve özellikle toprak
sahiplerine hücum ettikleri halde, neo-klasiklerin dikkati,
toplumsal yapılardan ba ımsız olarak birey üzerinde yo un-
la ıyordu. Mübadeleleri güçle tiren her türlü engeLo orta-

dan kalktı ı bir toplumda herkesin kendi bireysel mutlulu-
unu araması ile toplumun da refaha ula aca mını dü ünü-
yorlardı.

Ya adıkları dönemde (19. yüzyıl) fizik ve mekanik bilim-
lerindeki ilerlemeler kar ısında büyüyenip, matematik yön-
temler kullanarak iktisatta da aynı eyi yapmak istiyorlardı.
Böylece Stanley Jevons (1835-1882), Cari Menger (1840-
1921) ve Löon Walras (1834-1910), maksimum "refah" üzeri-
ne yaptıkları çalı malar çerçevesinde, ekonomiye *marjinal*
de i me kavramını getirdiler. Bu kavram, neo-klasik teoride
o derece önemli bir role sâniptir ki, bu teori, uzun zaman
marjinalist diye nitelendi ve bu sırada hiili bir geli me için-
de bulunan diferansiyel hesabın kullanılmasına da imkân
verdi. Ku kusuz bu üç dü ünür içinde en önemlisi Löon
Walras'dır. Çünkü ekonomide genel denge buruuna ilk kez
ekil veren o'dur. Böylece, günümüzün matematiksel iktisat-
çılarının babası sayılmaktadır - [döneminde tanınmayan, an-
cak günümüzde çok de er verilen [Augustin Cournot (1801-
1877) ile birlikte]. Bu arada Vilfredo Pareto (1848-1923)
Walras'ın yakla mını yeniden ele aldı. Fakat, günümüzdeki
neo-klasik teori içinde temel bir role sahip olan iktisadi opti-
mum kavramını kullanarak, Walras'ın yakla mına önemli
bir yenilik getirdi, (bkz. IV. bölüm)

Bununla birlikte Walras'ın açtı ı yol hemen hemen yarım
yüzyıl süresince terkedildi. Neo-klasik iktisatçılar (ya da
"marjinalistler*"), "bir malın belirli bir piyasadaki *talep fonksi-
yonu* kavramını ortaya atan Alfred Marshall'ın (1842-1924)
kısmî denge yakla mını benimседiler. Marshall'dan sonra
çok kullanılan bu yakla m hâlâ geçerlili ini sürdürmekte-
dir. John Hicks (do umu 1904) *De er ve Sermaye* (1939) adlı
eserinde, Pareto'nun ordinal yakla mını da kulanmak kay-
dıyla, VWalras'ın genel denge analizini yeniden ele aldı ve bu-
radan, ça da neo-klasik teorinin dayana ı olan *marjinal*
ikame oranı kavramını tanımladı. Bu eser ile Paul Samuel-
son'un (do umu 1915) *iktisadi Analizin Temelleri* (1947), gü-
nümüzde sunulan ekliyle neo-klasik teorinin ba lıca kay-
naçlarından biridir. Maurice Allais (do umu 1911) de önemli
bir çı ır açmakla birlikte, eserleri Fransızca yazıldı ı için,
yaygın bir ilgiye eri emedi, öte yandan Kenneth Arrov (do-
umu 1921) ve Görard Debreu'nün (do umu 1921) getirdikle-
ri tamamen soyut bir genel denge modeli açıklaması, bugün
matematiksel iktisadın hareket noktasım olu turdu.

Bu arada neo-klasik teorinin "Avusturya Ekolü" diye ad-
landırılan kısmı da vardır, öncüleri ise, Menger'in izinden

giden Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914) ve Friedrich von Hayek (do umu 1899) gibi Avusturyalı iktisatçılardır. Bunlar, "üretimin dolambaçlı ma" dayanarak, zaman unsuru üzerinde durmuşlardır. Nec -klasik teorinin bu kolu, bugün artık daha çok Marksizme, sosyalizme ve daha genel bir anlatımla her türlü devlet müdahalesine hücum etmesiyle tanınır.

Hicks, Samueison, Allais, Arrow, Debreu ve Hayek, Nobel Ekonomi Ödülü almışlardır.

B R NC BÖLÜM KARAR B R MLER : HANEHALKI VE F RMA

Giri te de i aret etti imiz gibi neo-klasik teorinin hareket noktası bireydir ve bireyin di er bireylerle iktisadi ili kilere girmesi piyasadaki alı veri ler aracılı ıyla gerçeikle ir. Bu teoride bireyler birer *karar birimidir*. Ancak bu karar birimleri birden fazla bireyden de meydana gelmi olabilir. Karar birimleri (ço u kez *ajan* diye adlandırılıyor) iki büyük bölüme ayrılır: mal ve hizmetleri tüketen ve i gücü sa layan *hanehalkları*; ba ka mal ve hizmetlerden yararlanarak yine mal ve hizmet üreten *firmalar*.⁴ Bu bölümde, neo-klasik teorinin; bu karar birimlerini nasıl tanımladı m görece iz.

I. Hanehalkı

Bir aile genellikle iki veya daha fazla ki iden meydana gelir. Bununla birlikte, neo-klasik model, ailenin, belli zevk ve tercihlere sahip olan bir birey gibi davrandı m farzeder. Hanehalkının sorunu, sahip oldu u *olanakları* dikkate alarak ve bir *tercihler ili kisine* göre, *bir dizi olanaklar* arasında seçim yapmaktır.

Hanehalkının Tercih li kisi

Tüketici, çe itli mal bile imlerinden, ba ka bir deyi le, de i ik mallardan (tabii "hizmetler" de dahil) olu an

- (4) Aslında neo-klasik modelde karar birimleriyle ilgili kavramların oldukça karı ık olu u a ırtıcıdır. Mesela ço u kez *tüketici* ve *üreticiden* söz edilir. Oysa hanehalkının faaliyeti yalnız tüketimden ibaret de ildir: Emeyi üretime katılır, i letmelerde hissedardır, borsada spekülasyon yapar... Firmaya gelince o da bir *üreticiler toplamıdır*. Deyimlerdeki bu karı ıklık, neo-klasik yaklaşımın indirgeyici niteli inden do makta ve gerçek bir güçlü ü yansıtmaktadır.

demetler arasında bir seçim yapar. Mesela bir mal demeti X kg. meyveden, Y kg. sebzeden, Z kg. etten, W saat tiyatroya izlemekten vb. oluşabilir ve her öğe belli bir mala tekabül⁷ etmek kaydıyla u ekilde gösterilebilir (X,Y, Z,W...) Örneğin burada ilk öğe meyve miktarını, ikinci öğe sebze miktarını vb. temsil ediyor. Mallar sadece asli özellikleriyle değil, aynı zamanda, konumları ve elde edilebilirlik tarihleri ile tanımlanırlar.

Tüketici ile ilgili ilk varsayım, mevcut mal demetlerini, bir *tercihler ili kisi*ne göre sıralayabilmektedir. Herhangi iki mal demeti alalım. Bu tercih ili kisi, hanehalkının iki demetten hangisini tercih ettiğini ya da ikisini de sağladığı tatmin açısından değerlendirme imkanı verir. Hanehalkının tercihler sisteminde tek artış tutarlılığı artırdır. Bir hanehalkı, C demetini, B demetine tercih ediyorsa ve B de A demetine tercih ediliyorsa, o zaman C demeti A'ya tercih edilmelidir. (Bu artış gerçekte -ti zaman *tercihlerin geçi lili* indensöz edilir.)

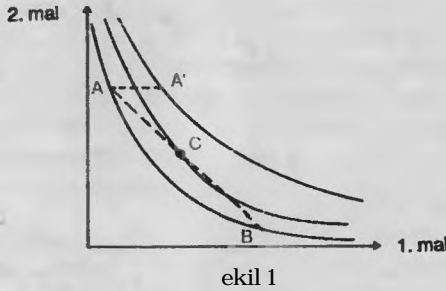
Tüketicinin, çeşitli mal bileşimlerini tutarlı bir biçimde sınıflayacağı varsayımı yapılırken aslında güçlükler de dikkate alınmalıdır. Çünkü mallar çok sayıda olabilir ve bunlardan pek çok farklı mal bileşimleri elde edilebilir. Bu sınıflamanın, malların değerlerine de il, niteliklerine dayanarak yapıldığı unutulmamalıdır. Değer konusuna ileride değinilecektir.

E değeri Bileşimler ve Kayıtsızlık Eşitlikleri*

Mal demetleri, tüketici tarafından bir tercih ili kisi ile sınıflandığında, bunlar arasında bazı bileşimlerin değerlendirildiği görülür. Bu ekilde oluşan serilere, *e değeri bileşimler* diyebiliriz. Diğer malların miktarını sabit varsayarak sadece iki mal dönelelim. Bu iki malın çeşitli bileşimlerini, *kayıtsızlık eşitlikleri* diye adlandırılan eşitliklerle gösterebiliriz (ekil 1).

Kayıtsızlık eşitliklerinin anlaşılması biçimi, tercih ili kisi için yeni bazı nitelermeler öngörür. Bunları ekilde belirtilebilir.

(*) E değeri bileşim ile aynı tatmini sağlayan mal demeti kastediliyor (ç.n.).

Ço u aza tercih etme: E er bir mal demeti, her bir maldan, en az di er bile imdeki kadar içeriyorsa, o tercih edilir. ekil 1'de (A'), kesinlikle (A) ya tercih edilecektir, çünkü 2. maldan, en az (A) kadar içerirken, 1. maldan daha fazla içermektedir. Bu özellik kayıtsızlık e rilerinin negatif e imli olmasını da birlikte getirir: Bir mal demetinden, onunla aynı tatmini sağlayan diğ erne geçmek için, örne in çizimde (A)'dan (B)'ye hareket ederken 1. ve 2. malın miktarları ters yönde de i melidir ve bir (U) e risi, (U) e risine göre *daha yukarıda* bulunuyorsa (U)'deki mal demetleri (U)'dakilere tercih edilirler. Yukarıdaki çizimde (A) noktasından geçen e rinin temsil ettiği mal demetleri, (A) noktasından geçen e ridekilere tercih edilir. Tekdüzelik ilkesinden, doyunlu a ula lı mıyaca ı sonucu da çıkmaktadır ki bunu doyumsuzluk varsayımı diye de adlandırabiliriz.

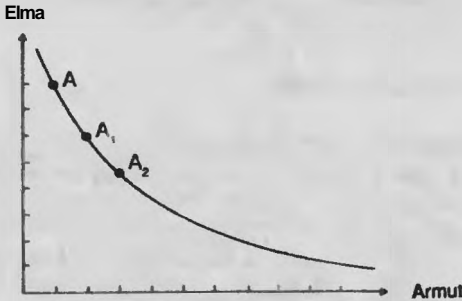
Kayıtsızlık e rileri orijine dı büyüktür. Aynı tatmini sağlayan iki mal demetinin ortalaması bu demetlerin herbirine tercih edilir. Böylece eki' 1 üzerinde (C)'nin, (A)'nın ve (B)'nin yarısı eklenerek bulunduğu ve (AB) yayının ortasında yer aldığı görülür. (C), (A) ve (B)'nin bulunduğu kayıtsızlık e risinden "aaha yukarıda" bir kayıtsızlık e risi üzerindedir ve (A) ve (B)'ye tercih edilir. Bu özellik "karı ımların tadı" nı yansıtır. (C) "karı ımı" birbiriyle e de er (A) ve (B) demetlerine terci ı edilir. Bu durum, kayıtsızlık e rilerinin orijine göre dı büyüklü ünün da bir sonucudur;

Özetle, ekil 1'de oldu u gibi, kayıtsızlık e rilerinin

dünyeye i ve negatif e imli olu u kabul edilince, tüketiminin "doyma" ula aca ı ve kar ımları istemeyece i durumlar dikkate alınmaz. Burada ikame oranı kavramına ba vurulması, bu varsayımların farklı bir ekilde ortaya konmasına imkan verir.

kame Oranı Kavranu

Yeniden ekil le dönelim. Yatay eksen de armut dikey eksen de ise elma miktarları gösterilmi olsun. $(A) = (1,8)$ oldu unu, yani (\hat{A}) demetinin bir armut ve 8 elmadan meydana geldi ini dü ünelim. Hane halkı (A) 'da tek bir armuda kar ılık "çok sayıda" elmaya sahip oldu u için, e er kar ımları seviyorsa, bir armuda kar ılık birden fazla elma vermeye hazır olabilir. Mesela bir armuda kar ılık *en çok* iki elma vermeye hazır olsun. O zaman A 'da elma ile armudun *ikame oranı* 2'ye e ittir. Demek ki ikame oram, belirli bir mal demetinden hareketle, iki mal arasındaki de i im oranından ba ka bir ey de ildir. Bu, tüketicinin durumunda bir iyile me veya kötüle me olmaksızın kabul edebilece i bir orandır. Ba ka bir deyi le, e er de i im bu orana göre yapılırsa, $(A_1) = (2,6)$ mal demeti elde edilir. Bu $(A) = (1, 8)$ 'e oranla armutta 1 adet art ı, elmada 2 adet azalı demektir ama (A_1) de (A) ile *aynı* kayıtsızlık e risi üzerinde bulunmaktadır.

Şekil 2

Aynı dü ünüceyi (A_1) demetinden itibaren de yürütebiliriz. Bu demette de hâlâ elma sayısı görece fazla oldu-

* undan, tüketici 1 armut karılığında daha çok elma vermeye (elmadan vazgeçmeye) hazır olabilir. Bununla birlikte, elma-armut oranı (A)'daki oranla (A1)'de daha düşük oldu için (8/1 yerine 6/2), 1 armuda karılığın 2'den daha az elma verecektir. Mesela diyelim ki 1 armuda karılığın en çok 1,5/2 elmadan vazgeçmeye razıdır. Bu durumda elmanın armut ile ikame oranı (A1)'de 1,5'e eşittir. Değerim bu orana göre yapılıncaya 4,5 elma ve 3 armuttan meydana gelen yeni bir (Aa) mal demeti elde edilir. (A2), (A) ve (A1) ile aynı kayıtsızlık eğrisi üzerinde bulunmaktadır. Eğer (A2)'de tüketici 1 armut karılığında en çok 1 elmadan vazgeçmeye razı ise ikame oranı 1'e eşittir. Bu muhakemeyi daha da sürdürebiliriz.

Bu basit örnek, bize iki şeyi öğretmektedir. Bunlardan ilki, ikame oranının, hanehalkının zevklerine ve aynı zamanda gözönünde tutulan mal demetine bağlı olduğunu. İkinci de, ikame oranının, yatay ekseninde gösterilen mal miktarı (burada armut) arttıkça azalması göstermesidir. Bu azalma, aslında, yukarıda değindiğimiz büyüklük ve tercih eğrisindeki çözümlü aza tercih etmenin bir sonucudur. Daha açık bir yorumla, bir maldan sahip olunan miktar, diğerinden sahip olunan miktara oranla arttıkça, ötekine göre daha az arzu edilir, örneğimizde, elmaya oranla armut sayısı arttıkça, elmanın armut ile ikame oranı düşmektedir. Bu, *ikame oranının azalması* konusunun, matematiksel ispatlamalardaki önemini II. ve III. bölümlerde ortaya koyacağız.

Marjinal İkame Oranı

Yukarıdaki örneğe dönerek (A) = (1, 8) mal demetini alalım. (A)'dan (A1) = (2,67) geçmek için ikame oranının 2'ye eşit olduğunu görmüştük. Fakat, doğrudan doğruya (A)'dan aynı kayıtsızlık eğrisi üzerinde bulunan (A2) = (3, 4, 5)'e geçilirse, o zaman 2 armut (3-1 = 2) karılığında 3,5 elma (8-4,5) verilmiş olur ve ikame oranı 1,75'tir (3,5/2 = 1,75). Başka bir deyişle, elmaya karşılık alınan armut sayısının bir veya iki adet olması halinde marjinal ikame oranı da farklıdır. İşte bu sakıncayı gidermek için, matematiksel anlamda limitte bir geçiş düşünülür. Bu-

nun için, ekil 2 üzerinde (A) ile (A₁) arasında ikame oranının (AA₁) yayının *e inüne* e it olu unu söyleyebiliriz (dikey eksendeki de i me/yatay eksendeki de i me = 2/1). Aynı ekilde (A) ile (A₂) arasında ikame oram da IAA₂) yayının e imine e ittir ($3,5/2 = 1,75$). Bu durumda *yalnızca* (A) noktasındaki ikame oramm elde etmek için, kayıtsızlık e risi üzerinde hareket ederken (A₁)'den (A)'ya do ru yakla alım. O zaman ikame oram, malların çok "küçük miktarları" ile (aslında küçük parçalan demek gerekir) ölçülür. Tabii (A₁), (A)'ya ne derece yakınsa, miktar da o kadar küçük olur. Bu oran (AA₁) yayının e imi ile temsil edildi ine göre, "limitte" (A₁), gittikçe (A)'ya yakla-aca indan, *kayıtsızlık e risine (A) noktasında çizilen tetin e imi, mutlak de er olarak* bize bu oram verir. Bu e ime (A) noktasındaki *marjinal ikame oramı* denir. Matematiksel açıdan bu oran kayıtsızlık e risinin temsil etti i fonksiyonun türevine e ittir.

O halde bir kayıtsızlık e risinin her noktası için bir marjinal ikame oram mevcuttur. Bu oran, yakla ık bir ekilde, hanehalkımın aynı tatmin düzeyinde kalmasını sa layan de i im oranıdır. "Yakla ık" diyoruz, çünkü bu oran, iktisadi açıdan kesin bir anlam ta ryan matematiksel bir i lemle yani limitte bir geçi le elde edilmektedir. Bununla birlikte, daha önce yapılan açıklamalar, bu oran ile iktisadi açıdan çok anlamlı olan ikame oram kavramı arasında bir ba kurmaya izin vermektedir.

Son olarak u noktayı belirtelim ki ikame oramnda oldu u gibi, marjinal ikame oranının azalı ı da, kayıtsızlık e rilerinin oryfine göre dı bükeyli i ve ço u aza tercih etme özelli inden kaynaklanan bir sonuçtur.

Bir Tercih li kisini Temsil Eden Fayda Fonksiyonu

Hanehalkının tercihlerin * ortaya koymakta tercih ili kisi yeterlidir. Ancak bu, o kadar kolay olmaz. Ponksiyonların matematiksel açıdan incelenmesi için, her mal demetine pozitif bir de er verilir ve bu sayılar üzerinde çalı ılır. Bu sayıların tercih ili kisi ile ba da ması için u iki artın do rulanması gerekir: 1) E de er iki mal deme-

tine aynı sayı verilmektedir. 2) Eğer (A') mal demeti (A) 'ya tercih ediliyorsa (A') 'ya atfedilen sayı (A) 'ya atfedilenden daha büyük olmalıdır.

Bu iki artı do rulayan pozitif sayılarla mal demetlerini bir ar aya getiren her fonksiyon, fayda fonksiyonu olarak adlandırılır ve bir tercih ili kisini gösterir. Bu fonksiyon, ϕ u kez, X herhangi bir mal demeti olmak üzere $U(X)$ ekinde gösterilir. Bu arada unu da belirtelim ki, bir tercih ili kisini temsil eden fayda fonksiyonu tek değildir.. Mesela, $2U(X)$ veya $[U(X)]^p$ de, $U(X)$ 'de oldu u gibi yukarıdaki 1. ve 2. ko ulu do rular.⁵ Bu durum bugünkü neo-klasik teorinin, azalan marjinal ikame oranı gibi özelliklere verdi i önemi i aret eder. Bu özellikler aslında tercih ili kisini göstermek amacıyla seçilen fayda fonksiyonundan ba ımsızdır. Bu özellikler için "ordinal" deyimini kullanılır. Seçilen fayda fonksiyonuna özgü olanları ise "kardinal" olarak nitelenir. Mesela majinal faydaların, ba ka bir deyi le fayda fonksiyonunun kısmi türevlerinin azalı nda oldu u gibi.

Hanehalkının Kaynakları

Tüketicinin tercihleri, kaynaklarıyla sınırlıdır. Bu kaynaklar $U\phi$ grupta toplanabilir: Mal stokları, mülkiyet hakları (araziler, madenler, i letmeler) ve zaman. Zaman da bir kaynaktır, çünkü zaman üretim amacıyla ve ücretli i çilik ekinde satmak için kullanılabilir.

Tüketicilerin kaynaklarından söz edilince öyle bir sorun ortaya çıkar: Bu kaynaklar nereden gelir? Model, bu soruya cevap aramaz. ϕ u kez ba langıçtaki donanımlar diye nitelenen bu kaynaklar veri olarak kabul edilir. Ne bunların kökeni araştırılır, ne de ϕ u fikir yürütmelerde bu kaynakların açık bir rolü olur.

Bununla birlikte, modelin sonuçları açısından, tüketicilerin sahip oldu u kaynakların ekli ve da ılımı, en az onların tercih ettiklen kadar büyük bir öneme sahiptir

Aslında, bu, *ortaya konmayan* ba langıçtaki kaynak,

(5) Daha genel bir deyi le, e er $U(X)$ bir tercih ili kisini temsil ediyorsa ve f , kesinlikle artan bir fonksiyon ise $f(U(X))$ de bu tercih ili kisini temsil eder

sorununun arkasında kurumlar ve toplumsal ili kiler so-
runu yatmaktadır. Bu sorunun varlı ını açıkça inkar et-
memekle birlikte, neo-klasik iktisatçılar, ona büyük bir
önem atfetmemektedirler. E er ba langıçtaki kaynakla-
rın, tüketiciler arasında az çok e it da ıldı ı varsayırsa,
bunu anlamak kolaydır. Böylece bütün tüketicileri tem •
sil eden örnek, temsili bir tüketici gözönüne almıyor ve
bölü üm ile ilgili bir mücadele sorununu ele almaya ge-
rek kalmıyor. Bu sorunu, III. bölümde yeniden ele alaca-
ız.

Marjinal kame Oranı ve Marjinal Fayda

Hatırlatma iki de i kenli bir fonksiyon $f(x_1, X_2)$ olsun ve x_1 ile X_2 de üçüncü bir de i ken olan $(x_1 \text{ in } [x_1 = g_1(x) \text{ ve } X_2 = g_2(x)]$ bir fonksiyonu bulunsun. Bu durumda $f(g_1(x), g_2(x))$ fonksiyonunu, (x) 'e göre türevi

$$f' = f_1(g_1(x), g_2(x))g_1'(x) + f_2(g_1(x), g_2(x))g_2'(x)$$

olur.

imdi u kayıtsızlık e risi denklemini alalım: $U_0 : U(x_1, X_2) = U_0$. Bu e itlik x_1 ve X_2 arasında *zımni bir ili kiyi* vermektedir. E er U monoton bir fonksiyon ise bu ili kiyi $X_2 = h(x_1)$ eklinde ortaya koyabiliriz. O zaman kayıtsızlık e risi üzerindeki noktalar $U(x_1, h(x_1)) = U_0$ ili kisini do rular. Yukarıdaki $g_1(x) = x_1$ ve $g_2(x) = h(x_1)$ formüllerini uygulayarak, bu e itli in x_1 'e göre türevini alırsak,

$$U'_{x_1}(x_1, h(x_1)) + U'_{X_2}(x_1, h(x_1)) h'(x_1) = 0 \text{ elde ederiz.}$$

Buradan da

$$h'(x_1) = -U'_{x_1}(x_1, h(x_1)) / U'_{X_2}(x_1, h(x_1)) \text{ bulunur.}$$

öte yandan, $h'(x_1)$, kayıtsızlık e risine x_1 'deki te etin e imi oldu una göre, bu, tanım gere i $(x_1, h(x_1))$ 'deki marjinal ikame oranı demektir. Sonuç olarak, bu nokta da *marjinal ikame oranının, marjinal faydalar oranına e it* oldu unu göstermi bulunuyoruz. Gerçekten, $X_2 = h(x_1)$ oldu undan,

$$M O(x_1, X_2) = \frac{U'_{X_2}(x_1, X_2)}{U'_{x_1}(x_1, X_2)} \text{ 'dir.}$$

II. Firma (Veya Üretici)

Tüketicide oldu u gibi, bu ikinci karar birimi için de önemli bir kavram sorunu ortaya çıkmaktadır. Niçin "giri imci"den de il de "firma" ya da "üretici"den söz edilmektedir? Oysa geleneksel anlamda, giri imci bir karar birimi olarak dü ünülür. Bu sorunun cevabı, risk unsuru ile giri imci kavramım birbirinden ayırmadaki güçlükte yatmaktadır. Oysa ki dayanılan modelin, temel niteliklerinden biri, risk konusunu, en azından alı ılmı anlamı içinde bir kenara bırakmaktır (Dröze, 1985). Hele rekabetçi bir ekonomi incelenirken bu nokta tuhaf gelebilir. Pek tatmin edici olmayan böyle bir varsayıma neo-klasik kuramcıları yönelten nedenleri. II. ve VI. bölümlerde ele alacağız.

Firma, bir *üretim fonksiyonu* ile tanımlanan sadece bir teknik olanaklar bütünü nü ifade eder. Firma, hammaddeler ile emek, sermaye ve do al kaynaklarca sunulan hizmetlerin meydana getirdi i girdileri kullanır; teknik olanakları gözönünde tutarak, her girdi bile imi ile üretebilece i *maksimum* çıktıyı amaçlar. Demek ki, nasıl tercih ili kisi tüketiciyi tanımlıyorsa, aynı ekilde üretim fonksiyonu da firmayı tanımlar. Ancak üretim fonksiyonu kavramında, bir önko ul olarak optimizasyon varsayımı yer alır: Firma, sahip oldu u girdileri, israf etmeden en iyi biçimde kullanmaktadır. Oysa, tercih ili kisinde veya fayda fonksiyonunda durum aynı de ildir.

Genellikle firmalar, üretim fonksiyonlarıyla belirler ve bu üretim fonksiyonları bir firmadan di erine de iebilir. Ancak, en azından teorik olarak, bilgi edinmenin herkese açık oldu u bir ekonomide bu farklılı ın acaba nereden kaynaklandı ı sorusu akla gelmektedir. Bu durum, bröveler, imalat sırları, bölünmezlik konusu, konum randan vb.'den ileri gelebilir. Ancak bütün bunlar, modelle temel olu turan ideal dünyada yeralmayan "aksaklıklar" dır. Öyleyse bu aksaklıklar da neden birer girdi diye dü ünmemeyelim? Demek ki, firmaların, farklı üretim fonksiyonlarına sahip olduklarını dü ünmek kendili inden ortaya çıkan bir konu de ildir (Arrow, 1973).

Marjinal Üretkenlik ve Ölçek Ekonomileri

zleyen bölümde de görüleceği gibi, üretim fonksiyonlarının iki özelliği iktisatçıları yakından ilgilendirmektedir. Bunlar marjinal üretkenlik ve ölçek ekonomileridir.

Bir girdinin *marjinal üretkenliği* bu girdinin miktarındaki "küçük" bir artının meydana getirdiği üretim artıdır. Bir girdinin marjinal üretkenliğini "sezgisel" bir şekilde tanımlarken, girdi miktarlarının birer birim arttırılması veya azaltılması düşünülür. Örneğin 1 inç 120 m. uzunluğunda bir hendek 6 saatte ve 130 m. uzunluğunda bir hendek 7 saatte kazılıyorsa, bu inçin çalıştırılması 7. saatin marjinal üretkenliği 10 inçlik bir hendek kazmaya eşittir. Fakat bu sezgisel tanım, marjinal ikame oranını incelerken karlılığımız güçlülere benzer bazı sakıncalar ortaya çıkarır. Öyle ki örneğimize dönersek, neden girdideki birim değişimler, dakika veya gün cinsinden değil de saat cinsinden ölçülmektedir diye sorulabilir? Bu sakıncalardan kaçınmak için, bir girdinin marjinal üretkenliği, *üretimdeki artının, girdi miktarındaki artıya oranının, bu sonuncu sifıra yaklaşıncaya, limiti ekinde tanımlanır*. Bu limit, tanım gereği, üretim fonksiyonunun, gözönünde tutulan girdiye göre kısmi türevidir.

Bir girdinin marjinal üretkenliği, genellikle bu girdiden kullanılan miktara bağlıdır. Böylece örneğimizdeki gücünün birinci saati, inçin daha yorgun olduğu yedinci saatine göre daha verimlidir. Başka bir deyişle, *marjinal üretkenliği azalmaktadır*. Marjinal üretkenliğin azalma özelliği, izleyen bölümde göreceğimiz gibi, maksimum kâr elde etmede önemli bir rol oynar. Bir girdi bilemi içinde ne kadar input var ise o kadar da marjinal üretkenlik vardır. Bu marjinal üretkenlikler, input miktarlarının tek tek ve bağımsız değişimiyle ilgili olduğuna göre *ölçek ekonomileri de bütün girdilerde aynı anda ve aynı oranda değiştilmesi* ile tanımlanmaktadır. Daha açık bir anlatımla, girdi demetindeki artı oram, üretimdeki artı oram ile karlılığınca *ölçek ekonomilerinden söz ediliyor* demektir. Burada üç ayrı durum ortaya çıkabilir: Üretim, girdi demetine oranla *daha hızlı* büyüyorsa, *ölçe göre artan getiri*; aynı hızla büyüyorsa

ölçe e göre de i meyen getiri ve daha yava büyüyorsa *ölçe e göre azalan getiri* geçerlidir.[®]

öyle bir örnek verelim: Bir hektar geni li indeki bir arazi üzerinde 100 saat i gücü ve 50 kg. gübre kullanılarak 20 kental bu day üretiliyor. gücünü 10 saat ve gübre yi de 5 kg. olmak üzere girdileri yüzde 10 arttıralım. E er üretim 2 kentalden fazla artarsa (2 kental 20 kentalin yüzde 10'udur) ölçe e göre artan getiri vardır. Üründe ki artı "sadece" 2 kental ise de i meyen getiri; 2 kentalden daha az ise ölçe e göre azalan getiri sözkonusudur. Bu kvtüda daha ayrıntılı açıklamalar için (Guerrien, 1989 a)'ya bakılabilir.

Neo-klasik teorisinin dayandı ı iki karar biriminin ba lıca niteliklerini belirttikten sonra, imdi de bunların piyasa aracılı ı ile iktisadi faaliyetler içinde nasıl yer aldıklarını görelim.⁶

- (6) Girdi demeti $X=(x_1, x_2, \dots, x_n)$, bu girdi demeti ile elde edilebilecek üretim de (maksimum) $f(X)$ olsun. Bütün girdileri bir katsayı ile ($X > 1$) çarpalım. E er $f(A.X) - Xf(X) > 0$ ise ölçe e göre artan $f(X)$ $Xf(X) < 0$ ise ölçe e göre azalan; $f(X) = X f(X)$ ise ölçe e göre de i meyen getiri var demektir. X 'mın sadece 1'e yakın de erleri dikkate alınırsa *mezii ölçek ekonomilerinin* incelendi i anlaşılr(X e çok yakın).

K NC BÖLÜM TAM REKABET P YASASINDA ARZ VE TALEP

Neo-klasik iktisatçılara göre bireylerin iktisadi ili kiler içinde yeralması mal ve hizmetlerin *mübadelesi* ile gerçekleşir. Bundan dolayı, esas modelin kurulmasında ikinci adım, *bu mübadelelerin nasıl yapıldı nı ortaya koymaktır*. Bilindi i gibi en basit mübadele ekli, bireyler arasında, hiçbir aracının y^ralmadı ı do rudan trampa veya aynı mübadeledir. Ancak trampa örne ini incelemek bize pek fazla yarar sa lamaz. Çünkü, gelenekler, mübadeleye taraf olanlardan birinin daha güçlü olması vb- faktörler i in içine girince mübadele oranlarının nasıl olu tu u konusunda pek bir ey söylenemez.

Genel olarak mübadele etmek istedi i bir eylere sahip olan insanların bir araya toplandı ı bazı özel alanların var oldu u dü ünülür .Bu, bir yandan insanların kendileri gibi alı veri e hazır kimseleri kolayca bulmalarına yarar. Bir yandan da daha iyi tespit edilmi mübadele oranlarına sahip olma imkanı verir. Böylece, genellikle fiyatların olu tu u ve bu fiyatlar üzerinden alı veri lerin yapıldı ı piyasalar meydana gelir.

Bununla birlikte piyasalar çok çe itli biçimler {alabilir. Bir köy meydamndan, bütün dünyadan katılıklarla "sürekli" i lemlerin yapıldı ı menkul de erler bor asma dek çe itli görünümler alabilir. Söz geli i "emek piyasası" gibi sınırlan az çok belirsiz piyasalar da vardır. Onun için bir model kurulurken *piyasanın örgütlenme biçimini* belirlemek büyük önem ta ır. Bu örgütlenme açısından, neo-klasiklerin esas aldıkları modelin varsayımları belerdir? Bu varsayımların öngördü ü rekabet artları altında, arz ve talep, rasyonel karar birimlerinin davranışları nasıl ortaya çıkarır?

I. Tam Rekabet Modelinde Piyasaların Örgütleni i

Asıl model olarak tam rekabet piyasasını kabul ettikleri için neo-klasik iktisatçılar, yukarıda sözünü etti imiz çe itli piyasa biçimlerini dikkate almazlar. Böylece ideal bir piyasa örne i benimserler. Onlara göre piyasa, fiyatlar öneren ve karar birimlerinin bu önerilen fiyatlara dayanarak olu turdukları dileklerin "kabul" eden tek merkezdir. Bu "merkez", bütün karar birimlerinin ba lı oldu u bir bilgisayara benzetilebilir. Her karar birimi, kendi ekranında görülen fiyatlara dayanarak belirledi i arz ve talebini bildirmektedir. te tam rekabet varsayımı böyle bir çerçevede olu turulmaktadır.

Tam Rekabet Varsayımı

a) Alı veri e katılan taraflar fiyat önermemekte, sadece "merkez", fiyat önermektedir. Yani alıcı ve satıcılar, fiyatları, kendi faaliyetlerinden ba ımsız, bir veri olarak kabul etmektedirler. Ba ka bir deyi le onlar, *price takers* yani "fiyatları kabulleniri" durumundadır.

b) Alı ve satıcılar, taleplerim ve arzların belirlerken, sadece fiyatlara ili kin bilgileri hesaba katarlar. Yani onlara yaptıkları seçimde yol gösteren tek "i aret, fiyattır. Örne in, tayınlama (rationnement) ya da pazar bulamama gibi ortaya çıkması olası sorunları dikkate almazlar. Önerilen fiyatlardan, olanaklarının çizdi i sınırlar içinde, alıcı ve satıcıların, istedi i her eyi alabilece i ve satabilece i dü ünülür.

Bu iki art çok önemlidir. Bunlardan ilki, merkezi bilgisayar örne imizin de ortaya koydu u büyük bir merkezizetçilik varsayımdır. Zaten Walras'tan sonra ço u kez, fiyatları piyasada yüksek sesle "ılan eden" bir tellal örne i akla gelmektedir. Ku kusuz, bu merkezizetçilik, merkezden yönlendirilmeyen bir ekonominin (piyasa ekonomisi) nasıl i ledi ini açıklamayı amaçlayan bir teori için biraz çeli kili görünüyor. Kaldı ki bu model bu tür örgütlenmenin *i leyi maliyetini* de incelememektedir.

Tam rekabete ili kin ikinci ko ul, karar birimlerinin

ileriye görmedeki kusurlarına dayanır. Daha açık bir e-
kilde ifade edersek, örneğin firmalar üretim planlarını
hazırlarken satış sorunlarını düşünmezler. Ürettikleri
ürünün tamamını, "merkez"i ayıkladıktan fiyatlar üzerin-
den satabileceklerdir. Aynı e-tilde hanehalkı, nitelik ve
becerilerine göre diledikleri işi bulup çalışabilecekleri il-
kesinden hareket ederek mal ve hizmetleri satın alma ka-
rarını verirler. V. ve VI. bölümlerde bu iki artış üzerinde ye-
niden duracağıız.

Genellikle tam rekabet piyasasının varlığı, karar bi-
rimlerinin "çok sayıda" ve "küçük" olmasına bağılanır. Bö-
ylece mallar, tek tek ele alındıkları zaman piyasa üzerin-
deki etkileri ihmal edilebilecek kadar az olan çok sayıda
birey tarafından arz ve talep edilirler. Bu artışlarda, ka-
rar birimleri, mal fiyatlarının, kendi hareketlerinden ba-
ğımsız birer veri olduklarını düşünürler. Ancak burada me-
rak edilen sorudur: *Fiyatları kim önermekte ve de-
tirmektedir?* Bu vesile ile bazı neo-klasik iktisatçılar -ki
aralarında (Koopmans 1957), (Arrow ve Hahn, 1971) en
tanınmışlarıdır- konudan tam rekabetin "yer etmiş bir so-
runu" diye söz etmektedirler.

Esas modelin dayandığı diğer varsayım ise zaman-
boyutlu* bir piyasa sisteminin varlığıdır.⁷ Bu varsayımın
yukarıdaki varsayım kadar tanınmış olmaması belki de
onun daha az "sezgisel" olmasından ileri gelir.

Zaman-Boyutlu Bir Piyasa Sisteminin Varlığı Varsayımı

Yukarıdaki bölüme bağılan mal kavramına de-
indik ve bu malın *hangi dönemde kullanılabileceği* noktası-
nın önemini vurguladık. Gerçekten bugün kullanabilece-
ğimiz bir kg. elma yarın sahip olabileceğimiz bir kg. el-
madan farklı bir maldır. Diğer bugünkü ve *gelecekteki* ol-

(*) Fransızca metinde *un système complet de marches* olarak ge-
çiyor (ç.n.)

(7) Bu varsayım, zaman ö-lesini içerdikinden, zamanı dikkate al-
madan formüle edilirse, model statik hale gelir; karar birimleri
geleceği düşünmez. O zaman da tasarruf ve yatırım gibi temel
olgulardan söz etmek artık mümkün olmaz.

inak üzere bütün malları içeren bir piyasa mevcut ise ve bu piyasada iktisadi karar birimleri alı veri te bulunabiliyorsa zaman-boyutlu bir piyasa sisteminden söz edilebilir. Ba ka bir deyi le, bu zaman-boyutlu piyasalar sisteminin varlı ı halinde, karar birimleri, gelecekte teslim edecekleri malları alıp satabilirler (ama ödemeler "bugün" yapılıyor). Örne in, hanehalkları, gelecekteki emeklerinin bir kısmını imdiden satabilir ve bu ekilde neman bir ev satın alabilirler ve birkaç yıllık bir çalı ma ile de yükümlülüklerini yerine getirirler. Bu tabii, gelecekteki ücretlerle ödenen "ideal" bir kredidir.

Bu varsayımı ancak, hanehalkları ve firmaların, bugünkü ve gelecekteki malları arasında birtakım sınıflamaları yapabileceklerini yani onların tercih ili kileri ya da üretim fonksiyonlarının **amanlararası* oldu unu dü ününce bir anlam ta ır.

Bu varsayımın amacı modeldeki *belirsizli i bertaraf et>tektir*. Karar birimleri, piyasaların gelecekte yeniden açılmayacağını bildikleri için, bugünkü ve gelecekteki üretimleri ve tüketimleri hakkında "bir kez" karar verirler. Bütün ödemeler ba langıç döneminde yapıldı ı için, karar birimleri, spekülasyon yapma olana ına da sahip de ildirler. Bu artları altında "en iyi seçimi" yapmak için izlenecek yol çok basittir. Tam rekabet artlarında arz ve talebin incelenmesi de bunu ortaya koyacaktır.

II. Tam Rekabet Ko ullarında Arz ve Talep

Neo-klasiklerin esas modeline dayalı piyasaların örgütleni ini açıkladıktan sonra, imdi de böyle bir örgütleni çerçevesi içerisinde karar birimlerinin tercihlerini inceleyece iz.

Hanehalkının Tercihleri

Hatırlanaca ı gibi hanehalkının tanımlanmasında onun zevklen ve gelirleri esas alınır ve zevkler, tercih ili kisiyle, gelirleri de ba langıçtaki kaynaklarla temsil edilir. Tam rekabet piyasasında, hanehalkı , tatmin: arttırmak için, fiyat sistemine dayanarak mübadelelere giri-

if. Herhangi bir hanehalkı dü ünelim. Önce gelirini hesaplar,⁸ bu ba langıçtaki olanakların, *açıklanan fiyatlara* göre de eridir. Sonra *yapabilece i tüketim miktarını* belirler. Bu da, yukarıdaki geliri ile, açıklanmış fiyatlar üzerinden satın alabilece i mal demetlerinden olur. Seçilen mal demetinin, bu tüketim miktarı içinde yer alması gerekir. Yapılan varsayımlar gözönünde tutulunca, bu mal demeti iki özelli e sahiptir.

a) *Bu mal demetinin de eri, hanehalkının gelirine e ittir*: Ba ka bir deyi le, her hanehalkı, bütün gelirini malları satın almada kullanır. Bu özellik, zaman-boyutlu bir piyasa sistemi varsayımından kaynaklanmaktadır. Bugüne ve gelece e ait bütün malların piyasalarına sahip bulunan hanehalkları, ya am boyu yapacakları tüketim konusunda karar verirler. Bu durumda, gelirlerinin bir bölümünü "hayatın güçlüklerine" karşı koymak veya spekülasyon yapmak için "bir kenara koyma" "ihtiyacını" duymazlar. Bu, onların tasarruf etmedi i anlamına gelmez. Gelecekte elimize geçecek malların satın alınması, bir tasarruftur ve bir ertelenmiş tüketimi temsil eder. Bu arada hanehalkının, gelir kısıtını (contrainte) tümüyle yerine getirmesi için, hiç olmazsa mallardan birinden, azami miktarda tüketme arzusunda bulunması gerektiğini de belirtmeliyiz (bu noktaya, tercih ili kisinde tekdüzelik açıklanırken de inildi, bkz. I. bölüm).

b) Tercihlerin di büyüklüğü nedeniyle, marjinal ikame oranı (MİO) *malların fiyatları arasındaki orana e it* olmalıdır. Bu noktayı anlamak için yukarıdaki elma ve armut örneğine yeniden dönelim. Hanehalkı bir mal demetine sahip olsun ve demette elma ile armut arasındaki M O 3'e e it piyasa fiyatları arasındaki oran da 1'e e it olsun. İmdi bu hanehalkı, 1 armut edinmek için (en çok) üç elmadan vazgeçmeye hazır oldu una ve piyasada sadece 1 elma vererek bir armut kazanabildiğine göre, faydasını arttırmak için mübadelede bulunmak yararına olacaktır. Yani, bu mal demeti henüz, hanehalkı için en uygun tercih değildir. O halde, öyle bir mal bilemi olmalıdır ki, elma ve armut arasındaki marjinal ikame oranını,

(8) Hanehalkı *bugünkü ve gelecekteki varlığını* birlikte dü ünürse, bu genellikle *zenginlik* deyi mi ile adlandırılır.

bu iki malın fiyatları oranına eşit kılın. Çünkü ancak bu durumda yeniden mübadeleye gitmek yani malların biletim oranım de i tirmek artık hanehalkına bir yarar sağlamayacaktır.

Bazen bu, herhangi iki mal için optimal mal bileiminin, *hanehalkının sübjektif mübadele oranını* (tercih ilikisinin biçimine bağlı olan $M O$), *objektif mübadele oranına* eşitleyen (piyasa fiyatları arasındaki oran) bir mal demeti oldu u ekinde de ifade edilir.

Sadece iki mal gözönüne alındı ı zaman yukarıda sözünü etti imiz iki özellik bir ekin üzerinde de gösterilebilir. Gerçekten, $R = P_1X_1 + P_2X_2$ denkleminde çıkan do ru ile gelir sınırlamasını gösterebiliriz. Burada X_1 , 1. malın miktarını, X_2 de 2. malın miktarını; P_1 , 1. malın fiyatını, P_2 , 2. malın fiyatını ve nihayet R de hanehalkının gelirini gösterebiliriz. Bu denklem,

$$X_2 \geq \dots X_1 + \frac{R}{P_2} - \frac{P_1}{P_2} X_1$$

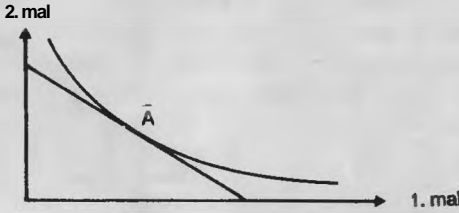
ekinde yazılabilece inden, gelir do rusunun e imi de

$$\frac{P_1}{P_2}$$

olur. Gelir do rusunun kayıtsızlık e risine te et oldu u \hat{A} noktası, aynı zamanda

$$MtO(\hat{A}) = \frac{P_1}{P_2}$$

oldu u için en iyi seçimi verir. Bu kayıtsızlık e risi, gelir do rusu ile ortak noktaya sahip olanlar arasında en yüksek sayıda düzeyini temsil etmektedir.

Hanehalkının, gelir sınırlaması alfandaki fayda maksimizasyonu sonucunda seçti i mal demeti (örne imizdeki \bar{A} bile imi), onun mallara olan talebini de verir. Talep, böylece, fiyatlara ve hanehalkının gelirine ba lıdır. Buradan da talep fonksiyonunun u tanımına ula ırız: Çe itli fiyat ve gelir düzeyi için hanehalkının faydasını maksimum kılan mal demetiyle onun gelirini ve fiyatlar sistemi arasındaki ili kiyi gösteren fonksiyona *hanehalkının talep fonksiyonu* denir. Aslında bireyin sahip oldu u kaynakların de eri ile belirlenen gelir de fiyatlara ba lı oldu una göre, talebin, sonunda, sadece fiyatların bir fonksiyonu oldu u ortaya çıkar.⁹

Tam Rekabet artlarında Emek Arzı

Yukarıdaki bölümde de indi imiz gibi, hanehalkının kullanabilece i zaman da, onun ba langıçtaki kaynakları içinde yer alır. Çünkü onu, ücretli çalı ma olarak satabilir. Öte yandan çalı ma, bir külfet, bir zahmet' kayna ı da oldu una göre, hanehalkı, zamanının bir kısmını, dinlenme, e lenme vb. amaçlar için bo zaman olarak kendine ayırmaya çalıacaktır. Böylece hanehalkı, daha çok tüketip daha az bo zamana sahip olmak ya da daha az tüketerek daha fazla bo zamana sahip bulunmak arasm-

(9) E er hanehalkının bir mala olan talebi, bu malın ba langıçtaki kayna ından daha az ise, o zaman bu hanehalkı adigeçen mal dan arz edecek, talepte bulunmayacaktır. Çünkü hanehalkı, gelirini hesap ederken, ba langıçtaki vaili nin önce tamamını satmakta, sonra da bir bölümünü yeniden satın alıyormu gibi yapmaktadır.

da bir tercih yapacaktır. O halde bütün hanehalkları bir tür "elma ile armudun uygun bir bile imini bulma" sonucu ile karı karıdır (Bkz. I. Bölüm). Burada "bo vakit" elmanın rolünü oynuyor, çalı ma sayesinde elde edilecek mallar ise armutlardır. Çünkü burada, her bo geçen saat, bir çalı ma saatinin fiyatı ile ya da daha açık bir ifade kullanırsak çalı ılmayan bir saatlik sürede u rulan gelir kaybı ile ölçülmektedir.

Mallar ile "bo zaman" arasında tercih yaparken tüketici de yine marjinal ikame oranı ile fiyatlar oranını e itleme yoluna gidecektir: $M\bar{I}O$ bo zaman - mallar = ücret/fiyat. E itli in sa tarafındaki oran aslında *gerçek ücreti* ya da *ücretin satın alma gücünü* ifade eder. Buradan "bo zaman'ın (ya da mallar) talebine, dolayısıyla emek arzına ulaşılır. Çünkü hanehalkının "bo vakit" olarak ayırdığı zamanın dışında kalan vakit, onun çalı ma zamanını oluşturur. Bo vakti, "çalı ılmayan zaman" olarak tanımladığımız için emek arzı gerçek ücretin bir fonksiyonudur ve genellikle artan bir e ri ile gösterilir. Yani gerçek ücretler yükseldikçe emek arzı artmaktadır.

Hanehalkının tercih sorunuyla ilgili açıklamaları bitirirken u noktayı belirtmekte yarar var. MtO 'nun fiyatlar oranı ile e itilmesi kuralı, *ancak* tercihlerin tekdüzeli i ve di büyüklüğü halinde geçerlidir. E er durum böyle de ilse, hanehalkının talebi, bazı fiyatlarda *birden fazla miktarı* içerir, yani talep bu fiyatlardan birçok de erler alır ve kesintilidir, bir maldan di erine "ani sıçramalar" olur. Bu durum *a contrario*, neo-klasiklerin, tercihler di büyüklüğü varsayımına neden bu kadar ba lı olduklarını ortaya koyar (daha fazla ayrıntı için bkz. (Guerrien, 1989 a)). unu da belirtelimki, e er hanehalkı rasyonel davranıyorsa, tercihinde sadece piyasadaki mübadele oranlarına yer verecek, ba ka bir deyi le *nisbi fiyatlara* ya da fiyatların birbirine oranını dikkate alacaktır. Bu gözlem, aynı zamanda, arz ve taleplerini oluştururken firmalar için de geçerlidir.

Firmanın Tercih

Yukarıdaki bölümde, neo-klasiklerin esas modelinde,

firmanın, her faktör bile imi için maksimum çıktıyı sağlayan bir üretim fonksiyonu ile temsil edildi ini gördük. Fakat, basit bir nedene dayanarak onun *amaç-fonksiyonu* konusunda bir ey söylemedik. Ancak hanehalkının durumundan farklı olarak, firmanın üretim fonksiyonu, piyasa ko ullarından ba ımsız de ildir. Çünkü girdilerin ve çıktının *fiyatın*ayermektedir.

Aslında firmanın amaç fonksiyonu *kârdır*: Kâr ise firma gelirleri (üretim de eri) ile giderleri (girdilerin maliyeti) arasındaki farktır.

Böylece üreticinin hanehalkına göre daha basit bir programa sahip oldu u görülüyor. Çünkü bu program, *kân maksimum kılan* girdi demetini belirlemekten ibarettir. Üretim fonksiyon aracılı ıyla, girdiler kullanılıp, çıktı elde edilir ve tam rekabet artlarında herhangi bir kaynak sınırlaması da (kısıtı) ortaya çıkmaz. Buna kar ılık, bu programın kesin çözümü aynı nedenden dolayı, üretim fonksiyonuyla ilgili bazı artlarda mümkündür.

Bu artların tümü u basit dü ünceden kaynaklanır: Üretim miktarı arttıkça, en azından belli bir noktadan sonra, üretim maliyetleri de artar. E er böyle olmasaydı, firma üretimim⁸ sınırsız bir ekilde arttırabilir, bu da tam rekabetin ikinci artı olan firmanın veri fiyattan sınırsız bir talebe sahip olması ve girdilerde tayınlamanın bulunmaması gibi varsayımlarla çeli irdi. Oysa yukarıdaki bölümde, girdi miktarındaki de i melere ba lı olarak üretim miktarında meydana gelen de i meler konusunda iki kavram tanımlamı tık. Marjinal maliyetler ve ölçek ekonomileri. O halde, üretim miktan arttı ı zaman, bu üretimi arttırmak gittikçe daha pahalıya mâl oluyorsa, bu, majjinal üretkenli in ve ölçek ekonomilerinin zorunlu olarak azalması anlamına gelir [en çok sabit kalabilir¹⁰].

Bu durumda, firmanın optimal girdi bile imini nasıl belirledi im⁹ inceleyelim. Majjinal üretkenli in azaldı ı

(10) Uzun zaman, tüketim teorisinin de benzer bir arta dayandı ına, yani, marjinal faydanın azaldı ına inanılmı tı. Ama öyle olması hiç de zorunlu de il. Çünkü hanehalkının arz ve talebi ellerinde mevcut olan kaynaklarla sınırlıdır. Kaldı ki marjinal fayda kavramı kardinal olup, tercih ili kisini temsil eden fayda fonksiyonunun seçiminden etkilenir.

(veya de i medi i) varsayıldı na göre firma, her girdiden kullandı ı son birimden elde etti i ürünün de eri, o girdinin fiyatına e it oluncaya kadar girdi safın almaya devam eder, örne in, firma için optimum i gücü miktarı, i e alınan son i çinin üretti i ürünün de eri, kendilerine ücret olarak ödenen de erden daha yüksektir.

Özetle belirtmek gerekirse, firmanın optimal üretimi, her girdinin marjinal ürün de eri, o girdinin fiyatına e it oldu u düzeydeki üretimidir. Bu sonucun, ancak marjinal üretkenlik ve ölçek ekonomilerinin azalı e ilimi halinde geçerli oldu u açıktır. Ba ka bir deyi le *üretim fonksiyonu içbükey ise ya da aynı ey demek olan bir bütün olarak üretim di büyükey ise* durum böyledir.

Optimum üretim düzeyini kar ılayan bir girdiler talebi ve bir çıktı arzı vardır. Sonuçta, bu talep ve arz, fiyatların bir fonksiyonu daha açık bir deyi le girdilerin fiyatları ile çıktı fiyatı arasındaki oranların, yani kısacası girdilerin çıktı cinsinden ifade edilen *nisbi fiyatlarının* bir fonksiyonudur. Bununla birlikte ço u zaman arz fonksiyonunun, sadece çıktı fiyatına yer verdi i, girdi fiyatları sabit saydı ı veya belirlemedi i dü ünülür. Ancak bu fiyatların, yine de arz fonksiyonunun biçimini etkiledi i dikkate alınır .

Genellikle arz fonksiyonu, maliyet fonksiyonundan yola çıkılarak tanımlanır (bkz. çerçeve içindeki açıklama): Buna göre, optimum üretim düzeyinde, üretilen *son* birimin maliyeti (marjinal maliyet), onun (çıktıran) satı fiyatına e ittir. u artla ki marjinal maliyet artan ve dolayısıyla ölçe e göre getiri de azalan bir a amada olsun. Burada ölçek ekonomileri konusunun önemine dayanarak ve tam rekabet kavramı ile ilgili bir eilde birkaç nokta üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Ölçek Ekonomileri ve Tam Rekabet Piyasası

Ölçek ekonomilerinin niteli i ne olursa olsun, tam rekabet piyasalarında a a ıdaki sorunlar ortaya çıkar:

a) *E er ölçe e göre artan getiri varsa*, firma, üretimini sınırsız bir eilde arttırmak ister. Bu durum, tam rekabet piyasası ile ba da maz. Çünkü bir an gelecek, piya-

sa bulma sorunuyla kar ıla acaktır. Ba ka bir deyi le, firma kaçınamayaca ı birtakım kısıtlan hesaba katmak zorundadır.

b) *Ölçe e göre de i meyen getiri varsa*, hangi üretim düzeyinde olursa olsun, firmada ürünün birim maliyeti de i memektedir. O zaman belirli bir çıktı fiyatı için üç ayn durum mümkündür: 1) Ya bu fiyat birim maliyetin üzerindedir ve bu durum da yine tam rekabet varsayımı ile ba da maz. Çünkü üretimini sınırsız bir ekilde arttırmak firmanın çıkannadır. Nasıl olsa, üretim ölçe inden ba ımsız olarak, üretilen her birim, firmaya pozitif bir kâr sa lamaktadır. 2) Ya bu fiyat birim maliyete e ittir. O zaman kâr sıfır olup, üretim düzeyi belirsizdir. Ba ka bir deyi le, fiyatların verdi i "i aret" firmanın, talebi kar ılamak için, ne kadar üretmesi gerekti i hususunda bir bilgi vermemektedir. Oysa, tam rekabet artlarında, karar birimlerine, tercihlerinde, sadece fiyatların yol gösterdi i varsayılır. 3) Ya da ürün fiyatı birim maliyetin altındadır ve üretim yapılmamaktadır. Böylece, ürünün açıklanmı fiyatında, birim maliyet civarında ufak bir de i iklik yapılırsa, ölçe e göre getiri de i medi i için, arz arada tanımlanmamı bir bölgeden geçmek artıyla sıfırdan sonsuza yönelen ani de i iklikler gösterir. Tabii bu da piyasada "yumu ak" uyarlamalar dü üncesiyle ba da mayacaktır.

c) *E er Ölçe e göre getiri azalıyorsa*, tam rekabet varsayımı ile bir çeli ki sözkonusu de ildir. Bununla birlikte, üretim fonksiyonunun tanımlanı ekliyle ili kili olarak iki hassas sorun kendini gösterir. İkin, azalan getiri halinde, kâr her zaman kesinlikle *pozitif*dir. Ancak, bütün girdilerin payı (makinelerce sunulan "hizmetler" de dahil) ödenince ve giri imci de bulunmadı ına göre (bkz. I. bölüm), burada da ıtılacak kâr tam olarak nedir? Bazen bu kânn, (ki aniden "normalüstü kâr" haline gelebilir), piyasaya "serbest giri " halinde ortadan kalkaca ı söylenir. E er "piyasaya giren" firmalar da (her yerde) azalan getiri ile çalı ıyorsa bu yanlı tır. kinci olarak ölçe e göre azalan getiriye sahip oldu u için, firmanın gittikçe daha küçük birimlere ayrılmasında çıkan vardır. Böylece her birim, toplam ürünün "küçük bir kısmım" daha etkin bir

tarzda üretecektir. Çünkü, daha yüksek getiriye sahiptir. Teorik olarak bu bölünme sürecinin sınırı yoktur. Böyle bir güçlü ün a lmasında "sa duyuva" güvenilir ve sabit maliyetlerin varlığı üzerinde durulur. Çünkü *sabit maliyetlerin* kar ılanması için, asgari bir üretim düzeyi ve yine çok düşük olmayan bir satış fiyatı zorunludur. Fakat bu çözümün sakıncası *süresiz arz fonksiyonlarına* yolaçmasıdır. Yani ürün fiyatı, belli bir düzeyi aşınca, firma arzını aniden artırır, bu da gelecek bölümde izleyeceğimiz gibi modeli güç duruma sokar. Aslında IX. bölümde yeniden üzerinde duracağımız sabit maliyetler, neoklasik el kitaplarında, çok sık üstünkörü bir ekilde incelenmiş; bu vesile ile iktisadi anlamı itibarıyla kullu birçok "zarf e rileri" olarak konu daha karmaşık hale getirilmiş (matematikçi olmayanlar bundan çok etkilenmiş) ve bütün bunlar, kesinlikten çok uzak olan "kısa dönem" ve "uzun dönem" kavramları üzerinde sezgilerle dayalı bir muhakeme ile yapılmıştır.

Maliyet Fonksiyonu ve Arz Fonksiyonu

Konuyu basitle tirmek amacıyla üretimde yalnız iki girdi kullanıldığını düşünelim. Üretim fonksiyonu $H(X_1, X_2)$ şeklinde ifade edilebilir. Marjinal ürünün, girdi fiyatına eşit olmasını sağlayan artlar ise;

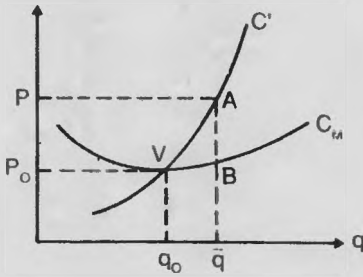
1. girdi için $P_1 \cdot f_{x_1}(X_1, X_2) = P_1$
2. girdi için $P_2 \cdot f_{x_2}(X_1, X_2) = P_2$

olarak yazılabilir. Burada P_1 çıktı fiyatı, P_1 birinci girdinin, P_2 de ikinci girdinin fiyatıdır.

Bu iki bilinmeyenli iki denklemden, P_1 ve P_2 fiyatlarının birer fonksiyonu olan X_1 ve X_2 girdilerinin optimum miktarını "bulabiliriz". Optimum (X_1, X_2) faktör bileşimi ile üretilen çıktı miktarını q ile gösterirsek, o zaman, bu faktör demetinin P_1 ve P_2 fiyatlarından deri, q çıktı miktarını üretmek için gereken *minimum girdi maliyetini* verir ve $C(q)$ şeklinde gösterilir. Değerli maliyet olarak adlandırılan bu $C(q)$ ifadesine c ile gösterilen *sabit maliyet* eklenerek elde edilen $c + C(q)$ toplamı da *maliyet fonksiyonu* diye adlandırılır.

imdi $C_m(q) = (c + C(q)) / q$ şeklindeki ortalama maliyeti

gözönüne alalım. c/q ifadesi nedeniyle, q sıfıra giderken, ortalama maliyet de sonsuza gider. Üretim miktarı (q) arttı ı zaman, *üretim maliyeti artan bir hızla yükseliyorsa*, $C(q)$ birinci ve ikinci türevi pozitif ve gittikçe artan bir hızla yükselen bir fonksiyondur. Bu durumda, ortalama maliyet e risi önce azalan (i letmenin »abit maliyetleri dolayısıyla), sonra artan bir seyir izleyecektir. Yani üretim gittikçe pahalıla acaaktır. 0 zaman, a a ıdaki ekilde görüldü ü gibi, "U ekinde bir ortalama maliyet e risi" elde edilir. Mañinal maliyet e risi ise C' e risidir. Belirli bir P fiyatına tekabül eden üretim miktarı \bar{q} 'dür ve $C'(\bar{q}) = P$ olunca kâr maksimum olur. Dikey ek&çici üzerinde P_{y1} P_0 ile sonsuz aracınde de i tirerek arz fonksiyonu elde edilir. ekilde arz e risi VC' ile gösterilmi tir. E er satı fiyatı P_0 'ın altında ise firma sabit maliyetlerini kar ılayamaz ve üretimden çekilir. Satı fiyatı P_0 'a çıkınca, arz da "birden bire" O 'dan q_0 'a yükseldi i için', arz fonksiyonu *sürekli* bir fonksiyondur. O ile q_0 arasında üretim yapılamayaca nı vurgulamak gerekir. Satı fiyatı P_0 'dan büyük oldu u zaman firma pozitif bir kâr elde etmektedir. Çünkü, mañinal maliyete e it olan satı fiyatı, ortalama maliyetin üzerindedir. ekilde dikey eksen de aynı zamanda maliyetler de gösteriliyor ve A noktası B noktasından daha yukarıdadır.

E er piyasaya "giri serbest" ise bu kâr ortadan kalkar. O zaman yine de iki itiraz öne sürülebilir. E er bütün firmalar, kendi piyasalarında pozitif kârlar elde ediyorlarsa, neden ba ka bir piyasaya akın etsinler? "Uzun dönemde" bundan kimseye yarar gelmeyece ini ve kârların her tarafta sıfıra gidece ini bileceklerdir. Fakat, "pastadan pay almak" iste iyle yeni gelenlerin olaca ı söylenebilir. Bu noktada da sabit maliyetlerin ortaya çıkard ı engeli unutmamak gerekir.

te ikinci itirazın kayna ında bu nokta vardır. Varsayalım ki satı fiyatının P_0 'a dü mesi için, üretimin sadece nq_0 ilâ $(n+1)q_0$ arasında yerelması gerekli olsun (n herhangi bir tam sayı). E er bütün firmalar aynı maliyet fonksiyonuna sahip iseler (bu varsayım muhakemeyi basitle tirmek için yapılmı tır, ama vazgeçilmez de ildir), bu durumda piyasada n sayıda firma olması halinde üretim yapılır ve kâr edilir (zira fiyat P_0 'm üzerindedir); firma sayısı $n+1$ ise artık piyasaya mal arz edilmez, çünkü $P < P_0$ olmu tur, özetlemek gerekirse, ya *bütür* firmalar pozitif bir kâr elde edeceklerdir, ya hep birlikte piyasayı *terk* edeceklerdir. Bu muhakeme q_0 ne kadar büyük ise ve dolayısıyla n , ne kadar küçük ise o derece "sezgisel" bir nitelik ta ır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TAM REKABET P YASASINDA DENGE

Veri fiyatlar için, hanehalkı ve firmaların, rekabetçi arz ve taleplerini nasıl belirlediklerini görmü bulunuyoruz. Bununla birlikte bu fiyatlar, bir merkezî bilgisayar tarafından ve tesadüfen seçildi i oranda, bu arz ve taleplerin, birbirlerine e it olması ihtimali pek dü üktür. Ekonomi bir bütün olarak ele alındı ında ortaya çıkan ilk sorun, karar birimlerinin arzları toplamı, onların talepleri toplamına e itleyen bir fiyat sisteminin *var olup olmadı ı* sorunudur. Böyle bir sistem *rekabetçi dengeyi* tanımamaktadır.

"Denge", karar birimlerinin, planlarını de i tirme çabasında olmadı ı bir durumu ifade eder. Ba ka bir deyi le denge halinde karar birimlerinin arzları ve talepleri tatmin edilebilmektedir. Buna kar ılıklı, "rekabetçi" dengede ise bu planlar, tam rekabet artlarına uyularak oluturulur. Bu bölümde sadece rekabetçi dengeler üzerinde duracağız.

Bu dengelerin, hangi artlarda olu tu u belirlenince, akla u soru gelmektedir: Acaba piyasayı bu dengelerden birine götüren bazı "güçler" mi vardır ve sistemde bir sapma oldu u takdirde, bu güçler kendili inden dengenin yeniden olu masını sa lamakta mıdır? Burada rekabetçi modelde *istikrarsorunu* ile kar ılı kar ılıyız.

Fakat rekabetçi dengelerin varlı ı ve istikran gibi temel sorunlara geçmeden önce, kullanılan yakla ım konusunda bazı açıklamalarda bulunmak yerinde olur.

Genel Denge veya Kısmi Denge Yakla ımı

Neo-klasik teorinin kendi içerisinde iki yakla ım tarzı bir arada yeralır. Bunlardan biri, Alfred Marshall'ın öncülük etti i *kısmi denge* yakla ımı; di eri ise Lööon Walras'ın çalı malanna dayanan *genel denge* yakla ımıdır.

Kısmi denge yaklaşımı, sadece bir piyasada olup bitenleri inceler, diğer piyasaların donmuş olduğunu düşünür. Yani burada "diğer artlar de i memek kaydıyla" veya *ceteris paribus* varsayımı yapılmaktadır. Bu yaklaşımın başlıca üstünlüğü basit olmasıdır. Bu yaklaşımda özellikle grafikler üzerindeki açıklamalardan yararlanır: Arz ve taleplerinin kesimi denge fiyatı ve denge miktarını verir. Neo-klasik iktisattaki analizlerin çoğu bu tür çizimlere başvurur.

Bununla birlikte, *ceteris paribus* varsayımını savunmak kesinlikle olanaksızdır. Bu noktayı anlayabilmek için herhangi bir piyasayı, söz gelimi elma piyasasını alalım. Eğer elma fiyatları de iirse, bu durumda;

1) Hem elma üreticilerinin geliri de iir, hem de elma satın alanların satın alma gücünde bir de i me meydana gelir;

2) Elmanın yerine geçen malların (örneğin diğer meyvelerin) talebi de iir ve böylece bu malların fiyatları üzerinde bir baskı meydana gelir. "Geriye doru etki" ile elma talebi yeniden etkilenir. Başka bir deyişle, bir malın fiyatı de iirse, bazı karar birimlerinin gelirinin ve diğer malların fiyatlarının de i mesi de kaçınılmazdır.

O halde mantıklı olarak, genel denge yaklaşımında olduğu gibi, burada da piyasalar arasındaki karşılıklı bağımlılık hesaba katılmalıdır. Bu nedenle büyük neo-klasik kuramcılar, tutarlı ve geçerli olan tek yaklaşımın, genel denge yaklaşımı olduğunu düşünürler.

Ancak neo-klasik eserlerin birçoğu, hatta büyük bir bölümü kısmi denge çerçevesinde analizler yapar. Eğer amaç, bazı kavramlara daha çok yer vermek, u veya bu mekanizmayı açıklamak ise, yani özetle sorun pedagojik nedenlere dayanıyorsa kısmi denge analizinin neden benimsendiği kolayca anlaşılır. Bununla birlikte, kısmi denge yaklaşımı, çoğunlukla, birtakım basite indirgeyici sonuçları "ispatlamada" kullanılır. Bu sonuçlar, liberal iktisat politikalarının yücelterek uygulanmasını öütler. Oysa piyasaların birbirine bağılılığı hesaba katıldıktadır belki hiç dikkate alınmayacaklardı. Bu açıdan en tanınmış örnek, gücü "piyasası" örneğidir. Alışılmı biçimde kısmi denge mantığıyla düşününce, istihdamın (i -

gücü talebinin) artması için, ücretlerin düşmesi gerektiği "görülür". Ama bu ekilde düşümekle, ücretin, hanehal-ki *geliri* içinde ba lıca unsuru olu turdu u, dolayısıyla mal talebini etkiledi i; bizzat bu talebin de istihdam dü-zeyi üzerinde etkide bulundu u gerçe i unutulmaktadır. Demek ki, ücretlerdeki bir düşümün etkileri, kısmi denge yakla ımının ileri sürdü ünden daha farklı olabilir. A a-ıda çe itli vesilelerle bu önemli örne e yeniden de ince iz. Daha sonra ise hep genel denge yakla ımını benim-seyece iz. Bu yakla ımı ortaya koymak güç, ancak sonuç-ları daha kesindir.

I. Genel Dengenin Varolu ı Artları

Genel denge sorununu, neo-klasik açıdan ilk kez or-aya atan Lööon Walras olmu tur (1874'de). Bununla bir-likte, bütün piyasalarda, rekabetçi arz ve talepleri e itle-yen bir fiyatlar bütünü'nün varlı ım kanıflamak için ne-redeyse aradan yüzyıl geçmesi" gerekmi tir. Bu kanıtla-mayı, genel olarak, Kenneth Arrow ve Gerard Debreu'nün ba ardı ı ve konuyu en genel ekliyle sundu u kabul edilmektedir (örne in, bkz. (Debreu, 1959)).

E er böyle bir ispatın gerçekle mesi bu derece geç-kaldıysa, bunun nedeni, yüzyılımızın ba ındaki" neo-klasik kuramcılarının, bir yandan genel denge sorunu ile nis-peten az ilgilenmi olmaları, fakat bir yandan da konu-nun somutla tırılmasında ve matematiksel çözümünde korkunç sorunların ortaya çıkmasıdır. Belki konuya ilgi-nin yetersiz olu unu da kısmen bu sorunlarda aramak gerekir. Buradaki sorun bir denklemler sisteminin çözül-mesidir. Sistemdeki denklemlerden her biri, *kesin biçimi bilinmemekle beraber*; herhangi bir malın piyasasındaki arz ve talep e itli ini temsil etmektedir. Tabii kuramcı-lar, her bir modeli, tek tek ele alıp inceleme olana ına sa-hip de ildir. Bunun için Arrow ve Debreu, böyle bir siste-min çözümü sa lamak amacıyla, bireylerin arz ve talep fonksiyonlarına, birtakım yeterli artları (olabildi ince az sayıda) kabul ettirmeye çalış tılar.

Arrow-Debreu Varsayımları

Arrow ve Debreu, bir denge fiyatları sisteminin, çeşitli piyasalarda arz ve talepleri karşı karşıya getiren sürecin *sabit noktası* olduğunu düşüncesinden yola çıkarlar. Arz ve talepler eşitlenince bu süreç sona erer. Sabit noktayı düşüncesi içinde buradan doğmaktadır. Oysa matematikte böyle bir teorem vardır: Sürekli ve tanımlı fonksiyonlarla belirtilen her süreç en azından bir sabit noktaya sahiptir. Bu teoremi uygulayabilmek ve hiç olmazsa bir denge varlığını ispatlayabilmek için, fiyatlar dengede arz ve taleplerin *sürekli* ve *tanımlı* olduğundan emin olmalıyız (Bir fonksiyonun sürekliliği, "ani sıçramalar" yapmaksızın düzenli bir dendir; tanımlı olması ise hiçbir zaman "sonsuz büyük veya sonsuz küçük" değerler almaması demektir).

Arz ve talepler, fayda veya kâr maksimizasyonu peşinde koşan hanehalkı ve firmalardan geldiğine göre, aranan artılar da *modelin temel parametreleri* diye adlandırılan konuyla ilgili olmalıdır. Bu parametreler, piyasaların örgütlenme biçimi, tercih ilişkileri ve üretim fonksiyonlarıdır. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz:

1) *Piyasalar tam rekabet piyasalarıdır; bugünkü ve gelecekteki malları içerirler:* Bu piyasaların gelecekte yeniden açılmayacakları öngörüldüğüne göre, kuramsal olarak sınırsız bir arz veya talep eğiliminde ortaya çıkabilecek spekülasyon davranışları da olmayacaktır. Risk unsuruna yer vermeyen bu varsayım,¹¹ aynı şekilde, bazı bireylerin olası başarısızlık veya iflasından kaynaklanan süreksizliklerden de kaçınmı olur. Gerçekten bu karar birimleri, yükümlülüklerini yerine getirmeksizin, "birdenbire" piyasadan çekileceklerdi. V. bölümde bu varsayım hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

(11) Herhangi bir belirsizlik biçimini hesaba katmak amacıyla, Debreu (1959) aynı zamanda *artı mallar* piyasalarının da olduğunu varsayar. Karar birimleri, 'tabiattaki' ve veya bu 'durumun' gerçekleşme durumuna bağlı olarak aralarında sözleşmeler olurlar. Bu durumların gelecekte gerçekleşmesi kabul edilmektedir (örnek: Bana yarın teslim edilmek üzere bugün bir emsiye satın alıyorum, yarın ya mur ya ması artıya).

2) *Her hanehalkı, hiç mübadeleye gitmeden geçirebileceği bir ba langıç varlığına sahiptir.* Durum böyle olmasaydı, aslında, öyle bir durum ortaya çıkabilirdi: Hanehalkının, bazı fiyatlardan kendi ba langıç kaynaklarını (örneğin emeğin) satarak elde ettiği gelir, onun, geçimi için zorunlu olan asgari mal demetini satın almasına imkan vermez, böyle fiyatlarla karla aynı zaman, bu hanehalkı aniden piyasadan çekilir. Çünkü artık yaşamını sürdüremeyecektir. Geçime yetecek kaynak varsayımının amacı, bu tür süreksizlikleri bertaraf etmektir.

3) *Hanehalkı "mal bile imlerini sever"* (kayıtsızlık emellerinin büyük bir varsayımı). Bazen hanehalkı mal bile imlerini sevmeyebilir, örneğin, a ve b mallarının fiyatlarının oram ile oluşan derlere göre, birey sadece a malından ya da sadece b malından satın alır. Demek ki belirli fiyatlarda, talep bir maldan diğerine "atlamaktadır". İşte yukarıdaki varsayımın amacı bu atlayı tanıtmaktır.

4) *Ne artan verimler, ne sabit maliyetler vardır.* Aksi takdirde ya firmaların arzı sınırsız olacak (her yerde artan verim hali) ya da ancak belirli emeklerden itibaren üreteceklerdir (süreksiz arz fonksiyonu). Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için ikinci bölümün sonuna yerinden bakılabilir.

Arrow ve Debreu, bunlardan başka bazı varsayımlar da ileri sürmektedirler. Ancak, neo-klasik kuramcılar, bu diğer varsayımları genellikle tali önemde gördükleri için burada ayrıca üzerinde durmayacağız.

Arrow-Debreu Modelinin önemi

Arrow-Debreu modeli, "bilimsellik" iddiasında olan, bütün kuramsal neo-klasik analizlerin hareket noktası olmaktadır. Bu nedenle Arrow 1973 yılında ve Debreu'ye de 1985 yılında Nobel Ödülü verilmiştir. Getirdikleri model, aslında tam rekabet modelinin modern bir açıklamasını ve tamamlanmış bir eklini olmaktadır. Ve neo-klasik iktisatçılar için modelin başka üstünlüğü bir soyutlama yaklaşımlarından kaynaklanır. Denge olumu ise, yapılan varsayımların mantıklı bir sonucudur. Ayrıca bu varsayımların

yımlar *nitel türden* oldukları için her ölçüde geneldirler. Bu varsayımların ayrıntılarına inmeden, sadece servetlerin, tercihlerin ya da üretim fonksiyonlarının *biçimlerine* ilkin oldu u belirtilir.

Ancak matematiksel ispatların zerafet ve gücü, erişilen sonucun geçerli olup olmadığı dü ünmemize engel olmamalıdır. Bu nokta, tümüyle yapılan varsayımlara bağlı oldu undan, kısaca de inmek yerinde olur.

II. bölümde i aret etti imiz gibi, aslında özel mülkiyete dayalı bir ekonomiyi açıklamaya çalış an bir modelin, *a ırı merkezizyetçi niteli i*, biraz a ırtıcıdır. Üstelik, geçinmeye yetecek varlıklar üzerine yapılan varsayım, bu merkezizyetçi niteli i ayrıca güçlendirmektedir. Çünkü "birisinin" modelin i leyini gerçekle tirmesi gerekmektedir. Veyahut da, Nobel Ödülü sahibi, T. Koopmans'ın ifade etti i gibi bu model "pek seyrek ekilde mübadelede bulunan, küçük çiftçilerden olu an bir ekonomiyi" tasvir etmektedir (Koopmans, 1957). Fakat bu durumda bile, bilgilerin bir merkezde toplanması sorunu çözülmü olmaz.

Öte yandan, sabit maliyet veya artan verimin bulunmadığı varsaymak (çok düşük üretim düzeylerinde), bizi firmaların bizzat niteli i üzerinde dü ünmeye yöneltir. Eğer "ba langıç masrafları" yoksa, hanehalkın ve firmalar arasındaki sınır ya da ayırım da ortadan kalkacaktır. Yani her hanehalkının üretici haline gelmemesi için bir sebep yoktur. Burada tam anlamıyla firmaların yeri veya tanımı sorunuyla kar ılıyoruz (bkz. I. bölüm).

Madem ki, Arrow-Debreu varsayımları, Walrasçı dengenin *sadece yeterli* artlarını vermektedir (zorunlularını de il), neden bu varsayımları "yumu atmaya" çalışmayalım veya hatta neden, bu varsayımlardan bir kısmını bir kenara bırakmayalım? Böyle bir te ebbüs V, VI ve IX. bölümlerde görece imiz gibi çe itli sorunlar doğurur. Başka bir deyi le, Arrow-Debreu modelinin sonuçları, modeli kurmada kullanılan (yararlanılan) varsayımlara bağlı görünmektedir.

II. Rekabet Sisteminin Kararlılı 1

Arrow ve Debreu, belirli artlar altında, rekabetçi dengelerin varlı m ortaya koydular. Geriye, "piyasa güçlerinin" bu dengelerden birine yöneldi ini ya da u veya bu nedenle dengeden uzakla ılmı olması halinde, bu güçlerin kendi kendine yeniden dengeye gelmeyi sa layaca m ispatlamak kalıyor. ktisat kuramcısı, hiçbir kar ılıklı etki ve ili ki olmaksızın ideal bir çerçeve içinde bu güçleri ortaya koymaya çalı maktadır." Walrasçı deneme-yamlma diye adlandırılan konu budur.

Walrasçı Deneme-Yamlma

Merkezî bilgisayarın veya tellahın tesadüfi bir fiyat önerdi ini dü ünelim. Hanehalkın ve firmalar, o zaman, arz ve taleplerini açıklayacaklar ve bilgisayar da bunları kaydedecektir. Ayrıca bu bilgisayar, Lir malın talebi, arzından fazla ise fiyatı yükseltecek; arz talebi a arsa da malların fiyatını azaltacak tarzda programlanmı tır. Ba ka bir deyi le, bilgisayarın yaptı ı ey, "arz ve talep yasa-sı" diye adlandırılan kuralın uygulanmasından ba ka bir ey de ildir.

Fiyatlar de i ti i için, hanehalkı ve firmalar, arz ve taleplerini yemden bildirecekler, merkezî bilgisayar, ön-görüldü ü üzere bu verileri kaydedecek ve bir kez daha "arz ve talep yasa-sını" uygulayacaktır ve bu böyle devam edip gidecektir. te bu denge fiyatlarının aranması sürecine *Walrasçı deneme-yamlma* adı verilir. Burada bizi me gul eden sorun, bu sürerin denge fiyatlarına do ru i -leyip i lemedi idir. Walras ve neo-klasik iktisatçıların büyük ço unlu u böyle bir yöneli ten ku ku duymamaktadır.

Rekabetçi modele, matematiksel anlamda sa lam temeller kazandırmaya çalı an neo-klasik kuramcılar, bir inanç veya sezgi ile yetinemezlerde. Bu nedenle Arrow-Debreu modeli çerçevesi içinde deneme-yamlmanın istikrarlı oldu unu kanıtlamaya çalı tılar (daha fazla açıklama için bkz. (Arrow ve Hahn, 1971)). Bu amaçla, modeli bir denklemler sistemi biçimine soktular: Sistemde, her

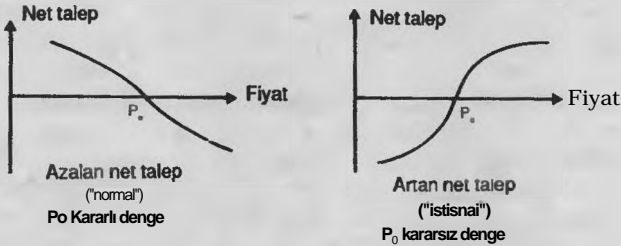
malın fiyatı, o malın net talebinin yoğunluğunun fonksiyonu olarak de i mektedir. Net talep deyimi burada malın talebi ile arzı arasındaki farkı ifade etmektedir. Daha açık bir deyişle eğer bir malın net talebi pozitif ise, bu malın fiyatı artmakta, negatif ise azalmaktadır.

Deneme-yanılma incelemesi bu durumda, modeldeki her mal için, denklemler sisteminin çözülme yönteminin incelenmesine indirgenmektedir. Bu inceleme ise en azından aşağıdaki iki nedenle güçlük gösterir:

a) *Piyasaların birbirlerine bağılı olması*, bu piyasalardan her birinin zincirleme ayarlamalarla denemesine engel olur. Öyle ki 1. malın piyasasında "deneme-yanılma" yapılırken, diğer piyasaların hareketsiz olduğu düşünülür. Sonra 2. malın piyasasında "deneme-yanılmalar" olur, bu sırada 1. malın piyasası denge halindedir, vb. Bu bölüme bakarken, burada bir tekrar edilme ekinde kullanılan, kısmi denge yaklaşımının neden doğru olmadığına işaret etmiştik.

b) Esas modelin *nitel özellikte* bulunması, çözümlerin kesin bir şekilde bilinmesine izin vermez. O zaman sorunun ortaya çıkar: Acaba, Arrow-Debreu'nün, modellerine ait temel parametrelere (piyasaların örgütlenme biçimi, zevkler, kaynaklar ve teknoloji) ilişkin varsayımlar, deneme-yanılmanın dengeye gidecek şekilde sonuçlanmasını ve dolayısıyla sistemin istikrarını sağlamaya yetecek midir? Unutmayalım ki bu varsayımların amacı, sabit nokta teoremine uygulanabilecek, sürekli ve tanımlı arz ve talep fonksiyonları (ve dolayısıyla net talep) elde etmektir. Oysa sınama-yanılmanın istikrarlı olması için, fiyatların oluşumunu belirleyen net taleplerin *sürekli* ve *tanımlı* olması yeterli değildir: Kesin bir role sahip olan, bu taleplerin *biçimidir*. Gerçekten, bir malın fiyatı denge fiyatının üzerindeyken, net talebi *pozitif* buna karşılık denge fiyatının altındayken *negatif* ise deneme-yanılma süreci istikrarsızlaşmaya gidecektir. Çünkü malın fiyatı, denge fiyatının *üzerinde* iken daha çok *artacak*, denge fiyatının *altında* ise *azalacaktır*. Net taleplerin, "atlamaya yapmıyorsunuz" demesi gerçeği (yani sürekli oluşu) net taleplerin üretimi konusunda herhangi bir koşul içermez. Halbuki yukarıdaki örnek, istikrar konusu incelenirken,

bu i aretin belirleyici bir rol oynadı nı, gösteriyor. E er ksmi denge açısından bakarsak, ku kusuz bu örnek saç- ma görünebilir: Fiyatın zaten "çok yüksek" oldu u bir du- rumda (denge fiyatının üzerinde), talebin arzdan daha fazla olması nasıl mümkün olur? Sezgilerimiz bize tam tersinin do ru olaca nı telkin ediyor: Çünkü ancak bu durumda deneme-yamlma süreci "do ru yönde" i ler ve bir istikrar meydana gelir. Bunu a a ıdaki ekiler yardı- mıyla da gösterebiliriz:

Bireysel davranı lar arasındaki' bütün etkileimleri hesaba katan genel denge açısından bakılınca, sorun, bu kural-dı ı durumun önemini belirlemektedir. Sonnenschein (1973), Mantel (1974) ve Debreu'nün (1974) hemen hemen aynı sırada geli tirdikleri bir teorem, bu soruna dikkate de er teorik sonuçlan olan a ırtıcı bir cevap ge- tirmi tir.

*Genel Dengenin Net Talep Biçimleri:
Sonnenschein - Mantel - Debreu Teoremi*

Kısmi dengeyle ilgili örne imizdeki "normal" duru- mun (azalan bir net talep e risi) genel denge için de bir e de eri vardır. Bu durumda, herhangi bir malın fiyatı arttı ı zaman net talebi azalmakta ve di er mallann fi- yattan artınca da net talebi artmaktadır. Bu olaya *gayri- safi ikame edilebilirlik* adı verilir. Böyle olunca, net talepler "do ru yönde" bir etkide bulundu undan dolayı denge tek ve istikrarlı bir dendedir. Çünkü bir malın fi-

yata, denge fiyatının üzerinde olunca, bu malın talebinde bir dü ü meydana gelir; bireyler, onu di er mallarla ikame ederler. Gayrisafi ikame edilebilirlik varsayımı *a priori* makûl görünmektedir. Bununla birlikte, bireylerin Arrow-Debreu varsayımlarını do rulayan maksimize edici davranı larından yukarıdaki ikame edilebilirlik varsayımını çıkarmak için yapılan giri imler sonuçsuz kalmı - tır. Bu giri imler çerçevesinde yapılan ara tırmalar, aslında daha çok beklenmeyen bir yönde geli ti: Arrow-Debreu'nün net taleplerinin, gayrisafi ikame edilebilirlik özelli ini do rulaması için hiçbir neden olmadı ı gibi, üstelik bu net talepler, sürekli olmaları d ında herhangi bir biçime sahip olabilir. İ te bu sonuç, *Sonnenschein-Mantel-Debreu Teoremi* diye adlandırılır. Temelde olumsuz olmasına ra men, bu teorem çok önemli sonuçlar do urmu tur: öyle ki, Arrow-Debreu'nün net taleplerinin biçimi hakkında genel olarak hiçbir ey söylemek mümkün de ildir. Böylece örne imizde, Sonnenschein-Mantel-Debreu teoremi net talepteki ola an-dı ı durumun yani bir malın fiyatı arttı ı zaman, net talebinin de *artması* çok olası bir dururu oldu unu do rulamaya imkan verir. Hatta daha ziyade bunun tersi olan durum daha az olası görünmektedir: *Herhangi bir* malın net talebinin, fiyatı azaldıkça azalması yani ço unlukla "talep yasası" denilen olgu.

Net Taleplerin Belirleyici Özellikleri: Parasal Yanılğının Yoklu u ve Walras Yasası

Bütün fiyatların (ücretler dahil) pozitif bir k sayısı ile çarpıld ını varsayalım. Hanehalklanm tercihinde bir de i iklik olmaz. Çünkü sattıkları malların fiyatı, satın aldıkları malların fiyatları ile aynı oranda artar. Ba ka bir deyi le, arz ve talepleri de i memi tir. Aynı zamanda, girdi v çıktı fiyatları k ile çarpılan firma için de durum aynıdır.

Bu durum, karar birimlerinin, aynı orandaki fiyat de i - meleri kar ısında "yanılğıya dü medikleri" anlamına gelir ve bu olay *parasal yanılğının olmaması* diye adlandırılır. Matematiksel ifadeyle, net talep fonksiyonunun $E(P)$, *O dereceden homojen* oldu unu varsayar. Çünkü bütün $k > 0$ de erleri için $E(kP) = E(P)$ 'dir (P , burada mal fiyatlarının olu turdu - u bir vektördür).

Parasal yanılığının olmaması nedeniyle, net talepler sadece nisbi fiyatlara ba lıdır. Örne in,

$$k = \frac{1}{P_1} \text{ dersek, } E(kP) = E \frac{P}{P_1} = E(P) \text{ elde edilir.}$$

E er $P_1 = 1$ dersek, 1. mal *numeraire* hizmeti görür ve di-er fiyatlar, 1. malın fiyatına göre ortaya çıkar.

*Walras Yasası*na göre, veri fiyatlarda (ki bu fiyatlar bütün karar birimleri için aynıdır), *net taleplerin de erleri toplamı sıfırdır*. Gerçekte bu yasa, her bireyin bütçe kısıtından do an basit bir *muhasabe* özde li idir. Aslında bir bireyin, satm aldıklarının veya taleplerinin de eri satı larının ya da arzlarının de erine e it olmak gerekir. O halde bu iki de er arasındaki fark, yani onların net talepleri de eri sıfırdır. Bu, bütün bireyler için do ru oldu una göre, onların net talepleri toplamının de eri (yani genel net talep) de sıfır olmak gerekir.

O halde Walras Yasası u ekilde ifade edilebilir:

$$\sum P_i x_i(P) = 0$$

Burada $x_i(P)$, P fiyatlarından i malının net talebini, P_i ise bu i malının fiyatım göstermektedir.

Walras Yasası'ndan çıkan sonuçlan öyle ortaya koyabiliriz:

a) Bütün net taleplerin i areti aynı olamaz. Yani *bütün* piyasalarda, e anlı olarak; talebin arzdan fazla ya da eksik olması mümkün de ildir. Çünkü, aksi halde fiyatlara göre tartılı toplanılan sıfır olamazdı.

b) E er bir fiyat vektörü, birisi hariç di er bütün net talepleri sıfıra e itliyorsa, o zaman bu sonuncuyu da sıfıra e itlemesi gerekir.

Bununla birlikte Walras Yasası'ndan a a ıdaki *sonuçları çıkarmak mümkün de ildir*:

a) Bu yasanın "dengeye gidi i sa laması". Bu yasa, (yani bu muhasabe özde li i), *hiçbir ekilde*, bir ayarlama mekanizmasını temsil etmedi i için, dengeye gidi i de gerçekte -tirmez.

b) Bireylerin rasyonel davranması. Bu muhasabe özde li i, ashnda, arz ve talepler "rasgele" formüle edilse bile geçerlidir.

Sonuç olarak Walras Yasası dengede bldu u gibi, dengedi nda da geçerlidir. u kayıtlı ki, fiyatlar bütün iktisadi karar birimleri için aym olsun.

Görünü te, sezgisellikten pek uzak olan böyle bir sonuç nasıl açıklanabilir? Verilecek cevap, aslında, genel denge durumunda, bireylerin davranı larının, birbirleri üzerindeki kar lıklı etkilerinin karmaıklıdır. Bu sonuç, modelin, ba langıçtaki kaynaklar, tercih ilikleri ve üretim fonksiyonları konusundaki tercihlerde büyük bir "serbestlik derecesi" tanınmasından kaynaklanabilir (geçim ve dış büyüklük varsayımlarına uymak kulluyla). Ancak daha sonraki teorik çalı malar, modelin "salamlı ını" ortaya koydu. Örne in, bütün hanehalklarının a a ı yukan aynı tercih iliki kisine sahip oldu unu ve ba langıç varlıklarının da birbirlerine benzedi ini varsayarak bu serbestlik derecesi sınırlandırılırsa bu sonuç geçerli olmaya devam eder (bütün bu noktalarda daha fazla ayrıntı için bkz. (Guerrien- 1989 b)). Ayrıca, bu geçerlilik, karar birimleri ve malların, makro-ekonomik modellerde oldu u gibi, çok az sayıda oldu u durumları da kapsar (bkz. VII. bölüm). u artla ki karar birimlerinin sayısı, malların sayısından fazla olsun.

Sonnenschein-Mantel-Debreu Teoremi, neo-klasik kuramcılar için güç bir sorun ortaya çıkarır. Çünkü, onların ara tırma programını engellemektedir (Programın öncüleri arasında (Hicks, 1939) ve (Samuelson, 1947) ba t gelir). Programın amacı, örne in "talep yasasında" oldu u gibi bireysel davranı lardan hareketle birtakım "yasa"lara ula maktır. Halbuki, e er Arrow-Debreu'nün net talepleri herhangi bir ekle sahip olabiliyorsa, bundan bu "yasaların" var olmadığı; ayrıca, yeterince genel ve tam rekabete dayalı bir yaklaşım benimsenince bütün olasılıklann imkan dahilinde bulundu u sonucu çıkıla-. Artık, ekonomiyi etkileyen bir "okun", (parametrelerin de i -mesi), denge üzerindeki etkileri hususunda, u veya bu ekkilde bir eyi do rulamak mümkün de ildir. Oysa karıla tırma statik analizden çıkan böyle bir do rulama ekonomide çok sık kullanılmaktadır.

Esneklik ve Deneme-Yanı lma Sürecinin Kararlılı ı

Sonnenschein-Mantel-Debreu Teoremi'nin aynı za-

manda, deneme-yanılma sürecinin kararlılığına ilişkin olarak da önemli sonuçları vardır. Aslında bu noktayı u ekilde de ifade edebiliriz: Belirli malların fiyatları artarken, net talebinin de artması, hiç de olmayacak bir durum de ildir; dolayısıyla deneme-yanılma istikrarsız olabilir. Hatta, böyle bir durumun varlığı belki de en büyük olasılıktır (Guerrien, 1989 b). *Ba ka bir deyi le, neo-klasik iktisatçıların büyük ço unlu unun sezgi ya da inancına göre "tümüyle esnek" bir sistem, ancak sadece Walrascı dengenin oluşmasına (hızla) yönelebilir. Bu kâkı teorik temelden yoksundur.* Tam tersi, "görünmez el", müdahalesinde sınırsız ekilde serbest bırakılırsa, neo-klasik iktisatçı Frank Hahn'ın yaptığı benzetmeyle, büyük bir olasılıkla "aklı ba ndan gidebilir" ya da "hileye ba vurulabilir".

Bazen, "gerçek dünyada" olup bitenlere dayanarak, deneme-yanılmanın istikrarsız olabilece i dü üncesi bir kenara atılır. Çünkü gerçek dünyada istikrarsız bir sistemden beklenebilecek ola an-dı hareketler genellikle gözlenmez. Ancak gerçek dünyada kendini gösteren bu nisbi istikrar, aynı zamanda "bükülmezliklerin" ve her çe it müdahale mekanizmasının varlığı ile açıklanabilir. Ne kadar çarpıcıdır ki, ço u kez müdahaleye ("meslek kurulları" ya da "devlet"çe olsun) tabi piyasaların, tanım ürünleri, hammadde veya mali piyasalar gibi rekabet koşullarının en fazla i ledi i alanlar oldu u görülür. Çünkü bu piyasalardaki kronik istikrarsızlık ancak bu ekilde önlenilmektedir.

Sonuç olarak u söylenebilir: Tam rekabet artlarında dengelerin varlığı, neo-klasik teorisinin en büyük katkılarından biri sayılır. Ancak, deneme-yanılma sürecinin, bu dengelerden birinin gerçekte mesini sa layamaması, katkının önemini büyük ölçüde azaltmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DENGE, OPTİMUM VE BÖLÜM

Kitabın giri inde belirtti imiz gibi neo-klasik kuramcılarının, tam rekabet modelini esas almalarının nedeni, bu modelin *normatif nitelikte* olmasıdır. Bu normatif nitelik, böyle bir modeldeki dengelerin "optimal" ya da ("etkin") olması anlamına gelir. Bu optimum kavramı ise alternatif çözümlerin kar ıla tırılması ile ortaya çıkar ve ekonomideki mevcut kaynakların ç e itli faaliyet alanlarında kullanılmasıyla (iktisatçılar bunu kaynak dağılımı olarak adlandırır) ilgilidir. Ancak burada alınan kar ıla tırma ölçütü, tek tek bireylerin durumunda olduğu kadar açık ve kesin değildir. Burada ilk olarak neo-klasik iktisatçıların esas aldığı ölçüt (Pareto'nun ölçütü) üzerinde durulacak; daha sonra da tam rekabet artlarında, kamu mallarının ve dışsal etkilerin varlığı halinde, yukarıdaki ölçüt açısından ortaya çıkan problemlere değ inilecektir.

I. Ekonomide Ç e itli Kaynak Da ılımlarının Kar ıla tırılması

Piyasalar ve Toplumsal Adalet

Burada, ekonomideki toplam kaynakların bireylere tahsisinde ç e itli seçeneklerin kar ıla tırılması sorunu üzerinde duracağız. Bu tahsisleri, *gerçekle tirilebilir durumlar* diye adlandırıyoruz. Böylece, hiç üretimde bulunmayan ve bir S mallan stokuna sahip olan bir ekonomide (örneğin bu stok ç e itli gıda maddeleri ürünlerinden oluşsun), gerçekle tirilebilir durum, (Q_1, Q_2, \dots) mal demetleri bütünüdür. Burada Q_1 1. bireyin; Q_2 , 2. bireyin, vb. sahip olduğu mal miktarıdır. O ekilde ki bu unsurların toplamı, ekonomideki kullanılabilir kaynaklara eşit olsun. Yani $Q_1 + Q_2 + \dots = S$ 'dir. Bu gerçekle tirilebilir durumlar arasında, bazıları, hiç olmazsa teorik düzeyde, ayrıcalıklı bir

rol oynarlar. Ku kusuz, rekabetçi dengelerde durum böyledir. Fakat, bunu aynı zamanda, bireyler arasındaki mübadelelerin hareket noktasını oluşturan *ba langıçtaki kaynakların bütünü* için de söyleyebiliriz. I bölümde söylediğimiz gibi, bu kaynakların *kökeninin* ne olduğu ve dağılımlarının az çok adil olup olmadığı konusu sorgulanabilir. Neo-klasikler için, politika veya ahlâk alanını ilgilendiren bu tür bir sorguya iktisatçı cevap vermek zorunda değildir. İktisatçı, *ba langıçtaki kaynakları* ya da *u* veya *bu* gerçeğe erişilebilir durumu *veri* olarak almalı ve *herhangi bir toplumsal adalet kavramına yer vermeye mecbur olmaksızın* diğer gerçeğe erişilebilir durumlarla karşılaştırmaya gitmelidir. Pareto ölçütü, işte böyle bir bakış açısı içinde önerilmiştir.

Pareto Kriteri ve Optimumu

Herhangi bir A gerçeğe erişilebilir durumunu düşünelim. Örneğin bu, *ba langıçtaki kaynakların tümü* olsun. Genelde, ekonomiyi oluşturan bireyler, tatminlerini arttıracak şekilde *mübadeleler yapmaya* çalışacaklardır. Eğer bu mübadeleler meydana gelirse, yeni bir gerçeğe erişilebilir durum olan (B)'ye erişilecektir. Artık kimse mübadeleler yapmaya zorlanmıyorsa, (B)'nin (A)'dan "daha iyi" olduğu düşünülebilir. Çünkü, bazıları (mübadele yapmayanlar) aynı tatmin düzeyinde kalırken, diğerleri (yani mübadelede bulunanlar) (B)'de (A)'ya göre daha iyidirler. Buradan *u* tanıma ulaşılır: Bu ekonomide, bütün bireyler, (B) gerçeğe erişilebilir durumunda en az (A)'daki kadar iyi durumda iseler ve içlerinden biri veya birkaçı (B)'de daha iyi işe, bu ekonomide, *Pareto ölçütüne göre (B), kesinlikle (A)'ya tercih edilir*: Yani (B), (A)'ya kesinlikle tercih ediliyor veya eğer erişilebilir ise (bütün bireyler için), o zaman *Pareto optimumuna göre (B), (A)'ya tercih edilir*: Böylece (A)'dan (B)'ye geçiş kimseye zarar vermiyorsa, Pareto ölçütüne göre (B), (A)'ya tercih edilir.

Pareto ölçütü bir bakıma çok tutucudur. Zira birilerinden alıp haklarına vererek, bölümlerinin dağılımını değiştirebileceğini kabul etmez. Gerçekten bu yaklaşımda bütün gerçeğe erişilebilir durumların kendi aralarında karşılaştırılması

ması sözkonusu de ildir. Örne in Pareto ölçütüne göre, bütün kaynaklara sadece i karar biriminin tek ba ina sahip oldu u (X) gerçekte ebilir durumunun; bu kaynakların e it olarak payla ıldı ı (Y) gerçekte ebilir durumundan daha iyi ya da daha fena oldu u söylenemez. Çünkü (X)'ten (Y)'ye geçi , di er bütün karar birimlerinin durumunda bir iyile meye yolaçarken, i'nin durumunda bir kötüle me olur. Tabii (Yyden t X'e geçildi i zaman da bunun tersi meydana gelir.

Bu gerçekte ebilir durumlar arasında öyleleri vardır ki Pareto ölçütüne göre onlara tercih edilebilecek Lir gerçekte ebilir durum yoktur. î te bunlar *Pareto optimumları* diye adlandırılırlar.

O halde bireyler arasındaki her mübadele süreci, bireyler bu mübadeleyi avantajlı buldukça ba ka bir deyi le marjinal ikame oranı en azından iki mal ve iki birey için farklılık gösterdikçe sürecektir (en azından tercihler di büyüye). Bireylerin, mübadelelerden kar ılıklı olarak artık bir yarar sa lamadıkları bir ger çekte ebilir duruma eri ilince mübadele »ona erer. te bu durumda bir Pareto Optimumu var demektir. E er, tercihler di büyüye (bkz. I. bölüm), bireylerin "sübjektif mübadele oranları burada e it olacaktır. Di er bir deyi le, *Pareto Optimumu gerçekte ince, marjinal ikame oranları bütün mallar için (iki er iki er alınınca) ve bütün bireyler içm (tercihlerin di büyüli i varsa) e it olacaktır.*

Mübadele süreci örne ini yeniden alalım. E er bu süreç bir Pareto optimumuna ula ırsa, bu optimum, ba langıçtaki kaynakların da ılımına ve bu süreç boyunca mübadelelerin yapılı tarzına ba lı olacaktır (bkz. çerçeve içinde Edgeworth diyagramı). Böylece *sayısız Pareto optimumu vardır* ve Pareto ölçütüne göre ku kusuz bunlar birbirleriyle kar ıla tırlamaz. Bu ekilde X gerçekte ebilir ((urumu (tek bir karar biriminin, mal stoklarının tümüne (S) sahip olması) bir Pareto optimumu¹² oldu u gibi, e er ekonomideki bütün bireyler aynı zevklere sahipse

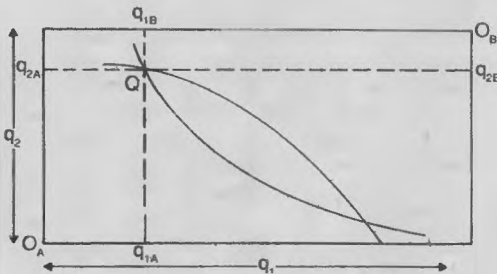
(12) Bu uç durumda, yukarıda tanımlanan MO (Marjinal kame Oranı) ile ilgili ko ullar do rulanmamaktadır. Çünkü, yalnız biri dında, di er karar birimlerinin mübadele edecek bir eyi yoktur...

(Y gerçekte ebilir durumu da (mal stoklan S, e it bir e- kilde da ıtlmı tır) yine D r Pareto optimumudur. Demek ki Pareto optımınu, çok "e itsiz" bir durumu temsil edebilir (X durumu), e er e itlik ölçütü eldeki kaynakların hakça bir bölü ümü anlamına geliyorsa çok "adil" durum da olabilir.

Neo-klasikler için Pareto optimumları, üstün bir durumu, eri ilmek istenen bir amacı ifade eder. Çünkü bir kez optimum gerçekte ince "daha iyiye ulaşma" yolunda hiçbir imkan kalmamı tır (kimseye zarar vermeden); üretim ve mübadeleden elde edilebilecek kar ılıklı yararların hepsı sa lanmı tır. Pareto optimumunun "etkin" diye nitelenmesindeki anlam buradadır. Zaten a a ıda görece imiz gibi rekabetçi dengeler, Pareto anlamında optimum ifade ederler. Bu özellik, neo-klasik yaklaşım içinde, tam rekabet modelinin sahip oldu u ayrıcalıklı yeri açıklamaktadır.

Edgeworth'un Kutu Diyagramı

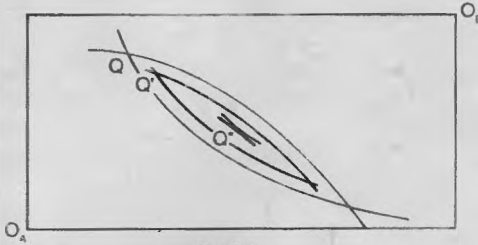
Bu diyagram, iki mal ve iki tüketiciden meydana gelen bir mübadele ekonomisini temsil eder. Malları 1 ve 2 ile tüketicileri de A ve B ile gösterelim. Bu kutunun "geni li i" 1. malın eldeki toplam miktanna e it olup q_1 ile gösterilsin; "yüksekli i" ise 2. malın toplam miktanna e it olup q_2 ile gösterilsin.

Şekil 1

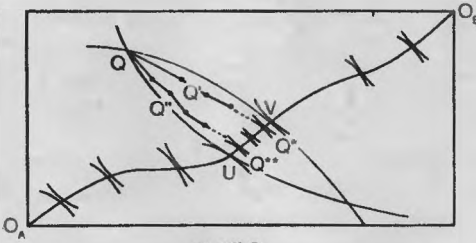
Bu "kutu" içinde herhangi bir Q noktası dü ünelim. Bu noktamın koordinattan q_{1A} ve q_{2A} olup, tüketici A'nın 1. ve 2.

mallardan sahip oldu u miktan gösterir. imdi "kutuyu" tersine çevirelim; öyle ki (O_b) , $(O_A$ 'nın yerini alsın. (Q) 'nun koordinatları, bu durumda q_{1S} ve q_{2B} olur. Böylece $q_{1A} + q_{1B} = q_1$ ve $q_{2A} + q_{2B} = q_2$ olup, bu da $Q = (q_{1A}, q_{2A}, q_{1B}, q_{2B})$ gerçekte ebilir bir durumu gösterir (mevcut kaynaklardan $S = (q_1, q_2)$ stokunun tahsisi). ekilde Q noktasından geçe, ve orijine dı bükey oldu u varsayılan $U_a(Q)$ ve $U_b(Q)$ kayıtsızlık e rileri çizilmi tir (bkz. I. bölüm; B'nin kayıtsızlık e risini çizmek için, yukarıda yapıldı ı gibi kutu tersine çevril-
mekte O_b , O_a nın yerini almaktadır).

Şekil 2

Bu e riler, Q noktasında birbirlerine te et olmadı ına göre, A ve B'nin $M O$ lan e it de ildir (Bu $M O$ lafının, $U_a(Q)$ ve $U_b(Q)$ kayıtsızlık e rilerinin Q noktasında çizilen te etlerin e imine e it oldu u hatırlanacaktır). Tüketiciler, de i im oranını bu iki $M O$ arasında bulunması artıyla, ellerindeki malları de i -toku a devam etmekten yarar sa larlar. Tüketicilerin mal de i imine devam etti ini ve de i imden sonra A ve B'nin ekil 2'deki Q' noktasında bulduklarını varsayalım. E er $M O$ lan (Q')'de de e it de i e, - kayıtsızlık e rileri burada da te et olmadı için hâlâ, ikisinin $M O$ lan arasında yeralan bir oran üzerinden mallarını de ç-toku et-
mek yararlanna olacaktır. De -toku tan sonra bir (Q'') noktasına geleceklerdir vb. Bu mübadele süreci, A ve B'nin $M O$ lanın e it oldu u ana kadar sürecektir. Yani kayıtsızlık e rilerinin birbirine te et oldu u bir Q^* gerçekte ebilir durumuna kadar. İ te Q^* Pareto optimumudur.

Şekil 3

Ancak, eri ilen optimum, bu süreç boyunca mal de i - toku unun yapılı larzma ba lıdır. Mesela, ilk mal de i me- leriyle iQ "i ne vanlıyorsa (ekil 3), eri ilen (Q^{**}) optimumu, (Q^*) dan farklı olacaktır. E er mümkün olan bütün "mal de i - toku u do rultulan" gözönünde tutuluma -ki hepsi kar ılıklı yarar ilkesine uyuyor- ekil 3'te UV yayı üzerinde gösterilen sonsuz sayıda Pareto optimumları elde edilebilir. Bunlar, (Q)'ye ortak çekirdek diye adlandırılan bir optimumlar toplulu u olu turur. O halde, (Q)'ye ortak çekirdek, Pareto ölçütüne göre, Q 'ye tercih edilen bir optimumları bütününden meydana gelir. Q , Edgeworth kutusu içinde ilerledi i zaman, çekirdek de de i ir ve *sözle me e risi* denilene ri ortaya çıkar. Bu e ri ekonomideki Pareto optimumlarının tümünü temsil eder (ekil 3'te OA 'yı Cte 'ye birle tiren e ri).

Herkesin kabullendi i (ve Q ile birle en) bir denge fiyat vektörünün varlı ı durumunda, belirsizlik ortadan kalkar ve buna tekabül eden denge, mümkün olan tek optimumu verir.

Rekabetçi Denge ve Pareto Optimumu

Yukarıda Pareto ölçütü ve optimumu konusunu ele alırken, *fiyatlara hiç de inilmedi*. Bu nokta çok önemlidir. Bu inceleme, kökeni konusu açıklanmadan, gerçekleştirilebilir durumların (yani eldeki kaynakların tahsisi) kar ıla tırma tarzıyla ilgilidir. Örne in, yukarıda bir mübadele sürecinden söz etti imiz zaman, bu mübadelelerin *hangi temeller üzerinde* yapıldı mı açıklamadık. Söyleye-

bilece imiz yegane ey, herhangi iki mal için, iki birey arasındaki mübadele oranının, ojlann "sübjektif oranları (yani onların M/O)" içinde yer alması gerektir. Demek ki bu oran sonsuz sayıda farklı değerler alabilir ve her yerde aynı olmayabilir. Örneğin, esas alınacak bir mübadele oranı olmayıp, mübadelelerin doğrudan pazarlıkla yapıldığı bir trampa ekonomisinde durumu böyledir. Aslında Pareto optimumu olması için, herhangi iki mal arasında, karlılıklı yararlar edinme imkanlarının tümü kullanılacak suette, mübadele oranlarının aynı (bir) olması gerekir. II. bölümde gördüğümüz gibi, tam rekabet modeli bir birlik artını doğrudan rulamaktadır (merkezden açıklanan fiyat sistemi). Bu durumda, rekabetçi denge, özel bir gerçeğe ebilir durumdur ve hem mübadele oranlarının birli ini ve hem de arz ve taleplerini (bu oranlar temel alınarak hesap edilen) e it olu unu içerir. İmdi, bu durumun bir Pareto optimumuna tekabül etti i ve her zaman bir fiyat sisteminin, bir Pareto optimumu ile birlikte olu tu unu ve bu fiyatlarda rekabetçi bir dengenin varlığını ortaya koyacaktır.

a) *Rekabetçi denge bir Pareto Optimumuna tekabül eder.* Bu öneriyi ispatlamak için bir P denge fiyat vektörü ve bu fiyata tekabül eden (E) gerçeğe ebilir durumu (arz ve taleplerin e it oldu u) dikkate alalım. Aksi bir muhakeme ile (E)'nin Pareto optimumuna *tekabül etmedi ini* dü ünelim. O zaman, Pareto ölçütüne göre, kesinlikle (E)'ye tercih edilen bir (E') gerçeğe ebilir durumu mevcut olmalıdır. Başka bir deyişle, hanehalkları arasında en azından bir tanesi (örneğin i), kendisinin (E)'de satın alabileceği (Q_i) mal demeti yerine, (E')'de önerilen (Q'_i) mal demetini tercih edecektir. Diğer hanehalkları için (E) den (E')'ye geçiş bir iyileşme veya bozulma getirmiyor. Demek ki hanehalkları i , e er (E) denge noktasında (Q'_i)'yü satın almıyorsa, bunun nedeni P fiyatlarında ona *fazla pahalı* gelmesidir. Aynı nedenlerle, öteki hanehalklarından herbirine (E')'ünde verilen mal demeti, P fiyatlarından, *en az* (E)'de sahip oldukları mal demeti *kadar pahalı* gelmektedir. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz: Hanehalklarının elindeki mal demetleri toplamının değeri (ekonomideki kaynakların S stokunun değeri), P fiyatlarından, (E')'de,

(E) dekine oranla, kesinlikle daha yüksektir.¹³ Bu imkansızdır. Çünkü E ve E' *ayrı* ekonomiye ait gerçekle ebilir durumlarıdır (her ikisi de aynı S'ye sahip). Görülüyor ki E'deki dengenin, bir Pareto optimumu olmadığını varsaymak sonuçta bizi bir çelikiye götürdü. Böylece ba langıçtaki öneri kanıtlanmı oldu.

Aslında bu ispatlama eklinin *jete, sizli ine* iaret etmek yerinde olur. Çünkü tercihlerin tekdüzeli i gibi alımı varsayımları dikkate almamaktadır (Bu varsayımı hatırlayalım. Denge halindeki oranla durumunu iyile tirmek için, hanehalklarını, aynı fiyatlardan daha yüksek bir gelire sahip olması zorunludur).

b) *Bir Pareto optimumu rekabetçi bir denge olabilir.* Bunu kanıtlamak için, bir Q gerçekle ebilir durumu alalım. Hanehalkı iye dü en mal demeti Q, (i = 1,2,...)dir. E er Q, bir Pareto optimumuna tekabül ediyorsa, herhangi iki mal arasındaki marjinal ikame oranları, daha önce de indi imiz gibi burada e it olacaktır. O halde öyle birçok sayı bulabiliriz ki aralarındaki ba mntı, bu oranlara e it olsun. Örne in, e er M O a/b (Q0, Qi'de a ve b malları arasındaki marjinal ikame oranı ise, i hangi de eri alırsa alsın, M O a* (Qi) = Pa/Pb için (dikkate alman a ve b malları hangileri olursa olsun) Pa ve Pb sayılarını vermek kafidir. E er bu rakamlar, fiyat olarak kullanılırsa, o zaman Q, bu fiyatlardan rekabetçi bir dengeyi gösterir. Çünkü burada, faydanın maksimum kılınması ko ulu (marjinal ikame oranlarının fiyatlar oranına e it olması) sa lanmaktadır.

Aslında bu önerinin ispatlanması, yukarıdakilere göre daha güçlü ko ullara ihtiyaç gösterir. Çünkü tercihlerin di büyüklü inin mevcut olu unu (ve M O lanm Q'de tanımlandı mını) varsayar.

Bu iki sonuç beraberinde *refah ekonomisi teoremleri*

- (13) E ve (E')de hanehalkı j tarafından sahip olunan mal demetleri Qj ve Q'j olsun. P fiyatlarından Qj de eri PQj dır. Bu durumda $PQ'_i > PQ_i$ ve $PQ'_j > PQ_j$ elde edilir her j=i için. Bu e itsizlikler toplanınca $P(Q'_1 + Q'_2 + \dots) > P(Q_1 + Q_2 + \dots)$ elde edilir. Halbuki $Q'_1 + Q'_2 + \dots = O+Cfe\dots = S$ oldu undan (aynı ekonominin gerçekle ebilir durumları), $P'S > P'S$ sonucuna ula ılır ki, bu, anlamsızdır.

ni akla getirir. Bunlardan ilki, daha çok neo-klasik iktisatçıların en liberalleri tarafından ileri sürülmü tür ve "rekabetçi sistemin optimalli i" olarak özetlenebilir. kincisi sosyal-demokrat e ilimli neo-klasiklerin dü üncesidir. Onlara göre, "birtakım sosyal adalet ölçütlerine uyan bir Pareto optimumu seçilmeli ve ona tekabül eden denge fiyatlarının belirlenmesi i i piyasaya bırakılmalıdır". Bu bizi, piyasa ve sosyal adalet sorunlarını yeniden ele almaya yöneltecektir.

Piyasa, Sosyal Adalet ve Etkinlik

Neo-klasikler için Pareto optimumları "etkili" veya "etkin" durumlardır. Çünkü mübadeleden do abilecek yararlar sonuna kadar kullanılmaktadır. Rekabetçi denge bir Pareto optimumu oldu una göre ve herkes etkinlik taraftan bulundu u için, böyle bir dengeye ulaşmak üzere, tam bir "laissez-faire" anlayı ı benimsemek çok tabii görünmektedir (kimi zaman kullanılan "sosyal optimum" deyimini aslında yerinde de ildir).

Bununla birlikte, neo-klasik açıdan bile olaylar bu derece basite indirgenemez. Bir kere, tam rekabetin "sür-tünmesiz" ideal modelinde dahi piyasa güçlen inin "serbest i leyi i" yani "lassair-faire" sa lanarak, bu güçlerin rekabetçi bir dengeye ve dolayısıyla bir Pareto optimumuna götürece ini söyleyemeyiz (bkz. III. bölüm). kinci olarak, böyle bir dengeye eri ilse bile, bu dengeyin ekli, *ba langıçtaki kaynakların da ılım* ekline ba lıdır. Arrow'un dedi i gibi "piyasa mekanizması" *kimseye zarar vermeden* herkesin durumunun iyilemesine olanak tanıyan rolüyle *statü quo'yu* korur. Bu ko ullar altında neo-klasikler, u ekilde dü ünürler: E er mevcut da ılım, örneğin e itlikten çok uzak bulundu u için, de i tirilmek isteniyorsa (devlet veya "toplumca"), bu durumda de i ikli in *ba langıçtaki kaynaklar düzeyinde* yapılması ve arkasından piyasanın "kendi serbest i leyine" (lasser-faire) bırakılması daha iyi olur.

Ancak, kaynaklardaki bir azalı , sorunlara yol açmaktan geri kalmaz. Örneğin, yeniden bölü üm amacıyla, a ır *veraset vergileri* getirilirse, bu, mülk sahiplerinin,

tüketim ve tasarruf alı kanlıklarım de i tirir ve dolayısıyla ekonominin büyüme oranını etkiler (çünkü tüketim artar, yatırım azalır). Bir di er önemli kaynak ise bireylerin aldığı e itime ba lı olan *bilgi, beceri ve uzmanlık düzeyidir*. E er bu alanda, "ansların e it olması" gerekti i ve bunun tamamıyla ailelerin sorumluluğunda bulunmadı ı dü ünülüyorsa (ebeveynin, çocukları için tercihi) o zaman, kısmen bile olsa, asgari zorunlu bir okulla ma dönemini de içeren, *parasız bir e itim sisteminin* yaratılması gere i gözönünde tutulmalıdır. Ku kusuz bu pahalı Lir sistemdir ve u veya bu tarzda finanse edilmesi gerekecek, dolayısıyla kaynak da ılımı da de i me u rayacaktır (vergi gibi zorunlu kesintilere gitmek).

Bu ekilde, yeniden bölü ümü amaçlayan müdahalelerin, Pareto anlamındaki optimal bir durumdan, artık optimal olmayan ba ka bir duruma geçirmesi çok olasıdır (sadece bu "geçi in" zorunlu kıldı ı maliyetler nedeniyle bile olsa). O zaman ba langıçtaki kaynaklara dokunmamak gerekti i veya yeniden bölü ümü amaçlayan her politikanın ancak "etkinli i azaltabilece i" sonucuna mı varmak gerekir? Ku kusuz hayır. Çünkü, gözönünde tutulan bu iki durumu (yeniden bölü ümden önceki ve sonraki durumları), Pareto ölçütüne göre kar ıla tırmak mümkün de ildir. Zira birinden di erine geçi , bazıları nın durumunda iyile me meydana getirirken, öteki bireylerin durumunda bir kötüle meye yolaçmaktadır. O halde, kaynakların bu yeniden bölü ümünü *esas alarak* bir Pareto optimumuna ula maya çalı mak için hiçbir engel yoktur. Geriye, piyasanın bunu ba arabilece ini ispatlamak kalıyor.

Bu ilk kısmı bitirirken bir noktaya daha i aret etmek yerinde olur. Sosyal adalet ve "etkinlik" (yani Pareto anlamında optimum) arasındaki ili ki, en geleneksel neoklasik bakı açısıyla dahi, dü ünüldü ünden çok daha karma ıktır. O zaman sosyal adalet ve etkinlik arasında bir seçim yapma zorunlulu unu öne süren yürürlükteki ifade eklinin ciddi bir teorik temele sahip olmadığı anlaşılr.

II. Piyasanın Sınırları: Mallar ve Dı sal Etkiler

Neo-klasik iktisatçılar, uzun zamandan beri kaynak da ılımlında ihmal edilmeyecek bir rol oynayan olgulara dikkat çekiyorlardı. Ancak bu olgular, daha önceki bölümlerde incelediklerimizde oldu u gibi, alı mlı piyasa modellerinde hesaba katılmıyordu. Mesela *kollektif mallar* ve *dı sal etkilerde* durumu böyledir. Kollektif mallar, birçok ki i tarafından e anlı olarak tüketilebilecek görünmeyen mallardır ve dı sal etkilerle de karar birimlerine ait faaliyetlerin piyasa dı ındaki etkilere imleri kastedilir. Gerçekte, ileride görece imiz gibi, bu "mallar" ile bu "etkiler" arasındaki sınır oldukça belirsizdir. Örne in dı sal etkiler, ço u zaman, bölünemez niteliktedir.¹⁴ Piyasalar, bu tür olgular kar ısında yetersiz kalınca, neo-klasik iktisatçılar, toplumun, Pareto optimumuna olabildi ince yakla ması için, bu olguları hesaba katmanın devlete dü tüüne inanıyorlar. çlerinde en liberal olanları, bu unsurların "birle tirilmesi" veya "ticarile mesi"* için araçlar aramaya çok çaba harcadılar ve hâlâ harcamaya devam ediyorlar. Bunu da piyasa sayesinde onları maksimuma yükseltip, devletin rolünü olabildi ince sınırlayarak yapıyorlar. Bu arada, ayrıntılarıyla anlatmadan bu önerilen araçların harekete geçmesi için devlet müdahalesinin zorunlu oldu unu belirtmeliyiz. Çünkü tanım gere i, bizzat piyasaların yetersizli i söz konusudur.

Kollektif Mallar

Tam rekabet modelinin üstü kapalı (zımni) varsayımlarından biri, bir malın herhangi bir miktarının *aynı anda* iki ayrı birey tarafından kullanılamayacağı veya tüketilemeyeceğidir. Bu varsayım kısaca "kesin bir yoksun bırakmayı" ifade ediyor. Böyle bir varsayım, çok sayıdaki önemli malı (daha ziyade hizmetler) kapsamamaktadır.

(*) *Marchandisation'u* ticarile me, *intemalisation'u* da birle tirme olarak çevirdik, (ç.n.)

(14) Artan verimler de, niteli i biraz farklı olmakla birlikte, bölünemezlik sorununa yolaçarlar ve bir piyasa zaafı ekinde ortaya çıkarlar. Bu noktaya IX bölümde yeniden gelece iz.

Oysa bu mallar, birçok birey tarafından, bireysel mülkiyete konu olu turmaksızın, e anlı olarak kullanılabilir. O halde bu mallar için, bir çe it *bölünmezlik* sözkonusudur. i te bu nedenle *kollektif mallar* diye nitelenir. Milli savunma, adalet hizmetleri, karayolları, genel aydınlatma, televizyon programları vb. hep bu kategoriye girer. Bu malları *kullanımlarında zorunluluk olup olmadığına* göre bir ayınma tabi tutmak, "iktisadi analiz açısından yararlı olur. Gerçekten, bir memlekette ya ayan yurtta lar için milli savunma, emniyet ve adalet "hizmetlerinde" zorunlu kullanım sözkonusudur (hatta fiilen yararlanmasalar bile). Bu "hizmetle'n" vazgeçilemez oldu u kabul edildi i" ölçüde, vatandaşlar bu hizmetlere atfettikleri öneme ba lı olarak finansmanına katılacaklardır (tabii, "mihtanzın" taraftarlarının, milli savunmaya, "ban cılı" bir ki iden daha çok de er verece i açıklı). Fakat böyle bir çözüm uygulamaya konulursa, herkes ödemelere asgari düzeyde katılmak için, kollektif mallara atfetti i önemi" gerçekte oldu undan daha az gösterecektir (bir gemiye veya uça a, biletsiz binen "kaçak yolcu" gibi). Neoklasikler için devlet, kollektif malları temin etmek ve herhangi bir vergi sistemiyle finansmanını sa lamak zorundadır. Tabii bu vergileme, yeniden bölü ümcü bir etkiye sahip olacak ve bir Pareto optimumunun gerçekleşmesini engelleyecektir. Zira vergile'nı, kamu malları ile özel mallar arasındaki marjinal ikame oranlarını, bütün karar birimleri için e itleyecek ekilde konulması için hiçbir neden yoktur.

Di er kamu mallarını ise, bireyler kullanmama olanağına sahiptir. Örne in, ba lıca altyapı hizmetlerinde durum böyledir. Bir Parisli, Marsilyalıların aydınlatma sorunlarına ço u kez bo verebilir (tabii tersinden bakılırsa Marsilyalılar da öyle). Böyle bir durumda, yerel vergiler aracılı ıyla, bunu *kullanımlara ödetmek* öngörülebilir. Fakat öyle de olsa, burada yeniden bölü ümcü bir etki vardır. Çünkü, geceleri nadiren soka a çıkan birisi, gece e lencelerine dü kün kimseler için sokaklar iyi aydınlatılsın diye ödeyecekler; ba ka yerde ikamet edenler, bir ehre geldikleri zaman, tek kuru ödemedikleri halde o ehirdaki aydınlatma hizmetlerinden yararlanacaklardır.

O zaman, birtakım televizyon kanalları için uygulandı (yani televizyon yayını için ödeme yapılıyor) *genelleştirilmiş bir ödeme sisteminin* kurulması öngörülebilir. Ama bu durumda da çok sayıda güçlükle karşı karşıya kalınır. Üstelik bu ödemeyi yapmayı reddedenler, her zaman bu hizmetlerden yararlanmayan kişiler de olmayabilir. Bu bir bakıma yanlış anlaşılabilir gelir: Diyelim ki ben otomatik makineye para atıyorum sokakımı aydınlatmak için ve bakkaları yararlanıyor. Ama herkes, bu harçları bakkalarının ödemesini beklerse, sistemi lemez hale gelir (yukarıda bahsettiğim "gemideki" kaçak yolcu" örneği gibi). Ancak daha da önemlisi bu çözümün, hizmetleri sağlayan kuruluşa tek ve monopolcü konumda olması nedeniyle *rekabetçi olmayıdır*. Tabii bu durumda Pareto optimumu gerçekleşmez (bkz. IX. bölüm). O zaman iki ayrı çözüm mümkündür: Ya bu tür bir mali devlet sağlayacaktır (ya yeniden bölümcü bir amaçla ya da katılmamaktan ileri gelen maliyetlerden kaçınmak için devlet bu hizmetleri karıksız yerine getirir) ya da çok sayıda kısıtlama ve zorunluluklar koyarak monopolün faaliyetini düzenler. Monopolün ve artan verimin ele alınacağı IX. bölümde bu soruna yeniden değineceğim.

Dışsal Etkiler

İndiye kadar, karar birimlerinin faaliyetleri arasındaki karıksız etkileri, sadece piyasada, onların arz ve taleplerinin karılanması ile inceledik. Halbuki, bazen, kimi karar birimlerinin faaliyetleri, diğer karar birimlerinin durumu üzerinde *doğrudan* bir etkiye sahiptir. Bunun en tanınmış örneği çevre kirliliği dir. Birçok fabrikanın bacasından çıkan gazlar ile çöktürülen artıklar, bundan zarar gören tüketici ve hanehalkı için bir fayda kaybıdır. Daha olumlu bir örnek aranırsa hijyen ve sağlık konusundan söz edilebilir. Sağlıkımı iyi korur ve hijyen kurallarına uyarsam, kendimi hastalıklara karşı da koruyorum. Ancak, bunu yaparken, hastalıkların yayılmasını da engellerim.

Bu iki basit örnek, dışsal etkinin daha iyi kavranmasına imkan verir: Bir karar biriminin faaliyeti, piyasada

herhangi bir alı veri olmaksızın, di er karar birimlerinin faydası veya kân üzerinde birtakım sonuçlar do uruyorsa, burada *dı sal etkilerin* varlı ından söz edilir. Ba ka bir deyi le, olumlu dı sal etkiler yaratan karar birimleri piyasa tarafından "ödüllendirilmedi i" gibi (yani piyasa onlan bu durumu devam ettirmek için te vik etmiyor), olumsuz dı sal etkiler yaratanlan da cezalandırmıyor. Bu etkiler, bireylerin büyük bir yo unluk olu turduktan durumlar gözönüne alınırsa, çok önemli boyutlar kazanır: Ben evimi ne kadar güzelle tirirsem, o kadar fazla kom uya sahip olurum ve dı sal etki de o derece büyük olur (e er kimsenin asla gelmedi i ıssız bir yerde yaşı yorsam, bu dı sal etki de sıfır olur); e er bir firma, i çileri yeti tiriyor, bilgi ve beceri düzeylerini yükseltiyorsa, kom u i letmeler, onlann yeti tirilmeleri için hiç ödeme yapmaksızın bu i çileri i e alır ve bundan kazanç sa larlar; yine toplu ta ima sisteminin kurulmasıyla bir ehirdaki trafik tıkanıklı ı çözülür; halkın *tamamını* (kent içinde yolculuk etsin ya da etmesin) etkileyen, binalan tahrip eden çevre kirlili i azalır, bu örnekler, *dı sal etkilerin büyük bir kısmının bölünemez niteli ini* ortaya koymaktadır (sa lık, çevre kirlili i, aydınlatma), bu da onları kamu mallan kavramına yakla tırır.

Dı sal etkilerin varlı ı, neo-klasikler için u sorunu da beraberinde getirir. öyle ki, artık rekabetçi denge bir Pareto optimumuna tekabül etmemektedir. Bunu çevre kirlili ine yolaçan bir fabrika örne i ile kolayca gösterebiliriz: Bu kirlili e "müsade" etmektense, fabrikanın kirlili i önleyici filtreler koyması için, tüketiciler bu tertibatın masraflarını üstlenebilir. Bu katılımin, tüketicilerin çıkarına olması için, çevre kirlili inin neden oldu u sa lık, temizlik vb. harcamalardan daha az olması gerekir. Firmanın durumu kötüye gitmeksizin (çünkü tedbirleri finanse eden kendisi de il), tüketicilerinkinde bir iyile me sa landı ma göre, Pareto kriterine uyulmu demektir. Ku kusuz, bu çe it bir çözüme itiraz edilebilir (yani çevre kirlili inden zarar görenlerin ödemesi); fakat, bizim, rekabetçi dengenin, niçin optimal olmadı ım anlamamızı sa lar. Benzer bir gerekçe, metro in aatı için yapılacak sübvansiyonlar lehinde de ileri sürülebilir. Burada da "mas-

raflara katlananlar" otomobil trafiğinin yolaçtı ı zararlarından ma dur olan herkestir. Bazen, bir toplumun bütün üyelerinin *zorunlu parasız a ilanması* da aynı ekilde haklı çıkarılabilir (tabii bu durum, onların, serbestçe tercih yapım haklarına tecavüz etmek gibi bir Bakanca da ta ır).

İkinci En İyi Teoremi

Kullanımı zorunlu kolektif malların tüketimiyle elde edilen fayda kullananlara göre farklıla tınlamayaca ı için Devlet, bireyleri vergilendirmek suretiyle bu mallan finanse etmek zorundadır. Tabii bu, fiyat bistemini "bozar" ve Pareto anlamında optimal bir durum gerçekte mesine engel olur. Kullanımı zorunlu olmayan kolektif mallann ço u için de durum aynıdır. öyle bir örnek alalım. Herhangi bir altyapıyı (yol, köprü, tünel) finanse etmek için bir geçi vergisi konulsun. Bu vergi>i ödeyen kamyon sahipleri otobüs irketleri bunun bedelini kullananlara yansıtacaklar; kullananların talepleri azalacak, tabii trafik de aynı ölçüde daralacaktır.

te burada, etkinlikten uzak bir i leyi vardır; altyapı tesisi tümüyle kullanılamamı tır, onun "tam kapasite" ile kullanılması geçi vergisi ile engellenmi tir. Halbuki ilave ta ıtların geçmesine müsaade etmek, neredeyse hiçbir maliyet arta ına yolaçmayacaktır. Aslında bu geçi vergisi konusuna IX. bölümde yeniden e ilece iz. imdiklik bizi ilgilendiren kolektif mallan varlı ının, kaçınılmaz olarak fiyattan "çarpıtması" ve bazı sektörlerde "etkinlikten uzakla lmasma" yolaçmasıdır. Hal böyle olunca, ekonominin di er sektörlerini gözönüne aldı ımız zaman, bu iki durumu bilmezlikten gelmek mümkün de ildir. Bu durumda optimal çözüm, artık, fiat ile marjinal maliyetin e itlenmesi ekindeki "rekabetçi" kuralı uygulamak de ildir (bkz. II. bölüm). Böylece geçi vergisi örne inde e er bu geçi vergisini ödeyen firmalar, onu tamamıyla maliyetleri içine katıyorlarsa, o zaman altyapının eksik ve optimumundan uzak bir kullanımı sözkonusudur. 1956 yılında K. Lancaster ve R. Lipsey tarafından genel bir surette ortaya konan bu sonuç "*ikinci En İyi Teoremi*" diye anılır. Bu teoremi u ekilde açıklamak mümkündür: *Ekonominin herhangi bir sektöründe Pareto ko ulları do rulanmıyorsa* (örne imizde geçi vergisine tabi olup tam kapasite ile kullanılmayan altyapı..), o zaman *Paretocu bakı açısından, bu ekonominin di er sektörlerinin de Pareto ko ullarını yeri-*

ne getirmeye çalıması (mesela fiyat ve marjinal maliyeti e itlemek) *genellikle arzulanmaz*. Bu sonuç bir ölçüde eytanlık içermiyor de il. Çünkü harfi harfine alınır sa, u anlama gelebilin E er devlet, herhangi bir alana müdahale ederse, bir bakıma bu alanda yolaçtı ı "çarpıklıkları" tamir etmek için di er bütün alanlara da müdahale etmek zorundadır. Liberaller, bu olayı, devletin bir kez elini sokunca kolu nu kurtaramaması deyimi ile niteliyorlar. Ancak, liberaller, ikinci en iyi teoremimle övünemezler, çünkü asgari düzeyde bile olsa, devletin varlı nı kabul etmek durumundadırlar. Devlet, vergi ve harçlarla (köprüden geçi parası dahil), savunma, güvenlik, adalet ve altyapı masraflarını -ki bu masraflar ihmal edilemeyecek bir düzeydedir- kar ılamak zorundadır. Devlet bir kez i e kan tıktan sonra, e er liberaller, devletçili in korku u çarkları tarafından tamamen yutulmak istemiyorlarsa, Pareto optimumuna eni me fikrinden artık vazgeçmelidirler. Burada onlar için Comeille tarzında bir tercih sözkonusudur*:

(*) *Duygularla, ödevler arasında oir tercih yapma gere i (ç.n.)*

Dı sal Etkilerin "Ticarile mesi" ve "Birle tirilmesi "

Dı sal etkiler, bir etkinlikten uzakla ma kayna ı olunca, neo-klasik kuramcılar, bu etkileri ortadan kaldırmak üzere çe itli yollar dü ündüler. Bunlardan ilki, kamu mallarının "ticarile mesidir". Madem ki dı sal etkiler, piyasa dı ndaki bir etkilemeyi ifade ediyor, o zaman, neden bu kar ılıklı etkilerin alınıp satıldı ı piyasalar "olu turarak" onları alı ılımlı modelin içine sokmayalım? Aslında bu sorun, daha ba ka sorunları da beraberinde getirir: Acaba bu piyasalar neden kendili inden do madı? Bu piyasaları kim kuracak? Nasıl kuracak? Mesela çevre kirlili ğinde oldu u gibi, dı sal etkiler negatif oldu u zaman ne yapılacak (kimileri "kirletme hakkının" satılmasını öneriyor)? Üstelik, kullanımı zorunlu olmayan kamu malları için rastlanan sorunlara benzer sorunlar burada da kar ımıza çıkar: Kullanıcılar arasında ayırım yapma güçlü ü, bir ödeme sisteminin getirilmesi sonucunda ma-

liyetlerin yükselmesi, bu ödeme sisteminin rekabetçi nitelikte olmaması gibi. Bazende u fikir ileri sürülür: Dısal etkileri bertaraf etmenin en iyi yolu, onların *birle tirilmesi*, yani dısal etkileri yaratanlarla onlardan etkilenen veya yararlananların kayna tılmasıdır. Böylece, çevreyi kirleten bir i letme, e er bu kirlenmeden zarar görenler tarafından safın alınır, i letmenin kârlarını da tümüyle kendilerine mal ederek, u radiklan zarardan kurtulmaöilirlir ("mülkiyet hakkını" savunan kuramcıların ileri sürdü ü çözüm budur). Gerçekte bunun farazi bir çözüm oldu u açıktır ve uygulandı ı takdirde üretimde müthi bir temerküze yolaçacaktır. Zira, aynı yönde faaliyet gösteren firmalar, piyasa-dı ı mekanizmalarla ço u kez birbirlerine kar ılıklı etkide bulunurlar (ortak altyapı tesisleri, bir firmadan di erine geçebilen i gücünün yeti tirilmesi vb.). Piyasaların bu ekilde aksamasıyla, bir ke re daha rekabetçi modelden uzakla ılımlı olacaktır. Unutmayalım ki dısal etkilerin varlı ı, neo-klasik açıdan monopollerin varlı mını da açıklar (hakkı çıkarır?), i te bu açıklama, sabit maliyetler ve artan verimle ilgili açıklamaı da birlikte getirir (bkz. DC. bölüm).

Devletin Konumu

Kamu malları ve dısal etkilerin varlı ı neo-klasikler, devletin konumunu incelemeye yöneltir. Onlar için devletin sa ladı ı kamu malları asgari düzeyde olmalıdır. Çünkü bu malların bir piyasası mevcut de ildir (kullanımı zorunlu saf kamu malları); ancak devlet aynı zamanda etkileri ve kamu mallarının sa lanı mını, imkan dahilinde oldu u sürece hep piyasadaki "geçirmeye" gayret etmelidir (aksi takdirde Pareto optimumuna yakla ma amacına dönük olarak bir vergileme sistemi kurması gerekir). Yukarıda i aret edildi i gibi, bu mekanizmalar kesilen vergi ve resimler yüzünden fiyat mekanizmasını bozabilir ve yeniden bölü ümcü bir etkiye sahip olabilir. Üstelik neo-klasikler, devletin açıktan aç ıla "gelir da ılımlı de i tirmesine" kar ılı de ildirler. Neo-klasiklerin bu nokta üzerindeki dü ünceleri pek açık olmasa bile, özellikle ba langıçtaki kaynaklar veya servet düzeyinde dev-

let bu de i imi yapabilir (ileri sürdükleri bahane ise böyle bir tercihin, kendi yetki veya güçleri dahilinde olmadığıdır).

imdi de devlet müdahalesine esas olan kriterlerin neler oldu unu ara tıralım.¹⁵ Neo-klasik yaklaşım içinde, mantıken, bu kriterleri, toplumu oluşturan bireylere ili kin kriterlerden yola çıkarak ortaya koymak gerekir, öyleyse, sorunu u ekilde tanımlayabiliriz. Acaba, bireysel tercih ili kilerinden hareketle, tutarlılık ya da "sadyu"nun gerekli kıldığı, asgari birtakım koşulları yerine getiren *kollektif bir tercih ili kişi* oluşturmamak mümkün müdür? Böyle bir ilki, eğer mevcut ise, belli bir düzen dahilinde, bütün gerçekleenebilir durumları (Pareto optimumu da dahil olmak üzere) tasnif etmeye ve dolayısıyla aralarından "en iyi" olanı seçmeye imkan vermelidir. Bu ilki kide ileri sürülen ve oldukça makul görünen bazı koşullar *ise, geçici liliik* (bkz. I. bölüm); koşullardır. Eğer bir Q durumu (O¹) durumuna, o da (Q²) durumuna tercih ediliyorsa, o zaman (Q¹) durumu, (Q²) durumuna da tercih edilmelidir.

Arrow 1951 yılında yayımlanan tanınmış eseri *Toplumsal Tercih ve Bireysel Değerler* adlı kitabında, bireysel tercihe ili kin kurallardan yola çıkarak tutarlı bir "toplumsal tercih" eeri ilemeyeceğini gösterdi. Ona göre, bu kuralların u veya bu ekilde olması sonucu etkilemeyecekti. Daha doğrusu, bu sorunun tek bir çözümü vardı, o da diktatörlük, yani bir kişinin herkesin yerine karar vermesi. Unutmayalım ki bu bölümün başında yapılan açıklamalar hesaba katılırsa, hiç de ayrırtıcı olmayan bu sonuç çok genel bir etkiye sahiptir: Böylece, öngörülebiyecek çetili karar verme veya tercih faaliyetlerine uygulanabilir. Bu biraz da Sonnenschein-Mantel-Debreu teoreminin e de eridir: Özel bir baskı ve kısıtlama olmaksızın oluşan bireysel tercihlerin toplamı, bizi çeli kili durumlara götürebilir. Başka bir deyi le, bireysel tercihler rasyonel olunca, bu, zorunlu olarak kollektif tercihin de rasyonel

(15) Devlet müdahalesi, neo-klasik açıdan bile, piyasalardaki bazı aksamalar yüzünden de haklılık kazanabilir: istikrarsızlık, spekülasyon, baskı gruplarının faaliyetlerinde olduğu gibi. Ancak burada bizi ilgilendiren sorun bu değildir.

nel olmasını gerektirmez. Bu güçlü ü a mak için, neo-klasikler, genel bakı açısını terkederek dü üncelerini ya "temsili bireylerle" (bkz. VII. bölüm) ya da özel açıklamalarla ortaya koyarlar. Ancak bunları da gerçekten do ru lama yoluna gitmezler.

Tam Rekabet Modeli Üzerine Sonuçlar

Tam rekabet modeli, neo-klasikler için ideal bir esas olu turur. Bu modeli kuranların ve ona soyut bir temel kazandırmaya çalı anların amacı, modele dayanarak piyasa sisteminin "üstünlü ünü" ispatlamaktı. Neo-klasiklere göre piyasa sisteminin i leyi ini "bozmaktan" azami ölçüde kaçınmak gerekir. Arrowv-Debreu modelinin varlığının ispatlanması ve yine refah ekonomisine ili kin iki teoremin açık bir ekilde formüle edilmesi, bu yönde birer giri im gibi görünüyordu. Bununla birlikte, Sonnenschein-Mantel-Debreu teoremi, bu ara tırma programını aksatmaktadır, çünkü, denge fiyatlarının ara tırılması süreci ya da denge üzerindeki çe itli "ok" etkiler konusunda varılacak bütün genellemelere engel olmaktadır. Rekabete dayalı genel dengenin kuramcıları, o zaman ya artık yeniden özel denge fikrine dönmek zorunda kalacaklar*^ (bu ekilde modellerini güçlü kılan "kalıtalif yaklaımı terkederek) (bkz. IV. bölüm) ya da birtakım ikincil sorunlara ili kin matematiksel "incelikleri ço altma ve geli tirmeleri gerekecekti (Mas-Colell, 1985), (Balsko, 1988).

Acaba modeldeki bu iki temel sonucun (dengelerin varlığı ve refah teoremi) yapılan varsayımlara "duyarlılığı" nedir? Bu bölümde, dışal etkiler ve kamu malları dahil edilse de dengenin her zaman var oldu unu, ama artık bu dengenin Pareto anlamında bir optimuma tekabül etmedi ini gördük (bu durum, "etkinlik" adına piyasa haricindeki, "dışardan" müdahaleleri haklı çıkarır). izleyen iki bölümde, Arrow-Debreu modelinin "kurumsal" nitelikteki ba lıca iki varsayımını kaldıncı ortaya çıkacak yeni durumu görece iz. Bunlar", fiyatları belirleyen bir de er-biçicinin (tallal) varlığı (bu denge dışındaki mübahaleleri engelliyor) ile zaman-boyutlu bir piyasa sistemi-

nin varlı ıdır. Buna kar ılık, modelin di er varsayımlarını saklı tutacağız. Böylece model, esas itibariyle rekabetçi niteli ini korumu olacaktır.

BE NC BÖLÜM TAYINLAMA YOLUYLA DENGE

Daha önceki iki bölümde, tam rekabetçi veya Walrasçı diye adlandırılan bazı denge türleri üzerinde durduk. Bu arada, deneme yanılma eklindeki ideal i leyin hareketine geçmesi halinde bile (yani "sürtünmesiz") yine bu dengelerden herhangi birine eri lece inden emin olunamayacağını gördük. Böyle olunca kusuz, "dengesizlik" denen durumları yani rekabetçi arz ve talebin farklılık göstermesi halini ihmal edemeyiz. te pazardaki tellal varsayımını yavaş yavaş gev eterek imdi bu konuları inceleyeceğiz. Yani denge dı nda alı veri lere "izin verilirse" ve karar birimleri malların fiyatlarını: önermek ve de i tirmek olana ına sahip olursa neler olup biter?

Dengesizlik Durumunda Mübadeleler; Tayinleme emaları ve Aktarma Etkileri

Fiyatların "bir" süre için "sabit oldu unu ve bir i malı piyasasında arzın bu fiyatlarda talebi a tı nı dü ünelim. E er karar birimleri yine de alı veri yapmak istiyorlarsa (ki alı ılı deneme yanılma modelinde bu durum yoktur), bu alı veri ler çok sayıda de i ekiller alabilir. Mesela, i malından ilk yapılan arzlar (talep tükeninceye kadar) alıcı bulur veya bütün arz sahipleri, kendi arzlarından aynı oranı piyasaya sürerler. Bu oranı, arz ile toplam talep arasındaki ili ki belirleyebilir. Burada pazar yetersizli i olarak ba gösteren, kıtl ın bu ekilde paylaştırılması kural araya *tayinleme emaları* adı verilir (Bönassy, 1984). Bu emaların, birbirinden farklı çok de i ik biçimler alaca ı ve hem zaman içinde hem de bir piyasadand i erine de i me gösterece i açıktır. Bununla birlikte, Walrasçı denge dı nda alı veri ler söz konusu olunca bu emalar kaçınılmaz olur.

önemli bir örnek olan i gücü piyasasına dönelim. î -

gücünde arz fazlası olunca (yani gayri iradi işsizlik varsa) en sık benimsenen tayinleme eması* udur: ilk önce, firmalar, işinin başında bulunan işçileri tatmin eder (zorunluluk halinde, en son işe alınanlar, işten ilk çıkarılanlar olur); ek işçi alımlarında ise çeşitli ölçütler gözetilir (yaş, iş deneyimi vb.). Böyle bir tayinleme eması, "ya hep ya hiç" türünde bir emadır: Çalı mak ya da çalı mamak. Başka çözümler de mümkündür, örneğin "iş paylaşılır"; tam gün olmamak kaydıyla herkese iş verilir.

Tayinleme emaları, neo-klasik kuramcılar için nazik bir sorun yaratır. Çünkü bu emaların, bireylerin maksimizasyona yönelik (yani rasyonel) davranışlarından çıkarılması mümkün değildir. Ayrıca bu emalar, *a priori* olarak üzerinde pek bir şey söyleyemeyeceğimiz kurumsal verilerdir. Bu, neo-klasik analizlerde, arz ve talebin birbirine eşit olmadığı modellerin neden nispeten sınırlı bir yer tuttuğunu hiç olmazsa kısmen açıklayan önemli bir belirsizlik kaynağıdır.

Bir piyasada dilediği her şeyi satamayan (veya satın alamayan) bir kişi, diğer piyasalardaki davranışını da değiştirecektir. O zaman güçlüklerin bir piyasadan diğerine aktarılması *ekilde bir etkinin* varlığından söz edilir. Örneğin, arzu ettiği kadar iş saati süresince çalışmaya bir işe girmeyi başaramayan bir kişi, tüketimini kısmak ve böylece mal talebini azaltmak zorunda kalacaktır. Aynı şekilde, diğer elma üreticisi de (bkz. L bölüm), ürettiği elmaların tamamını satamazsa, bu durum, onun diğer mallardan satın alma olanaklarını azaltacaktır.

Aktarma etkileri, özellikle, doğurabileceği kümülatif süreçler nedeniyle çok önemli bir olgudur. Böylece yukarıdaki örnekte, işsizliğin varlığı, mallara olan talebe yansımakta, bizzat bu talep de istihdam düzeyini kesin bir şekilde etkilemektedir (yani talep düşerse, istihdam düzeyi de düşer). Böylece bir kısır döngünün ortaya çıktığını görüyoruz, işsizliğin artması, inallara olan talebin azalması, istihdam düzeyinin düşmesi, işsizliğin artması, mallara olan talebin azalması, vb. Tabii "iyiye doğuru bir döngü" de akla gelebilir, örneğin talepteki bir artış (örneğin bir "dış okun" etkisi ile), üretimde bir artışa ve dolayısıyla istihdam artışına yolaçar, giderek, geçmişteleri -

siz kalmı insanların imdi taleplerinin yükselmesi mümkün olur.

Bu süreçler acaba sabit birer noktaya yani dengelere sahip midirler? Bu soruyu cevaplamadan önce çe itli arz ve talep tipleri ile modelde cereyan eden i lerin çe itlerine bir gözatalım.

Kavramsal veya Efektif Arz ve Talep. Alı veri ler

Bir karar birimi, satınalma veya satı larında herhangi bir kısıta tabi de ilse, arz ve taleplerini II. bölümde açıkladı mız ekilde olu turur. te bu arz ve talepler *kavramsal* veya Walrasçı olarak tanımlanır.

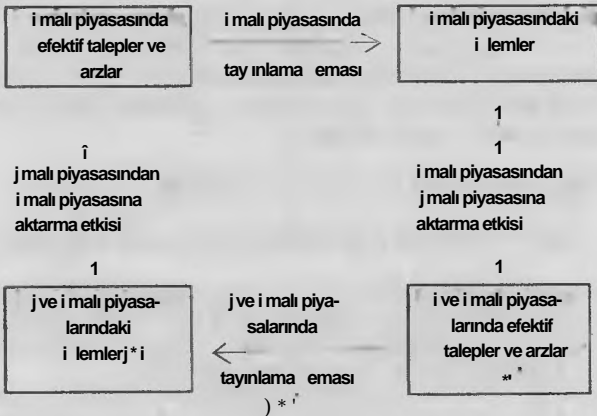
Konuyu öyle ortaya koyalım. Bazen fiyatlar, öyle bir düzeyde olur ki arz ve talepler, bütün piyasalarda birbirine e itlenemez. Fakat yine de alı veri yapısı: Bazı karar birimleri (en azından,) tayınlannı tur. Bu da onların maksimizasyon programında ek kısıtlar ortaya çıkarır. Böylece maksimizasyon sorununun çözümü de i mi tir. Bu ekilde ortaya çıkan arz ve talep *efektif* diye nitelenir. Daha açık bir deyimle, bir karar biriminin, herhangi bir piyasadaki talebi, di er piyasalarda katlandı ı kısıtlar hesaba katıldıktan sonra, o karar biriminin *efektif talebi* olarak adlandırılır. Benzer ekilde, ücretlilerin tüketim malları efektif talebi, istihdam düzeyine ba lıdır. Aynı ekilde efektif arzı da tanımlayabiliriz.

Böylçe karar birimleri efektif arz ve taleplerini belirleyeceklerdir. Bu arz ve talepler birbirine e it de ilse ve tayımlama emalannın uygulanmasıyla yine de piyasalarda alı veri ler yapılyorsa bu mübadeleler alı veri diye adlandırılır. Böylece bir piyasada efektif talepler, efektif arzlardan fazla ise i lemler, efektif arzlara e it olacaktır. Aksi durumda ise, yapılan i lemler efektif talebe e it olacaktır (tabii alı veri lerin *gönüllü* yapılması kaydıyla; yani kimse arzu etti inden daha fazlasını satın almaya veya satmaya mecbur de ildir).

Sabit Fiyatlarla Denge

Yeniden aynı soruna dönelim. Bir piyasadan di erine aktarma etkisi yoluyla Walrascı dengeler di indaki alı - veri lerin do urdu u süreç, acaba *sabit noktalar* (i.e. dengeler) içeriyor mu? Bu soruya cevap verebilmek için, herhangi bir i malının piyasasında, di er piyasalarla etkile imi de hesaba katılarak bu sorunun nasıl ortaya çıkt ı nı incelemek gerekir.

E er i malı piyasasında, örne in efektif talep, efektif arzdan daha az ise, bu maldan arz edenler için tayınlamaya gidilir, i malı piyasasında katlanılan kısıt, i malı di indaki di er malların efektif arz ve taleplerine yansıyacaktır. E er bu arz ve talepler de i me gösterirse, bu piyasalarda katlanılan kısıtlar da de i ime u rayacaktır. Bunlar, i malının efektif arz ve taleplerinin olu masında yeralmaktadır. Bu durumda denge sözkonusu de ildir. Sonuç olarak, dengeye ula mak için, çe itli piyasalarda katlanılan kısıtların "geriye dönü etkisi", karar birimlerinin, efektif arz ve taleplerini de i tirmeye ve dolayısıyla i malı piyasasındaki i lemlerinde (i hangi mal olursa olsun) bir de iikli e gitmeye yöneltmemelidir. Bu söylediklerimizi a a ıdaki gibi göstermek mümkündür:

Denge için, hangi mal gözönünde tutulursa tutulsun, yukarıdaki *emanın* aynen tekrarlanması gerekir. Tabii, efektif taleplerin olu umuna hizmet eden kısıtlar da de i meden kalacaktır. Karar birimleri, katlanılan kısıtlar ve tayınlama emaları hesaba katılmak artıyla, öngörülen i lemleri gerçekle tirecektir. O zaman karar birimlerinin, davranı larını de i tirmeleri için bir nedenleri yoktur.

Böyle bir denge, *sabit fiyatlarla denge* diye adlandırılır (buna aynı zamanda K-dengesi de denir). Üçüncü bölümdeki 'modelde oldu u gibi, bütün karar birimleri için fiyatlar bir veridir. Ancak, Walrascı anlamda arz ve talepler birbirine göre farklılık gösterdi i halde, alı veri yapılmaktadır.¹⁶ Sabit fiyatlarla denge, ancak "miktarlardaki de i meler" sonucunda ortaya çıkabilir. Bununla birlikte, bu "miktar de i meleri veya ayarlamalarına" ba lı süreçlerin ortaya çıkması ve "incelenmesi" çok güçtür. Bildi imiz kadarıyla, dikkatler hep dengeyiñ varlı ı sorunu üzerinde yo unla tı ve hiç kimse yukarıdaki sorunu ele almadı. Walrascı deneme yanılma örne inde oldu u gibi, bu süreçlerin aym noktaya gitti inden emin olmaktan uza ız .

Tersine, Arrow-Debreu varsayımlarına ba lı kalınca, dengeyiñ *varlı ı* konusunda bir sorun ortaya çıkmamaktadır. Aslında, arz ve talepler tanımlı ve sürekli oldu una göre, her zamanki gibi, III. bölümde açıklanan sabit nokta teoremini uygulayabilmek için, arz ve taleplerin bu özelliklerini¹⁷ koruyan bir tayınlama emasını gözönüne almak yeter (yukarıda belirtti imiz "*emada*" açıkça ortaya çıkan sabit nokta dengesi).

Sabit Fiyatlarla Dengelerin Tasnifi

Sabit fiyatlardaki bir dengeyiñ biçimi ve özellikle her

- (16) Sabit fiyatlarla dengeyiñ incelenmesi, genellikle 'dengesizlik teorisi' olarak adlandırılır. Ancak bu yanlı tır. Çünkü sabit fiyatlarda olu an dengelerde bile, *rekabetçi* arz ve taleplerin birbirinden farklı olması bu ekilde anla ılmamalıdır.
- (17) Bunun için bu ema üzerinde *oyanamamalıdır*. öyle ki, bireyler tanımlamayı sınırlandırmak amacıyla blöf yapmamalı, yani arzu ettiklerinden fazla arz veya talep edememelidirler.

karar biriminin katlandı ı kısıtlar, gözönünde tutulan fiyatlarla ba lıdır. Ancak fiyatların seçimi keyfi oldu undan, bu biçim konusunda genellikle pek bir ey söylene mez. Onun için, sabit fiyatlarla denge kuramcıları analizlerini, karar birimleri ve malların en az sayıda oldu u modellerle sınırlı tutmuşlardır. O kadar ki bunlar *temsili* diye nitelenmektedir, örne in, her piyasada sadece bir alıcı ve bir satıcı varsa, tayınlama eması, *kısa dü en taraf kuralına* indirgenecekti: Talep fazlası halinde, satıcı tayımlanmayacak; aksine arz fazlası olursa tayımlanacaktır.

Fazlasıyla indirgeyici olan bu açıklama tarzı, özellikle neo-iktisat yaklaşımının temelinde bulunan metodolojik bireycilik açısından bakınca çok tartışılabilir niteliktedir. Çünkü temelde *makroiktisatçıların* i didir. Bu noktayı VII. bölümde daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Burada esas model, "temsili" bir hanehalkının i gücünü sattığı, buna karşılık yine kendisi gibi "temsili" bir firma tarafından üretilen bir malı satın aldığı ve bu firmadaki biricik girdinin hanehalkının sağladığı i gücü olduğu bir modeldir. Burada malın fiyatına ve ücrete verilenlere göre ve her karar birimi için konabilecek çeşitli kısıtlar hesaba katılarak birçok denge türünün mümkün olduğu görülür. Buradan (Malinvaud, 1980) ve (Bénassy, 1984) tarafından "incelenen" a a idaki "örneklere" ulaşılmıştır.

a) *Keynesçi örnek*: Hanehalkı, emek piyasasında gayri iradi işsizlik, firma da mal piyasasında pazar yetersizliğinin yarattığı bir baskı, kısıt altındadır. Bu durumdan "kurtulmanın" çaresi, "talebin canlandırılmasıdır". Bu, firmaların pazanını ve dolayısıyla işçi alma olanaklarını genişletecek, i gücü talebinin yükselmesi de kaçınılmaz olacaktır vb. Tersine, ücretlerin azalması, zaten pazar sıkıntısı çeken firmaların, mevcut pazarlarının daha da daralması yüzünden işsizliğin artmasına yol açacaktır.

b) *Klasiklerin örneği*: Firma hiçbir kısıta tabi değil ve Walrasçı planını gerçekleştirebilir ancak hanehalkı ikili bir kısıta tabidir (mal piyasası ve emek piyasası olmak üzere). Bu artlarda, ücretlerdeki bir düşüş olumlu sonuçlar doğurabilir. Çünkü, firmayı yeni işçiler ile almaya

ve daha fazla üretmeye tevik eder. Bu da hanehalkının katlandığı kısıtları azaltır.

c) *Enflasyonist örnek:* Firma, emek piyasasında bir kısıta tabidir ve bu firmanın iş gücü talebi, iş gücü arzını aşmaktadır. Bu arada, hanehalkı da mal piyasasında bir kısıta tabi olup istediği kadar mal satın alamamaktadır. O halde hem ücretler ve hem de mal fiyatları üzerinde artışı yönünde bir "baskı" vardır. Onun için bu örnek "enflasyonist" olarak nitelenmektedir. Ancak, sabit fiyat varsayımı yapıldığı unutulurak "enflasyon" nitelemesi bir yanlış anlamaya yol açmamalıdır.

Aşağıdaki tablo bu üç ayrı durumun bir özetini sunmaktadır:

Örnek	Keynesçi Örnek	Klasiklerin Örneği	Enflasyonist Örnek
Hanehalkı	Emek piyasası üzerinde kısıt, baskı	Mal ve emek piyasalarında baskı, kısıt	Mal piyasasında baskı, kısıt
Firma	Mal piyasasında kısıt, baskı	Baskı yok	Emek piyasasında baskı, kısıt

Daha önce belirttiğimiz gibi, bu "örnekler" aşırı derecede basitleştirilmiş sınırlı durumlara tekabül etmektedir. Üstelik sadece dengedeki durumları temsil etmektedirler. Aynı şekilde, model "talebin canlanması" veya ücret deşimelerinden kaynaklanan süreçler hakkında ayrıntılı bir açıklama getirmemektedir.¹⁸ Bununla birlikte,

(18) Net talepler, Walras Yasası ile birbirine bağımlı olduğuna göre, iki ayrı piyasada aynı anlamda kısıtlara sahip olunmak isteniyorsa, üçüncü bir mala yer vermek gerekir. Sabit fiyatlarda denge kuramcıları bu malı "para" olarak adlandırır: Para, gelecekteki bir tüketimi temsil ediyormuşçasına, hanehalkının fayda fonksiyonuna giren bir maldır. Ancak, ne üretim fonksiyonu, ne de mübadeleler içinde yer alır. Buna karşılık, hükümet, belirgin olmayan bir tarzda, 'talebi canlandırmak' amacıyla paradan yararlanmaktadır.

sabit fiyatlarda denge yaklaşımı, çeşitli kısıtların sınırlandırılması ve aktarma etkileri konusunda tartışılmalı. Piyasa ve karar birimi sayısı artırılmalı, özellikle yukarıda gözönüne aldığımız örneklerin temel olarak varoluşu nedeniyle kusuz, çok daha karmaşık durumların ortaya çıktığı görülür. Böyle olunca da kesin sonuçlara ulaşmak çok güç hale gelir.

Sabit Fiyat Varsayımının Terkedilmesi

Yukarıdaki modeller, çoğu kez, sabit fiyat varsayımı yüzünden eleştirilirler. Bununla birlikte, sabit fiyatlar geçici olsa bile, dengesizlik halindeki durumlar gözönüne alındığı zaman (özellikle aktarma etkileri), bu sabit fiyat varsayımının, birçok temel olguyu anlamaya imkân verdiğini görüyoruz. Zaten, önce miktarlardaki, daha sonra da fiyatlardaki değişimler üzerinde durarak bir sürecin incelenmesi için hiçbir engel yoktur. Her ikisindeki değişimlerin temel olduğu bir bilincinde olunca, bu ayrırtma biçiminin, geçerli bir analiz yöntemi olduğu açıktır.

Gerçekte, sabit fiyatlarda denge teorisini bu şekilde eleştirenler, aşağıdaki muhakemeye dayanırlar: Tayımlanmış karar birimleri, fiyatlar üzerinde "baskı yaparak", "zaman içinde" bu fiyatların, ekonomiyi Walrasçı dengeye götürecektir. Bu şekilde bir değişim sürecini sağlarlar. Başka bir deyişle, tayımlamalar ya sadece geçici olabilir veya ekonomiyi bazı "tıkanıklıklardan" kaynaklanmaktadır ve bu tıkanıklıkları ortadan kaldırmak gerekir. Katsatçıların büyük çoğunluğu için yerinde görünen bu muhakeme, en azından şu iki nedenle teorik açıdan zayıftır:

a) Üçüncü bölümde gördüğümüz gibi, fiyatların "tümiyle esnek" olduğu bir rekabet sürecinin, hemen bir Walrasçı dengeye ulaşmasını kimse söyleyemez. Başka bir deyişle, dengesizlik durumlarının (tayımlama ve aktarma etkileri ile), değişikliğin e u rusa bile, sürüp gitmesi tehlikesi vardır. O halde dengesizlik hallerini ihmal edemeyiz.

b) Kıtlanabilir veya pazar yetersizliğini gören karar birimleri, planlanıyor olurlarken, bu durumu hesaba katmak zorundadırlar. Karar birimlerinin bu durumlar karşısın-

da kendim koruması, hatta spekülasyon yaparak kendine bir kazanç sa lamaya çalı ması da normaldir. Gelecek bölümde görece imiz gibi, böyle bir davranı nın (tümüyle rasyonel olan), model üzerinde Önemli sonuçları vardır.

Sonuç olarak, dengeye do ru giden bir yönde i lese bile, bu dengenin ekli, denge dı ndaki i lemlerin ne e- kilde yapıldı ma ba lı olacaktır. Buna *hystirâsis olgusu* denir (ekil üzerinde bir açıklama için IV. bölümde çerçe- ve içindeki Edgeworth diyagramına bakınız),

Fiyatların Esnekli i, Tahminler ve Tahmini Dengeler

Sabit fiyatlarda dengeyi inceledikten sonra, imdi de fiyatlardaki de i menin etkisini * ele alalım. Bunu, daha önce, deneme-yanılma çerçevesi * içinde ve fiyatların tellal ile bildirildi i bir ortam için yapmı , ancak denge fiyatına do ru, beklenen bir sonuca ula amamı tık. O halde fiyat- ların, karar birimleri tarafından önerildi i bir durumu neden dikkate almalıyım?

Bu alanda yapılmı teorik çalı maların »ayısı oldukça azdır. Bunun nedeni, artık her malın tek bir fiyatının ol- maması (en azından denge dı nda) ve modelin "temel pa- rametreleri'nin (zevkler, kaynaklar, teknoloji) önerilecek "en iyi" fiyatı elde etmeye imkan vermemesidir. Herkes piyasanın sundu u olanakları kendi ba ma de erlendire- ceğdir. Örne in, malını satmak isteyen birisi, bu mala yö- nelik talebi tahmin etmelidir ki bu talep de ayrıca kendi önerdi i fiyata ba lıdır. Bu tahminin "gerçek" talep fonk- siyonundan farklı olabilece i ku kusuzdur. Bir kestirme niteli i ta ıdı ı için bunu *tahmin* diye adlandırıyoruz. E er, mal fiyatlarını önerme giri imi, karar birimlerine bırakılmı olsaydı, bu durumda modele zorunlu olarak yeni parametrelerin sokulması gerekecekti; hanehalkları ve firmaların tahminleri gibi. Fakat, bu tahminler esas itibariyle sübjektif nitelikte olduklarından, onlara kesin bir biçim vermek güçtür. Hatta, Arrovv-Debreu'nün zevk- ler ve teknoloji için yaptıkları gibi, onlara "nitel" özellik- ler atfedilmesi de durumu de i tirmez. Üstelik bu tah- minler, istikrarlı birer parametre de de ildirler. Çünkü,

rasyonel davranan karar birimleri, ya adıkları deneyimlerin ve yaptıkları hataların bir fonksiyonu olarak bu tahminleri de i tirmek durumundadırlar. Bu iki sakıncadan kaçınmak için, bazen, bireylerin, kendilerine yönelen "gerçek" talebi bildikleri varsayılır.

Karar birimlerinin kendi tahminlerine dayanarak, fiyat önerebildi i bir denge hali, *tahmini* denge olarak adlandırılır. Örne in, karar birimlerinin tahminleri rekabetçi ise, -miktar k ı ı tının olmadığı piyasalarda fiyatlar bir de i me göstermiyor- o zaman Walrasçı denge de tahmini bir denge olur. Ancak tek olasılık bu de ildir (Hahn, 1978). Ba ka bir deyi le, karar birimleri yukarıda açıkladığımız anlamda, rekabetçi bir davranışa sahip iseler, ekonomi, Walrasçı olmayan bir dengede "tıkanmış" bulunabilir. Ve bireylerin büyük bir kısmı, fiyat de i melerine yolaçmaksızın, miktar kısıtlarına maruz kalabilir. Örne in hem gayri iradi i sızlık varken, hem de fiyatlar ve ücretler "esnek" iken denge sa lanabilir. Çünkü i çilerin tahminleri daha dü ük ücret önermelerine yolaçacak e- kilde de ildir. Ücretlerdeki dü ü ile sa lanacak ek istihdam artımının, ücretlerdeki bu dü ünün meydana getirdi i gelir kaybını telafi etmekten uzak oldu unu dü ünürler. Tabii i çiler yanlılabilir ve ücretlerdeki azalış, i çilerin dü ündü ünden daha büyük bir istihdam artı na olanak sa layabilir. Ama, bunu i çiler önceden nasıl bilebilir? Sonucu belirsiz *tecrübelere* atılmakta yararları var mıdır? Çünkü, genel kural, piyasadan gelen "i aretlerin", Walrasçı çözümü "kendili inden" bulmaya imkan vermedi dir [daha fazla ayrıntı için bkz. (Guerrien, 1989 b)].

Sonuç

Tellal varsayımının, kısmen de olsa, terkedilmesi, esas modelin sonuçlarını köklü bir de i ime u ratır. Tayınlama emalarının ve karar birimlerinin yapılan tahminlerin bulanık ve de i ken niteli i yüzünden bu model, büyük ölçüde belirsiz hale gelir. Hele modelin bir di er temel varsayımı olan zaman-boyutlu bir piyasa sisteminin varlığı varsayımında da ısrar edilmezse, yukarıdaki belirsizlik daha çok artar.

ALTINCI BÖLÜM PARA VE ZAMAN-BOYUTSUZ P YASALAR

Daha önceki bölümlerde incelenen Arrow-Debreu modellerinin ortak niteli i paraya yer vermemeleri idi. Gerçekte para çok kendine özgü bir maldır; çünkü para, ne tatmin kayna ı, ne üretim faktörü ne de üretilmi bir maldır. Buraya kadar gözönünde bulundurulan mallardan farklı olarak para, iktisadi karar birimlerinin fayda ve üretim fonksiyonlarında hesaba katılmamı tır. Para, gördü ü *i levlerle* nitelenir, "hesap birimi (ya da ortak bir de er ölçüsü) görevini yapar, de i im ve servet tutma aracı olarak kullanılır. Bu son iki i lev *belirsizlik* kavramıyla çok yakından ili kilidir: Belirsizlik ya de i ime taraf olacak birisinin bulunup bulunmaması ya da gelecekle ilgili olabilir. Oysa, belirsizlik buraya kadar incelenen modellerin dı nda bırakılmı tı. te burada belirsizli in hesaba katılmasının modellerin yapı ve sonuçları üzerin- de önemli etkiler do uraca mı görece iz.

Hesap Birimi Olarak Para

ikinci bölümde iktisadi karar birimlerinin tercihlerinin, mutlak fiyatlara ba lı olarak de il de nisbi fiyatlara göre yapıldı mı gördük (marjinal ikame oranlarının fiyatlar arasındaki orana e itilmesi kuralı). Bundan dolayı fiyatı 1 olarak saptanan bir ba vuru malı belirlenmesi fikri ortaya çıkmı tır. Bu mal, ortak de er ölçüsü veya *ölçü malı* görevini görecektir. Örne in, e er ölçü malı olarak 1 kg. havucu alırsak ve bir kilo elmanın fiyatı 2'ye e itse, bu durum, 2 kilo havuç kar ılı nda 1 kilo elmanın de i tirilebilece ini gösterir. E er iki malın "havuç" olarak fiyatı bilinirse, bu fiyatların ili kisi kurularak de i im oranları bulunabilir. Ortak de er ölçüsü de i tirilse bile bu görelî fiyat de i mez.

Bilindi i gibi paralı bir ekonomide para birimi ortak

de er ölçüsü i levine sahiptir. Bunun geçerli olması için, iktisadi karar birimleri parayı talep etmelidir (talep edilmezse "fiyatı" sıfır olur) ve dolayısıyla para basit bir ortak de er ölçüsü olmanın yanında di er i levleri de yerine getirmelidir. Bu i levleri a a ıda inceleyeceğiz. Paranın de er ölçüsü i levi konusunu bitirirken, karar birimlerinin rasyonel davrandıklarını ve para aldanmasına duyarlı olmadıklarını hatırlatmak yerinde olur. Gerçekten ücretler dahil *bütün* fiyatların aynı oranda de imesi, ne karar birimlerinin tercihleri,* ne de modelin sonuçlarında bir de i ikli e yölaçar.

De i im Aracı Olarak Para

Arrow-Debreu'nün rekabetçi * modelinde, piyasa arz ve talebinin e itlenmesini sağlayan fiyatların *varoldu u* açıklanır; buna kar ılıklı sabit fiyatlar modelinde ise iktisadi karar birimlerinin planlarını birbirleriyle uyumlu hale getiren *i lemler* üzerinde durulur. Bununla birlikte her iki modelde de denge alı veri lerinin nasıl gerçekleşti i konusuna de inilmemektedir.

imdi fiyatların Walrasa dengede bulundu unu varsayalım; E er karar birimi i elma satmak ve armut almak istiyorsa, bu durumda i'den elma satın almaya ve i'ye armut satmaya hazır karar birimleri var demektir. Bununla birlikte, *a priori* olarak hiçbir neden yoktur ki, karar birimi i'den elma satın alacak ve ona *aynı zamanda* armut satacak bir karar birimi j varolsun. E er durum böyle olsaydı *ihtiyaçların kar ılıklı olarak çakı masından* söz edilebilirdi. Daha gerçekçi olam, i'nin kendisinden elmaların tümünü veya bir kısmını alacak bilini bulması ve bu ki inin de bunun kar ılı ında ona ba ka mallar örne in portakal sunmasıdır. O halde karar birimi i portakal talep eden ve armut sahibi olan ba ka birisini bulma umuduyla de i im yapmayı kabul edebilir. Böylece tüm karar birimleri ve mallarda ihtiyaçların kar ılıklı olarak birbirleriyle çakı maması yüzünden bir dizi pahalı ve zaman alıcı de i imlerin ortaya çıkt ı görülür.¹⁹ Di er ta-

(19) VWalras bu sorunun bilincindedir. Çünkü alı veri lerin (masrafsız) gerçekleşeceği bir "takas evi'nin bulundu unu varsayar.

raftan, alı veri düzeyindeki bu güçlükler aktarma etkileri yaratabilir ve sistemin dengelerini de i tırebilir. Böylece Hahn (1977) fiyatlar Walrascı olsalar bile taymlama ile dengelerin varlı m göstermi tir. Ona göre alı veri lerin sırası tıkanıklı m kayna m olu turur ve bu dengeleri *tatmin edici olmayan dengeler* olarak niteler.

Alı veri lerde herkes tarafından kabul edilme özelli i nedeniyle para, ihtiyaçların kar ılıklı çakı ması sorununu çözümlleyen bir araçtır (bu özelli iyle *likiditeden* söze dilir). i te burada parayı ihraç eden karar birimine (örneğin merkez bankası) kar ı herkesin duydu u *güvene* dayanan bir toplumsal özellik sözkonusudur. Para, yukarıda belirtilen aracı de i im kanallarını ortadan kaldırarak önemli ölçüde alı -veri maliyetlerini azalmasına olanak verir: i, para kar ılı nda j'ye elmalarını satar, bu parayla k'dan armut satın alır. Ancak alı -veri maliyetleri tümüyle ortadan kalkmaz; i elmaları için alıcı, armutlar için satıcı bulmak zorunda kalabilir; i te bundan dolayı toptancılar ve perakendecilere, emlak komisyoncuları vb. araçlar ortaya çıkar. Bunlara, yerine getirdikleri faaliyetler için ödeme yapılmalıdır, tabii bu ödemeler giderlere yolaçar. Dolayısıyla Walrascı dengede dahi fiyatlar sistemi de i ikli e u rayacaktır. Bu tür durumların matematiksel olarak i lenmesi çok güçtür, zira bilgi toplama zorlukları yaranda, bu bilgileri formüle etme güçlükleri de sözkonusudur.

Para iktisadi karar birimleri arasında de i imi kolayla tırır; ancak para alım ve satım arasında bir "kesintiye" de yolaçar. Çünkü bir iktisadi karar birimi, bir malı satabilir; ancak aldı ı parayı ba ka malları satın almak için hemen kullanmayabilir. Bu tür bir davranı , bize göre haklı olarak iktisadi krizlerin olası nedenlerinden veya krizleri a ırla tıran etkenlerden biri olarak dü ünülmü -tür (Marx bu noktayı açıkça belirtmi tir). Bununla birlikte, paranın krizlerdeki rolü, onun sadece bir rezerv aracı olarak kullanılmasıyla, açıklanabilir.

Ardı ık Piyasalar Ekonomisi ve Bir Servet Tutma Aracı Olarak Para

Hatırlanacağı gibi Arrow-Debreu modeli zaman-boyutlu bir piyasalar sisteminin varlığını temel bir varsayım olarak benimsemektedir. Bu piyasalar bugünkü ve gelecekteki bütün malları içerir ve iktisadi karar birimleri zamanlararası kâr ve faydalarını maksimuma çıkarmak için bu piyasalarda faaliyette bulunurlar. Denge durumunda karar birimleri aralarında karıllıklı olarak malların "teslimini" düzenleyen "sözleşmeler" yaparlar.

İnsanlar bu şekilde bir kez tamamlandıktan sonra, karar birimleri tamamen belirli bir plan uyanınca tüketim, üretim ve dağıtım faaliyetinde bulunurlar. Böyle bir ortamda karar birimleri ne kâr ne de tatmin sağlayan parayı elde tutmak çabası içinde olmayacaklardır. Ancak piyasalar her dönem yeniden açılırsa karar birimlerinin davranışları değişebilir, zira gelecekteki bütün mallar için işlem yapmaya olanak veren piyasalar bugün mevcut olmayabilir.

Her dönem piyasaların yeniden açıldığı ekonomiyede *ardı ık piyasalar ekonomisi* denir. Her şey peşin ödenmediğine göre denge durumunda bile karar birimleri bu piyasalarda planlarını ancak *beklentilerinin ışığında* oluştururlar. Böylece, girdi fiyatlarının yükseleceğini düşünen üretici, bazı girdileri vadeli piyasalarda satın alacaktır. Daha genel bir ifadeyle karar birimleri malların fiyatlarındaki dalgalanmalardan kâr sağlamak ümidiyle hiç ihtiyaç duymadıkları malları satmaya ya da satın almaya yönelirler. Başka bir deyişle zaman içinde fiyat değişimleri üzerinde *spekülasyon yaparlar*: burada para değer saklama aracı olarak işlev görür. Eğer bir kimse, bir malın fiyatının azalacağını düşünürse, satın alımını erteler ve para ankesleri oluşturur. Ancak para ankesleri vadeli piyasaların yokluğundan ve bazı malların stoklanamamasından ileri gelebilir (örneğin bozulan, çürüten mallar gibi).

Böylece iktisadi karar birimlerinin beklentileri, her ardı ık piyasalar ekonomisinde kesin bir rol oynar. Ancak beklentilerin belirsizliği, bunların bir parametre ola-

rak dikkate alınmasında güçlükler doğurur. Öte yandan, zevkler ve teknolojiden farklı olarak, beklentiler, karar birimlerinin ya adıkları deneyimlerden aldıkları derslerle sık sık ve ani değişimlere uğrar. Başka bir anlatımla, beklentileri, modelin dışında bir deiken olarak düşünmek güçtür. Önceki bölümde beklenti kavramıyla büyük bir benzerlik gösteren tahmin kavramını kullanırken de bu tür bir sorunla karşılaşarak, iktisat kuramcılarının, aradıkları piyasalar ekonomisi varsayımına (ya da bu sorunu bertaraf eden rasyonel beklentiler varsayımına, bkz. bölüm VIII) bu derece sıkı sınırlamalarının temel nedenlerinden biri, karar birimlerine ait beklentilerin belirsiz nitelikte olduğunu görür.

Geçici Dengeler

Ardıllık piyasalar ekonomisine ilişkin denge anlayışı, *geçici denge* anlayışıdır. Eğer iktisadi karar birimlerinin, zevkleri, beklentilerinin biçimi, teknoloji esas alınarak oluşturdukları planları, *bir t anında*, birbirleriyle uyum halindeyse, bu t anında geçici bir denge söz konusudur. Böylece Vallaரசıcı geçici denge (veya rekabetçi) bir t anında çeşitli piyasalarda (bunların bazılarını vadeli olabilir) arzları ve talepleri etkileyen bir fiyat sistemini ifade edecektir.

Ardıllık piyasalar ekonomisinde, genellikle sadece geçici denge söz konusudur. Çünkü iktisadi karar birimlerinin t anında, planlarını oluşturmak için yaptıkları tahminlerle t+1 anında yaptıkları tahminlerin aynı olması için hiçbir neden yoktur, örneğin, t+1 anında fiyatın yükseleceğini düşünerek t anında bir mal alan ve bu malı zaraftan satmaya mecbur olan karar birimi t anında t+1 anı için öngördüğü tüketim miktarlarını değiştirmek zorunda kalacaktır. Eğer, bütün karar birimlerinin beklentileri doğrusa, *mükemmel bir öngörü* söz konusudur.

Geçici dengelerin *varlığı*, ancak iktisadi karar birimlerinin veya piyasaların örgütlenmesiyle ilgili çok özel varsayımların yapılmasıyla ortaya konabilir. Gerçekten:

a) Bütün karar birimlerinin beklentileri aynı tipte değilse denge oluşturulamaz, öyleyse çok basit bir örnekle

açıklayalım. Eğer karar birimleri, bir malın fiyatının yükseleceğini umuyorlarsa, bu fiyat hangi düzeyde olursa olsun, hepsi bu malı talep eder ve burada bir denge oluşmaz. Kuşkusuz bu, asıl modelde mevcut olmayan spekülasyon güdüsünün sonucudur.

b) Bir karar birimi herhangi bir malın fiyatının yükseleceğini inanıyorsa, ilke olarak vadeli piyasada bu maldan sınırsız bir şekilde satın alabilir (eğer böyle piyasalar varsa veya en azından tam rekabetin varlığı varsayılıyorsa). Öyleyse karar birimlerinin alı-veri olanaklarını sınırlayan özel bazı kurumsal düzenlemelere gitmek gerekir; ya da bu karar birimlerinin, gelecekte kar ile kazançları güçlükleri, bizzat kendilerinin önceden tahmin ettiklerini varsayabiliriz. Tabii, böyle bir varsayım, birçok sorunu da beraberinde getirecektir ve bildiğimiz kadarıyla, bu güç konuları şimdiye kadar gerçekten ele alan çıkmamıştır.

c) Vadeli piyasalar veya kredi sistemi mevcutsa, o zaman bazı karar birimlerinin geçmiş yüklenimleri zamanında yerine getirmeyi beklemedikleri durumlar ortaya çıkabilir (örneğin beklentilerdeki yanlışlıklar nedeniyle). Böylece vadeli satın yapan ve ancak zaranna üretim yapabilen, çıktılarının veya girdilerinin fiyatı düştüğü gibi gelmez göstermeyen işletme, hileli iflasını beyan ederek "piyasadan" çekilmeyi tercih edecektir. İşte burada kısır bir döngünün başlaması tehlikesiyle birlikte güç bir sorun da kendini gösterir: Yukarıdaki işletmenin ürünlerini satın alanlar artık bu işletmeye güvenemeyecekler, böylece kendileri güç duruma düşecekler ve belki de kendi yüklenimlerini yerine getiremeyeceklerdir vb. Gerçekten, tümüyle rasyonel davranan bireyler, malları ileride teslim edemeyeceklerini, ya da teslim etmek istemediklerini açıkça bildikleri halde vadeli satın alabilir ve kasıtlı olarak iflasa gidebilirler. Bu tür girişimlerden kaçınılmak isteniyorsa, karmaşık ve pahalı bir denetim ve cezalandırma sistemi kurmak gerekir. Böylece bir kez daha piyasaların iyi bir biçimde işletilmesi için müdahalelerin gerekli olduğu görülmektedir.

d) Üretimi dikkate aldığımız takdirde, işletmenin ve girişiminin niteliği sorununun göz ardı edemeyiz (bkz. I.

bölüm). Aslında, tercihler karar birimlerinin beklentilerine bağlı olacağına göre, kim karar verecektir? Hisse senedi sahibi hanehalkları mı, yoksa modelde belirsiz bir ilişki olan girişimci mi? Bunlar arasında bir anlaşmazlık olursa ne olacaktır?

Fazla ayrıntıya girmeden onu belirtelim ki zaman-boyutlu bir piyasalar sistemi varsayımının terkedilmesi, karar birimlerinin davranışları konusunda ve kurumsal çerçevede çok önemli sonuçlar doğurur. Bu nedenle, neoklasik iktisatçılar, birtakım piyasaların bulunmadığını kabul edip etmeme hususunda, belki de farkında olmadan sessiz kalırlar. Oysa ki bu piyasalardan sadece bir tanesinin varlığı bile bekleyiciler ve spekülasyonları kendinde toplayarak modeli köklü bir şekilde değiştirmeye yeter. Gerçi bu yönde bazı araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu araştırmalar paranın servet tutma aracı rolünü oynadığı iktisadi karar birimlerinin sadece "temsili" bir şekilde yer aldığı²⁰ çok basitleştirilmiş modeller çerçevesinde kalmıştır.

(20) Zaman-boyutsuz piyasa modellerinin büyük çoğunluğu, farklı kuşakların aynı anda bir arada yaşadığı modellerdir. Buradaki iki grup insanı 'yaşlılar' ve "gençler" olarak turur ve modelde sadece bir mal vardır. Bu malın bozulabilir nitelikte olduğu varsayılır. Bu nedenle gençler yaşlanacakları zamanki ihtiyaçlarını karşılamak için tasarruflarını para şeklinde yapmak zorundadırlar.

YED NC BÖLÜM MAKROEKONOM VE NEO-KLASİK TEORİ

Buraya kadar, toplumu oluşturan "en küçük parçalar" olan iktisadi karar birimlerinin davranışlarını inceleyen "bireyci" yaklaşımı benimsedik. Böyle bir inceleme, belki belirli tercihlerin nasıl yapıldığını anlamaya olanak verir. Bununla birlikte, genellikle bireysel faaliyetler arasındaki etkileşimin karmaşıklığı yüzünden "genel birtakım yasalara" ulaşmaya yeterli olmaz. Oysa, iktisatçılar hükümetlere verdikleri öngörülerini desteklemek için hep böyle yasalar bulma çabasındadırlar. Aslında fizikçiler ve kimyacılar da aynı şekilde davranırlar. Mariotte yasası ve yerçekimi yasası gibi temel yasaları, atomun özelliklerine dayanmadan bulmuşlardır.

Malları ve bireyleri *toplamlar ya da gruplar* düzeyinde ilgilendiren yasaların araştırılması *makroekonominin* konusudur. *Mikroekonomi* ise bireysel davranışları inceler. Böylece eğer iktisat teorisi mikroekonomi ve makroekonomi olarak iki büyük dalı kapsar. Bunlar genellikle örnekte ve araştırmada kesin olarak birbirinden ayrılır. Bununla birlikte böyle bir ayrımı kabul etmek neoklasikler için güçtür. Çünkü onlar iktisadi sorunlara bir bütün olarak bakarlar (bkz. giriş bölümü). Aslında bu tür bir problem 1950'li ve 1960'lı yıllarda büyük ekonometrik modellerin oluşturulduğu dönemde makroiktisatçıların rahatsız etmiş gözükmemektedir. Modellerin sayıları ve boyutları artarken modellerdeki denklemlerin niteliği belirsizleşmekte, ampirik ilişkiler muhasebe özdeşlikleriyle ve davranışları tanımlayan denklemlerle birbirine kanişmektedir. Üstelik bu modellerden hiçbiri gerçek bir tahmin aracı olarak ortaya çıkmıyordu. Bundan dolayı 1970'li yıllardan itibaren ilgi makroekonomik modellere, "mikroekonomik temeller" araştırmasına yöneldi. Bunun amacı, neo-klasik açıdan bu teorik modellerin daha tutarlı hale getirilmesiydi.

Gelecek bölümde bu sorun üzerinde duracağız. İmdi daha çok Keynes'in bazı düşünceleri çerçevesinde makroekonominin oluşturulmasını ele alacağız.

I. Keynes'ten önce Makroekonomi

Genellikle Keynes teorisinin makroekonominin başlangıcı olduğu kabul edilir. Bu teori "toplumun" davranışını birçok yönden gözönünde tutarak üretim, tüketim ve istihdam konusunda bir bakış açısı benimser.

Bununla birlikte, iktisatçıların, piyasa sisteminin bir bütün olarak iyileştirilmediğini incelemek için Keynes'i beklemedikleri açıktır. Çünkü piyasa sistemi Keynes'ten önce de sürekli olarak az çok iddettirici dalgalanmalara uğruyordu. Ancak tartışmalar temelde "Say Yasası'nın" rolü ve makroekonomik bir yaklaşımdan kaynaklanan paranın miktar teorisi üzerinde toplanmaktaydı.

Say Yasası

19. yüzyılın başında Jean Baptiste Say tarafından açıklanan bu "yasa", en basit biçimde "arzın kendi öz talebini yarattığını" belirtir. Bu kısa ve belirsiz ifade, değişik biçimlerde yorumlanabilir. Söz konusu yorumlar çok sayıda ve genellikle karmaşık tartışmalara yol açmıştır. Bu yasa temelde üretim fazlası krizlerinin sürekli olarak ortaya çıkabileceğini yadsıyanlar tarafından ileri sürülmüştür. Onlara göre, sürekli artan üretim krizi meydana gelmez, çünkü mal arzında bulunan her bireyin amacı diğer mallardan satın almaktır ve böylece bu malların talep etmek durumundadır.

Burada en azından iki eleştirilebilir:

a) "Her arz kendi talebini yaratıyorsa", sürekli veya süreksiz olsun artan üretim krizinin hiç meydana gelmesi gerekir. Ancak Say Yasası yandakı bunu doğrulamamaktadır.

b) Piyasada gerçek bir talepte bulunmak için bir malı arz etmek yeterli değildir. Buna ek olarak bu malı satın alacak birini bulmak gerekir. Başka bir deyişle, bir kişinin alıcı olabilmesi için her şeyden önce kendi malını

satabilmesi gerekir.

Gerçekten Say Yasası'nı benimseyen iktisatçılar *zımni bir ayarlama mekanizmasının varlığına* inanırlar.' Buna göre, arzda bulunanlar "uzun dönemde" bir taleple karılaşıp mallarını satabilirler ve bu onların "bakalarına" arz edilen malları talep edip almalarına olanak sağlar ve bu süreç zincirleme bir biçimde sürer gider. Öyleyse Say Yasası ancak "uzun dönemde" geçerli olabilecektir. Biraz önce idare ettiğimiz ayarlama mekanizmasına gelince bu mekanizmanın *a priori* olarak mantıksal veya ampirik bir "yasaya" göre idare edilemez. Modern genel denge teorisinin amaçlarından birisi, bu mekanizmanın iyi bir şekilde idare edilmesini kanıtlamaktır (olanaklıysa). Ancak daha önceki bölümlerde bu kanıtlamayı yaparken birtakım sorunların ortaya çıktığını görmüştük.

Öte taraftan günümüzdeki neo-klasik iktisatçılar, Say Yasası'nı yeterince açık ve inandırıcı bulmazlar. Çünkü bu yasayı piyasa sisteminin idare edilmesini haklı çıkarmak için artık kullanmazlar, Neo-klasikler, genellikle tartışmayı, fiyatların "esnek" veya esnek olmayan niteliğine yöneltmeyi tercih ederler ve böylece esnekliğin Walrasçı dengeye yol açtığını zımni olarak varsarlar. Bununla beraber, bu varsayıma neo-klasik açıdan ne kadar itiraz edildiğini III. bölümde gördük.

Bazen, Say Yasası'nın trampa ekonomisinde geçerli olabileceği söylenmektedir. Çünkü bu durumda, her iktisadi karar bilimi, aynı zamanda piyasaya sunduğu malın arz edenini, ve trampadan sonra aldığı malın da talep edenidir. Dahası taraflardan herbirinin de idare etmekte isteyen birini bulması gerekir, idare etmekte bu, önceki bölümde tartıştığımız ihtiyaçların karlılığı olarak çakılması sorunudur. Söz konusu sorun, Walrasçı dengenin gerçekte mesnetini imkansız kılmasa bile, bu dengenin sağlanmasını büyük ölçüde güçleştirir.

Bazen Say Yasası, Walras Yasasıyla karıştırılır. Ancak unutmamak gerekir ki (Bkz. Bölüm III) Walras Yasası, herhangi bir denge mekanizmasıyla hiçbir ilgisiz bulunan basit bir muhasebe özdeşliği değildir.

Miktar Teorisi

Bu "teori" (gerçekte nedensel ili ki) para miktarı, fiyatlar ve üretim düzeyi gibi toplam de i kenler arasında ili ki kurdu u için aynı zamanda makroekonomik niteliktedir. Teorinin hareket noktası *miktar formülüdür*: $MV = PQ$.

Burada P, fiyatlar genel düzeyini; Q üretim miktarını gösterir. M para miktarıdır. V, uyarılma de i ken i olup *paranın tedavül hızı* olarak adlandırılır. Bu adlandırmayı anlamak için, varsayalım ki para miktarı öCtye, üretim düzeyi 20 ve fiyat düzeyi 10'a e it olsun. Bu durumda $V = PQ/M = 200/50 = 4$ 'dür. Öyleyse bu, her birim para miktarının (M = 50) ortalama olarak de i im (PQ = 200 ile belirtilir) içinde 4 defa kullanıldı nı gösterir. V büyüdükçe her birim paranın de i im içinde "tedavülü" artar.

Miktar formülü sadece *hesap olarak bir özde liktir* ve her zaman tanım olarak do rudur. Miktar teorisi bu formülün *nedensel yorumunu* verir: Para miktarındaki her de i me (AM) fiyat düzeyinin de aynı oranda de i mesine (AP) yolaçar. Miktar formülünden yararlanarak bu de i me öyle yazılabilir:

$$AP = \frac{V}{Q} AM.$$

Ancak bu ili kinin do ru olması için, M de i ti i zaman V ve Q'nun de i memesi gerekir. Böylece, M'deki de i me tümüyle fiyatlara yansır.

Miktar teorisi ilk bakı ta mantı a uygun görünür. Örne in tarihte, Amerika'dan altın getiren İspanyol kalyonları para miktarında yolaçtıkları büyük artı la önemli bir enflasyona neden olmu lardır.

Bununla beraber sözkonusu teoriye gerek ampirik düzeyde gerekse teorik düzeyde a a idaki itirazlar ileri sürülmü tür:

a) Bireylerin *harcamalarındaki* de i meler tuttıkları para miktarlarında da de i meye yolaçar. Oysa harcama, tanım olarak fiyat ile mal miktarının çarpımına e ittir.

Öyleyse M de i ti i zaman P¹ ve Q de i ebilir. Bu durum miktar teorisinin dayandı ı postülalardan biri olan Q'nun M'ye ba ımlı olmaması varsayımı ile çeli ir. Bu çeli kiden sakınmak için bazen ba ka bir varsayım ileri sürülür. Bu da miktar teorisinin sadece kaynakların tam kullanımı durumunda geçerli olmasıdır. Zira artık Q de i emez. Ancak, çok seyrek olarak ileri sürülse bile bu varsayım çok katı görünmektedir. Gelecek bölümde bu konu üzerinde duraca ız.

b) Para miktarındaki de i me, ekonomideki "likidite" derecesi Ve bekleylelerle birlikte *faiz hadlerinde* ve dolaşısıyla paranın tedavül hızı üzerinde de i meye neden olur. Gerçekten faiz oram ne kadar yükselirse, o kadar az "atıl" ankes tutulur ve para o derece hızlı tedavül eder. Paranın tedavül hızında böyle bir istikrarsızlık özellikle kriz dönemlerinde bütün ülkelerde, istatistiki olarak saptanmıştır (Örne in bkz. Kaldor 1985).

c) Bankacılı ın ve kredi sisteminin geli mi oldu u bir ekonomide, para miktarının birçok tanım ve ölçüsü (M1,M2,M3...) vardır, bunlardan hangisi uygulanacaktır?

d) Miktar teorisi, fiyat de i melerini belirleyecek para miktarı de i melerinin dı sal oldu unu varsayar. Yani para miktarı de i meleri para otoriteleri tarafından belirlenir. Oysa geli mi ekonomilerde aslında *bankalar* ekonomik faaliyetlere ve fiyat de i melerine ba ımlı olarak *para yaratırlar* (buna *kaydı para* denir). Ba ka bir deyle para yaratımı *içseldir*; para otoriteleri daha çok faiz oranlarının de i tirilmesi, kredi politikaları vb. çe itli müdahalelerle para miktarım *denetlemeye* çalışırlar (daha fazla ayrıntı için bkz. Kaldor 1985). Böylece, nedensellik, miktar teorisinin ileri sürdü ü gibi (para-fiyat) yönünde de il, (fiyal-para) yönünde i ler.

Bu ele tiriler ve ampirik ara tırmaların sonuçları, miktar teorisinin bugünkü savunucularını ("monetaristler") "uzun döneme" önem vererek teorisinin daha ayrıntılı yorumunu sunmaya özendirir. Gelecek bölümde bu nokta üzerinde duraca ız.

II. Keynes

Keynes (1883-1946), İngiltere'de diğer ülkelere göre daha önce başlayan büyük ekonomik krizi yakından yaadı. Kitlesel ve uzun süren bir işsizlik vardı. Durgun veya açıkça gerileme durumundaki ekonomide Say Yasası'nın geçerliliğine inanmak zordu. Bu yasaya göre piyasaların düzenleyici mekanizması sayesinde az çok hızlı bir şekilde tam istihdam dengesine erişilir. Oysa, Keynes'e göre arz, tam istihdama ulaşması için, otomatik bir tarzda yeterli bir talep "yaratmaz". Hatta aksine talep, sürekli eksik istihdama yolaçacak biçimde hep yetersiz kalabilir. Keynes bunu kanıtlamak için 1936 yılında yayımladığı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* adlı başlıca eserinde yeni bir teori oluşturdu ve bu teori egemen iktisadi düşünce içinde derin etkiler yaratmıştır.

Gelecek sayfalarda Keynes düşüncesinin özünü açıklamaya çalışacağız. Keynes'in teorisi, özellikle yazarın yeterince açık olmayan bazı ifadeleri nedeniyle de iki yorumlara konu olmuştur. Neo-klasik teori, Keynes'in teorisini, kendine ait emalarla bütünlükten çıkararak "kendine mal etmeye" çalıştı. Bu çaba, "Keynescilik'in" Amerikan Yorumu'nu yarattı. Bazıları bunu "bozulmuş bir Keynescilik" olarak niteler. Söz konusu Keynescilik, öfretim ve aratırmalarda egemen bir yer tutar. Böz bölümün bir kısmı Keynescilik'in bu yorumunu ayrıldı.

Bize göre Keynes ve rekabetçi genel denge teorileri arasındaki temel ayrılık, belirsizlik ve giri imcinin rolüne verdikleri önemden kaynaklanır.

Belirsizlik ve Giri imcinin Rolü

Keynes, analizlerini, zaman-boyutsuz bir piyasa sistemine sahip paralı ekonomide yapar. Başka bir deyişle, iktisadi karar birimleri, tercihleri gelecekle ilgili belirsizlik koşullarında olur. Bu da tercihlerin niteliğini derinlemesine de irtirir. Böylece bu koşullarda hanehalkları, belirli bir tarihte belirli bir tüketimi yapmak amacıyla değil, fakat başka amaçlarla "ya amın rastlantılarına" karşı koymak amacıyla önlem olarak tasarrufta bulunur-

lar.

Keynes'e göre *giri imcilerin davranı* belirsizlik ortamında belirleyici bir rol oynar; üretmeye karar verdikleri için giri imciler sanki makinenin i lemeye ba lamasını sa larlar. Bu ekilde onlar en azından bir bölümü talebe dönü en *gelirleri da ırlar*. Böylece kendi üretimleri için pazar yaratırlar.

Giri imcilerin kararları arasında özellikle *yatırım kararları* önem ta ır. Gerçekten talep, tüketim malları ve yatırım malları talebi olarak ikiye ayrılır. Tüketim malları talebi belirli bir de i mezlik gösterdi i için, toplam talepteki de i meler asıl olarak yatırım malları talebindeki de i melere ba lıdır. Oysa yatırım yapmak, *yatırım* veya daha sonra üretim yapmak amacıyla *bugün* makine ve hizmetler (i gücü, gerekli mekanlar vb.) satın almaktır. Burada belirsizliğin asıl rolü ortaya çıkar. Çünkü giri imcinin yatırım kararı temelde gelecekteki talep konusundaki *öngörülerine* ba lıdır.

Yatırım problemi üzerinde tekrar duracağız. İmdi Keynes'e göre giri imcilerin öngörülerinin, üretim düzeyinin belirlenmesinde temel rol oynadığını belirteceğiz. Bu bakımdan Keynes'in *Genel Teori* adlı eserinin ilk bölümlerinden birine "Üretim ve Stok Hacmini Belirleyen Öngörü Hakkında" başlığını koymasının anlamıdır. Keynes sadece *dengeye ilişkin öngörüler*le yani gerçekle en öngörülerle ilgilenir: Belirli öngörülerini esas alarak üretime karar vermiş olan giri imciler, ürettiklerini satmayı başladıkları zaman, bu öngörülerinin doğru olduğunu saptarlar. Eğer durum böyle değilse, Keynes, ayrıntılara inmeden, fiyat ve miktarlara dayalı bir uyarılma süreci ile denge üretim miktarına erişilebilir varsayar. Bu üretim miktarı, zorunlu olarak talebe eşit olur ve, -çünkü denge vardır- Keynes bunu *efektif talep* olarak adlandırır.

Kuşkusuz, her öngörü, bir efektif talep düzeyine te kabül eder. Giri imcilerin öngörülerinin ini li çıkılı ve de i ken niteli i nedeniyle, ekonomi de çalkantılar içinde düzensiz bir gelişim göstermek zorunda kalacaktır. Keynes kısa ve uzun dönemli öngörülerini birbirinden ayırdığından bu problemin bilincindedir. Uzun dönemli öngörülerin etkileri daha derinlemesine olup, daha yavaş gelişir-

ler. Kısa dönemli öngörülere gelince, bunlardaki de i menin etkileri, davranı lardaki belirli bir durgunluk ve üretim kapasitesinin sınırlılı ı tarafından hafifletilecektir.

özet olarak Keynes'e göre, istihdam düzeyi iktisadi karar birimlerinin özellikle giri imcilerin öngörülerine ba lıdır. Bu öngörüler, uzun süren kriz dönemlerinde (karamsar bekleyi ler), iktisadi artların izini ta ır.

Tüketim Fonksiyonu

Yukarıda gördü ümüz gibi Keynes, hanehalklanın ve firmaların kar ılıklı bir konumda yeraldıkları genel denge görü ünden kendini kurtarır. Bunun için firma sahiplerinin aynı zamanda hanehalkı oldu u dü üncesine dayanır. Keynes'e göre, belirleyici rol oynayan giri imcidir. Hanehalkın daha düzenli ve edilgen biçimde davranırlar. Bu davranı lar, gelirlerinin görel olarak pek de i meyen bir bölümünü yansıtan *tüketim e iliminde* kendini gösterir. Bu *tüketim e iliminin*, Keynes sisteminde nasıl bir yere sahip oldu unu görmek için yatırımların rolüyle ilgili olarak söylediklerimizin de r. mda, kuramının "ana çizgilerini" sundu u *Genel Teori*den a a idaki bölümü sunmak yararlı olacaktır:

"Teorimizin ana çizgileri a a idaki gibi açıklanabilir. İstihdam hacmi arttı ı zaman toplam reel gelir artar. Oysa toplumun anlayı ı öyledir: Toplam reel gelir arttı ı zaman, toplam tüketim artar, ancak tüketim, gelir miktarı kadar artmaz. Daha sonra, e er bu istihdam artı ı, tümüyle hemen tüketilecek mallar üretimine ayrılırsa fiverenler zarar edeceklerdir. Belirli bir İstihdam düzeyinin devamı için, böyle bir istihdam düzeyinde toplumun tüketmek istedi i miktarı a an üretim fazlasına yönelecek yeterli bir cari yatırım hacmi bulunmalıdır. Çünkü yatırım miktarının bu düzeye eri ememesi durumunda, firmaların gelirleri de, onların bu düzeyde bir istihdama eri meye karar vermek için gerekli gelir düzeyinden düşük olacaktır. Bundan u sonuç çıkıyor: Toplumdaki tüketim e iliminin ven alınması halinde istihdam düzeyini belirleyen cari yatırım tutandır. Bu istihdam düzeyinde artık hiçbir ey, bir bütün olarak ele aldı ımız giri imci-

leri istihdam hacmini arttırmaya veya daraltmaya özendiremez".

Bu yaklaşımın, "toplumu" ya da girişimcileri "bir bütün olarak" ele alması nedeniyle açıkça "makroekonomik" bir yaklaşım olduğunu görülmektedir.

"Tüketim e ilimi" aslında bir gelir fonksiyonudur. Bu fonksiyon günümüzde *tüketim fonksiyonu* olarak adlandırılır, Keynes'e göre sözkonusu fonksiyonda gelir arttıkça zaman tüketim de artar. Ancak, tüketimdeki artış gelirdekiden daha yavaştır (tüketimdeki değişimin gelirdeki değişime oranı olan marjinal tüketim eğilimi $O < 1$ arasında yer alır). Bundan dolayı talep "açığın" artması tehlikesi, gelirin ve dolayısıyla istihdamın azalmaması için yatırım artışıyla "karşılanmalıdır".

Burada önemli olan nokta şudur: "Tüketim eğilimi", en azından genel kural olarak, gelirle tüketim arasında istikrarlı bir ilişkiyi ifade eder. Yatırımla birlikte, istihdam hacmini belirleyen işte bu tüketim eğilimidir. Keynes'in ifadesi şöyledir: "Böylece tüketim eğilimi ve yatırım miktarı verili ise, denge düzeyine tekabül eden tek bir istihdam hacmi bulunacaktır."

Keynes'in gerçekleştireceğini varsayıldığı *denge* istihdam hacminin, tam istihdam düzeyinde oluşması için *a priori* hiçbir neden yoktur. Aksine tam istihdam dengesine ulaşılması için tüketim eğilimi ve yatırım arasında "özel bir ilişkinin" gerçekleşmesi gerekir. Halbuki, bu iki değişken büyük ölçüde birbirinden bağımsızdır. Böyle bir ilişkinin kurulmasını sağlayacak kendi kendine işleyen bir "mekanizması" yoktur. Bu nedenle ekonomi uzun süre eksik istihdam artlarında *denge*de olabilir.

Tüketim eğiliminin, hiç olmazsa kısa ve orta dönemde verili olması nedeniyle, istihdam düzeyi daha çok yatırım düzeyine bağlıdır. Dolayısıyla girişimcileri yatırım yapmaya yönelten itici güçleri (müevvikler) incelemek uygun olur.

Yatırım Müevviki

Sermaye malının satın alınması gelecekte gelir sağlama amacına yöneliktir. Bu gelir, sözkonusu sermaye ma-

lyla elde edilen ürünün satı mından sa lanır. *Beklenen* gelirin, sermayenin satan alma fiyatıyla kar ıla tırılması ile Keynes'in *Sermayenin marjinal etkinli i* dedi i yatırım kârlılık oram elde edilir. Keynes'in açıkladı ı gibi, sermayenin marjinal etkinli i, "sermaye malının *tahmin edilen* net geliri ile yine bu sermaye malının *carî* arz fiyatına ba mlı olarak tanımlanır. Marjinal etkinlik, *yeni olarak* üretilen bir aktife yatırılan paradan beklenen gelire ba lı olup herhangi bir yatırımın ya am süresini tamamladıktan sonra bu yatırımın gerçek kârlılı ı ile ba langıç maliyeti arasındaki ilfkiye ba lı de ildir." Bu noktada Keynes, genel denge teorisinden ayrılır. Sözkonusu teoride tam rekabet piyasasının varlı ı nedeniyle, sermayenin kârlılık oranının kesin olarak bilindi i varsayılır. Oysa sermayenin marjinal etkinli i kesin olarak belirsiz bir ortamda giri imcilerin *tahminlerine*ba lıdır.

Yeni bir yatırım projesinin marjinal etkinli ini de erlendirdikten sonra, giri imci bu etkinli i piyasada geçerli faiz oranıyla kar ıla tırır. O zaman *faiz oranının* nasıl olu tu unu da açıklamak gerekir. Keynes'in konuyu burada paralı ekonomi çerçevesi içinde ele aldı mı unutmamak gerekir. Dikkate aldı ı faiz oranı ise, belli bir miktar paranın ödünç verilmesi halinde, bu paramın *likidite* özelli i nedeniyle, ödenmesi gereken bir faiz oranıdır (bkz. bölüm VI). Ona göre para, u üç güdüyle tutulur. I görme güdüsü, ihtiyat güdüsü (öngörülme yen olaylara kar ı) ve spekülasyon güdüsü. Özellikle, bu son güdü, para talebini faiz oranına kar ı duyarlı kılar. öyle bir örnek alalım. Borsada faaliyette bulunanlar, tahvil faiz oranlarının yükselece ini sanıyor. te faiz oranları artı gösterdi i zaman gelecekte elveri li bir anda tahvil satın alabilmek için bireyler aktiflerini imdilik para biçiminde tutar ve tahvil alı mı da geçici olarak erteler.

Öyleyse sözkonusu faiz oram para "piyasasında" belirlenir. Bu piyasada para talebi yukanda açıkladı mız güdülerden kaynaklanır. Para arzı ise, para otoriteleri tarafından belirlenir. Bu otoriteler, para miktarını arttırarak faiz oranını de i tirmeye çak ırlar. Bununla birlikte, Keynes, para otoritelerinin bu konudaki etkis^m^ pek net olmadı mı vurgular. Ona göre "faiz oram büyük ölçüde

psikolojik bir olgudur" ve özellikle uzun dönemde kendisi hakkında ekonomide "egemen olan görüşü e" ba lıdır.

Ne olursa olsun yatırım düzeyi, her yeni yatırım için, sermayenin marjinal etkinli inden daha düşük olması gereken faiz oranına ba lıdır. Yatırımlar arttı ı zaman bu etkinlik azalır. Zira kârlı yatırım alanları yava yava azalır, öyleyse yatırımlarda artı olması için faiz oranları düşmelidir. Tabii girişimcilerin, öngörülerinde bir değişim olmadıkça varsayıldığı unutulmamalıdır.

Keynes'in önerdiği İktisat Politikası

Bu politikanın, Keynes'in kuramsal analizinden çıktığı açıktır. Keynes ortaya koyduğu varsayımlar çerçevesinde, eksik istihdam dengelerini kanıtladıktan sonra, istihdam hacminin artmasını sürekli bir şekilde sağlayacak belirli önlemleri önermektedir. Bunun için Keynes, tüketim dışındaki talebin bir bileşeni olarak yatırımın sahip olduğu kesin rolü incelemesinden hareket eder ve bu sonucu çıkarır: Para piyasasına yapılan müdahalelerle ya da çeşitli özendirici önlemlerle faiz oranını düşürerek yatırımları "uyarmak" gerekir.

Eğer bu yapımlar yeterli olmazsa, devlet doğrudan yeni harcamalar (kamu idarelerinin mal ve hizmet alımı, büyük bayındırlık işleri, sübvansiyonlar vb.) yoluyla müdahalede bulunabilir.²¹ Keynes'e göre, devlet, yatırım konusunda özel sektörün yetersizliklerini gidermelidir. Piyasa tek başına girişimcilere tam istihdama tekabül eden "uygun" yatırım düzeyinin hangisi olduğunu gösteremez. Keynes'in teorisinin odak noktasında, iktisadi karar birimlerine ait faaliyetler arasında bir eşgüdüm sorunu vardır. Ancak imdiye kadar gördüklerimizden farklı olarak bu sorun, toplu değişimleri ilgilendirir.

Keynes ve Fiyatlar Aracılığıyla Uyarlamalar

Keynes sadece para ile ifade edilen gelir, tüketim, ya-

(21) Devlet, düşük gelirleri kayıran gelir dağılımı politikasıyla tüketim eğilimini yükseltmeye çalışabilir; düşük gelirli, yüksek gelirlilerden daha fazla tüketirler.

tırın vb. toplam akımlarla ilgilenir. Dolayısıyla açıklamalarında fiyatlar belirgin biçimde görünmez. Onun, fiyatların istikrar içinde olduğu ya da düştüğü bir dönemde eserlerini yazdığını unutmamalıyız. Bununla birlikte Keynes, özellikle modelindeki dengelerin (efektif talebe tekabül eden) gerçekleşmesi için fiyatlar aracılığıyla uyarlamaları gözden uzak tutmaz. Buna karşılık Keynes, belirli bir zaman sonra bile tek başına fiyat hareketlerinin tam istihdamı sağlayabileceğini düşünmez, işte burada Keynes, egemen iktisadi akımdan kesin biçimde ayrılır. Bununla beraber, egemen akım, Keynes'in belirli düşüncelerini kabul etmiş görünür. Örneğin Keynes'in temel varsayımının, fiyatların bükülmezliktiği olduğu düşünülerek onun makroekonomik tüketim fonksiyonu yeniden ele alınır. Bu durumda neo-klasikler için Keynes'in teorisi Walrasçı genel denge modelinin özel bir türü haline gelir. Bu, fiyatların katılımlı dolayısıyla dengeye ulaşmaması demektir. Makroiktisatçıların büyük çoğunluğu, özellikle kendilerini "Keynesciler" olarak ilan edenler, bütünüyle Keynes teorisinin bozulmuş, biçim değiştirmiş bir hali olan bu bakış açısını benimserler. Bu bakış açısı, tanınmış IS-LM modelinin doğmasına yol açmıştır ve bazen "neo-klasik sentez" olarak adlandırılan yaklaşımın da özünü oluşturur.

ffl. IS-LM Modeli ve "Neo-Klasik Sentez"

Matematik öğrenimine rağmen veya belki de bu nedenle Keynes ekonominin matematiksel ifadelerle açıklanması konusunda çok ihtiyatlıdır. Bu çekingenlik büyük olasılıkla, girişimcilerin öngörülerine ve daha genel olarak iktisadi aktörlerin "psikolojisine" verdiği temel ağırlıkla açıklanabilir. Bu parametreler çok değişken olup güçlüklerle formüle edilebilir.

Tahmin modellerinin kurulması zorunluluğu ve matematiğin iktisatta kullanılması yönünde genel eğilim, Keynes yandaşlarını, büyük ölçüde özünü yitirmek pahasına da olsa, Keynes teorisini birtakım denklemler biçimine sokmaya yöneltmiştir. Bunlar arasında kendimi kabul ettiren model John Hicks tarafından önerilen ve IS-

LM olarak adlandırılan model olmu tur.

S-LM Modeli

Bu model, iki denklem içerir: Birincisi mal piyasasındaki dengeyi ("IS denklemi") kincisi de para piyasasındaki dengeyi (LM denklemi) gösterir.

a) *Mal Piyasasında Denge (IS)*: Bu dengeye ulaşması için, gelirin tüketilmeyen bölümünün yani tasarrufun yatırıma dönü türülmesi gerekir. Öyleyse $I=S$ 'dir. Burada I yatırımı, S tasarrufu gösteriyor. Keynes'e göre, yatırım sermayenin majinal etkinli i aracılı ıyla nominal faiz oranına (r), tasarruf, tüketim fonksiyonu aracılı ıyla gelire (R) ba lıdır. Bu iki de i ken i belirterek $I(r)=S(R)$ denklemi yanılabilir.

Böylece veri yatırım ve tasarruf fonksiyonları için gelir (R) ve faiz oranı (r) arasında ili ki elde edilir. Keynes'in varsayımları kabul edilirse bu *azalan* bir ili kidir. Gerçekten gelir (R) arttı ı zaman tasarruf (S) da aynı zamanda artar (hatta Keynes'e göre tasarruf gelirden daha hızlı artar). $S(R) = I(r)$ ifadesi gere ince $I(r)$ artmalıdır. Bu artı ise ancak r 'nin *azalması* halinde mümkündür. Çünkü yatırım ve faiz oranının ters yönde de i ti i varsayılır (giri imciler yatırım yapmadan önce sermayenin majinal etkinli ini faiz oranıyla kar ıla tırırılar. Gelirin (R) her artı na faiz oranındaki (r) bir azalı tekabül eder. Öyleyse $I(r) = S(R)$ denkleminden elde edilen R ve r arasındaki ili ki IS olarak adlandırılan azalan bir e riyle gösterilir.

b) *Para Piyasasında Denge (LM)*: Para talebinin; gelirle birlikte artması (alı veri ihtiyaçları dolayısıyla) ve faiz oranı yükseldi i zaman azalması (atıl paraların hiçbir gelir sa lamaması yüzünden) nedeniyle para talebi $L_1(R) + L_2(r)$ biçiminde yazılabilir. Burada $L_1(R)$ gelirin *artan bir fonksiyonu*, $L_2(r)$ ise faiz oranının (r) *azalan bir fonksiyonudur*: L de likiditeyi gösterir.

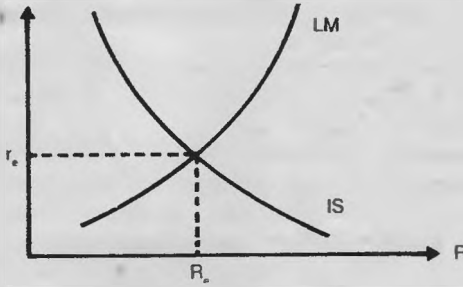
E er para arzı (M) veri ise (dı sal bir miktar), o zaman $L_1(R) + L_2(r) = M$ halinde para piyasasında denge gerçekleşir.

Yukarıdaki denklem L_1 , L_2 ve M veri alındı ı zaman

R ve r arasındaki ilişkiyi verir. Bu ilişki LM olarak adlandırılan *artan* bir eğriyle gösterilir. Gerçekten R artınca, aynı zamanda L_1 R de artar, öyleyse $L_2(r) = M - L_1(R)$ azalır. Ancak, bu, r artarsa olanaklıdır ($L^{\wedge}r$ varsayım gereği, r'nin azalan bir fonksiyonudur). Başka bir deyişle, R ve r aynı yönde değişirler.

IS eğrisi gibi LM eğrisi de kesin bir iktisadi anlamı taşıyan bir eğridir. Sadece para arzı ve para talebi arasındaki ilişkinin olması için gerekli gelir ve faiz oranının uyumunu gerektiren koşulu belirtir.

Aşağıdaki şekilde IS ve LM eğrileri görülmektedir. Yatay ekseninde gelir, dikey ekseninde faiz oranı gösterilmektedir. ^{IS}

IS ve LM eğrilerinin kesiştiği nokta (R_e, r_e) gelirin (R_e) ve faiz oranının (r_e) değerlerini verir. Bu değerler için mal piyasasında ve para piyasasında *aynı zamanda* denge vardır. Öyleyse bu denge Keynes'in betimlediği dengeye tekabül eder.

Böyle bir model hakkında ne düşünülmeli? Bu modelin Keynes'in bazı önemli görüşlerini tekrar ele aldığını yadsınamaz. Bunlar tüketim ve tasarrufun gelir fonksiyonu olması, çeşitli güdülerle para talebi, yatırım ve faiz oranı arasındaki ilişkidir. Bununla beraber Keynes'in teorisinde can alıcı bir rol oynayan belirsizlik ve girişimcilerin beklentileri, IS-LM modelinde bütünüyle ortadan kaybolmaktadır. Bununla birlikte sözkonusu rolün $I(r)$ fonksiyonunda dikkate alınabileceği ileri sürülebilir. Ancak, gerçekte modelin yorumlarında, ya da alışımlı kullanımlarında bu rolün neredeyse tümüyle unutulmuş olduğu görülmektedir.

Bu durum, özellikle bütçe açığı, emisyon hacminin hızla artması vb. iktisadi istikran bozan çeşitli "okların" denge üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için IS-LM modeli kullanıldı. Zaman kendini gösterir. Bunun için bu e rilere yer de i tirtmekle yetinilir. Oysa bu e rilerin *bizzat eklinin* de i mesi gerekir. Ancak bunun açıklanması güçtür. Zira adı geçen "oklar", sadece *"giri imcilerin beklentilerim" de i tirmekten* ba ka bir sonuç vermez. Oysa sermayenin marjinal etkinli i ve likidite tercihi (L2 (r)) yoluyla, I (r)'yi belirleyen giri imcilerin bu bekleyi leridir. IS-LM modeline ba vuranlara yapılabilecek di er ciddi bir ele tiri ise emek piyasasını da katarak bu modeli "tamamlama" biçimiyle ilgilidir. Böylece Keynes'in teorisi, tümüyle özünü yitirmi olur.

IS-LM Modeli ve Emek Piyasası

IS-LM modeli, ne fiyatlar genel düzeyi ne de istihdam düzeyini do rudan do ruya hesaba katmaksızın R ve r gibi nominal de i kenleri kullanır. Bu ko ullarda, "mekroekonomide egemen konumda bulunan "Neo-Klasik Sentezci Keynesçiler", modele üçüncü bir piyasa daha eklediler. Bu emek piyasasıdır. Rekabetçi oldu u varsayılan bu piyasada hanehalklarının arzı ve firmaların talebi *real* ücretlere ba lı olarak olur. E, denge istihdam düzeyindeki i gücü ve F(E), bu i gücünün üretmeye olanak verdi i mal miktarı ve P de fiyatlar genel düzeyi ise emek piyasasında denge sonucunda ortaya çıkan üretim de eri PF(E) olur.

Öte yandan, IS-LM modeli, bir denge geliri (Re) içerir. Öyleyse, bir yandan *denge geliri* (Re), öte yandan da *denge üretimi* PF (E) kar ısında bulunuyoruz. Bu iki de er, birbirinden ayrı ve ba ımsız oldu u varsayılan piyasalarda belirlenir.²² O halde R« ve PF(E)'nin *ortak dengeyi* sa layacak biçimde e it olması için *a priori* olarak hiçbir neden yoktur (genel dengeyle kan nınlmaması gereken bir ortak denge anlay ını; daha sonra tartı aca ız). te burada "fiyatların esnekli i" gündeme gelir. Gerçekten, fiyatlar düzeyi (P) model tarafından belirlenmedi i için, Re = PF (E) e itli ine ula acak biçimde, fiyatlar düzeyinin

"uyarlandı" varsayılabilir. Yani bu düzey $HJF(E)$ de erini alır. E er durum böyleyse, "ortak" denge tam istihdam dengesidir. Çünkü tammlama gereği E istihdam düzeyi, emek arz ve talebini e itler.

ite bundan dolayı "sentezci Keynesçiler" u temel sonucu çıkarırlar: sızlık, ancak fiyatların esnek olmamasından ya da "yeteri kadar esnek olmamasından" ileri gelebilir. Burada Keynes'ten uzakla ılmaktadır. Zira esnekli in, fiyat ve ücret hareketleriyle açıklanmasına kar ı çıkan bizzat Keynes'in kendisiydi. Hatta esnekli in, durumu daha da a ırla tıraca nı dü ünüyordu.

Yukarıdaki modeli ba lıca üç noktada ele tirmek mümkündür:

a) Fiyatların de i ebilir olması, yani "esnek" olmaları onların "ortak" dengeyi gerçekte tirmeyi sa layacak düzeye hızla ulu malan sonucunu otomatik olarak do urmaz. ite burada bu tür uyarılma süreçlerinde kar ıla ılan *istikrar* sorununu görüyoruz. Bu karma ık konu daha önce III. bölümde ele alınmı tı. Burada fiyat "esnekli inin" tam çalı ma dengesine yolaçtı nı *ispatlamak* gerekir. Yoksa bu dengeye yol açtı nı do rulamakla yetinmek yeterli de ildir.^{22 23}

b) Bu modelin kurulma biçimi mantıksal olarak çok tartı malıdır. Çünkü *kısmi denge durumlarının üst üste konmasıyla* olu turulmu tur. Ancak böyle bir itiraz yersizdir. Zira, örne in emek piyasasında olup bitenlerin mal piyasasındaki talep üzerinde etkili olmaktan geri kalmayaca ı açıktır (ücret, her eye ra men, yine de gelirin temel bir bile enidir!). Zaten Keynes bu nokta üzerinde ısrar etmi tir.

c) Ortak denge anlayı nın *teorik niteli i* de berrak olmaktan uzaktır. Gerçekten bu denge emek, mal ve para

(22) Re'nin, IS-LM modelindeki para arzı, hükümet harcamaları ve fiyatlar vb. parametrelerin bir fonksiyonu oldu u açıktır. Bu fonksiyon al ılı mı biçimde *toplam talep-benzeri* fonksiyonu, PF (E) de *toplam arz-benzeri* fonksiyonu olarak adlandırılır.

(23) Modelin mal, emek ve para piyasalarında önceden ya da e zamanlı uyarlamaları varsaydı nı belirtmek yerinde olur. Bazen, basit uyarılma süreçleri önerilir, bunlar özel modellere ili kin yararsız küçük matematik egzersizlerdir; kimin tarafından ve nasıl uygulamaya konulduklar ı belli de ildir.

piyasalarındaki mükemmel rekabetçi davranı ların sonucu olarak ortaya çıkar. Buna kar ılık bu davranı ların arkasında bu bölümde belirtti imiz gibi farklı dü ünçe ve gerekçeler olah.Hr. Burada, modelin temelini olu turan "türlerin kar ımı " konusunda ileri sürülen ele tiri yeni den kar ımıza çıkmaktadır. Modeli kullananların az ya da çok bunun bilincinde olmaları gerekir. Çünkü sistemlerini "genel" denge olarak nitēlemeye cesaret edemezler; bunun yerine belirsiz bir biçimde "ortak dengeden" söz etmeyi tercih ederler.

Yukarıda açıkladı ımız model, egemen makroekonomi teorisinin "çekirde ini olu turur.²⁴ Gerçekten birçok ders kitabındaki yakla ım da böyledir. Çe itli öngörülerini ve iktisat politikası önerilerini olu turmada yararlanılan büyük ekonometrik modeller, IS-LM modelinden yola çıkarak, ona yeni denklemler ve yeni de i kenler eklene rek kurulmu tur. Aynı zamanda "Keynescilerie" "Parasalar" arasında büyük tartı ma da yine IS-LM modelinden hareketle meydana gelmi tir.

(24) En azından "Yeni Klasikler* modeli ele tirinceye kadar böyledir. Gelecek bölümde Yeni Klasikler üzerinde duraca ız.

SEK Z NC BÖLÜM KEYNESÇİLER VE PARACILAR ARASINDAKİ TARTI MA

Yukarıdaki bölümün sonunda, Keynes'in bazı dü ün-
celeri ile geleneksel neo-klasik teoriye ait unsurların, bir
arada egemen makroekonomi teorisini nasıl olu turdu u-
nu gördük. Bu teoriyi "Keynesçi" diye nitelemek adet ol-
mu tur. Tabii böyle bir adlandırmaya itiraz edilebilir.

Makroekonominin amacı, ekonominin geli mesini
"bir bütün olarak" açıklamaktır. Bunu, mümkün oldu u
ölçüde düzenli bir büyümeye olanak sa layan politikalar
ortaya koyabilmek amacıyla yapar. Gerçekten bu teori,
kapitalizmin tarihinde benzeri görülmemi bir büyüme
dönemine denk dü en sava tan sonraki otuz yılı, "otuz
zafer yılını" kapsar. Bunun, makroekonomistlerin tavsi-
yelerine uyan hükümetlerin uyguladıkları politikalardan
mı yoksa sistemin köklü bir evriminden mi (devletin ve
"dengeleyici" bir role sahip toplumsal harcamaların eko-
nomideki yeri, çe itli düzenlemeler ve büyük tekelci grup-
lar arasındaki uzla ma vb.) kaynaklandığını anlamak ol-
dukça güçtür. Ne olursa olsun, ekonomik durum, Key-
nes'in eserini yazdığı döneme göre belirgin bir de i ime
u ramı tır. Örne in, i sizlik oranı azalmı ve pek de i -
meden uzun süre dü ük bir düzeyde kalmı , "neo-klasik
sentez" modelinin getirdi i açıklama oldukça yaygın bir
kabul görmü tür.

I. 'Keynesçi Sentez'e Göre İ sizli in Nedenleri:
Fiyatların Katılı ı ve Parasal Aldanma

Geçen bölümün sonunda açıkladığımız model emek
piyasasında dengesizlik yaratabilecek iki olası nedeni or-
taya koydu:

a) Fiyatlar "katı" ise mal, para ve emek piyasaları
arasındaki uyum yalnızca miktarlardaki de il, aynı za-
manda ve özellikle istihdam düzeyindeki de i melerle

olur. Bu muhtemelen "gayri-iradi i sizlik", yani *bireylerin cari ücret düzeyinde iş bulamadıkları durum* biçiminde ortaya çıkar.

b) Fiyatların "esnek" olu unun genel dengenin gerçeikle mesine olanak tanyaca ı dü ünölürse, para otoritelerinin müdahaleleri istihdam hacminde de i melere yolaçar. Fakat o zaman da *parasal (reel de il) ücretlerdeki ve fiyatlardaki de i melerin, çalı anlar kesiminin tutumu üzerinde çe itli etkilere yolaçtı m görürüz. Bir ba ka deyi le, çalı anlar parasal aldanmanın tuza ma dü erler. Sonuç olarak, genel denge modelinde gördü ümüz gibi, istihdam ve reel ücret, para ve mal piyasalarında (IS-ML) olup bitenlerden ba ımsız olarak, emek piyasasında, hanehalkların zevkleri ve teknolojinin (veri bir fiyatlar düzeyi için) fonksiyonu olarak belirlenir. Bu ko ullar altında para miktarındaki de i melerin, emek piyasasındaki de i meleri etkileyebilmesi için, bu piyasadakilerin reel ve nominal de i meleri birbirine karı tırarak aldanmaları gerekmektedir, örne in, para otoritelerinin para miktarım artırdı m varsayalım, bu, paranın miktar teorisine göre, ücretlerde ve fiyatlarda paralel bir artışa yolaçar. E er parasal aldanma sözkonusu ise, çalı anlar reel ücretlerinin (ücretin satın alma gücünün) yükseldi ini dü üneceklerdir. Oysa böyle bir ey olmamı -tır, sadece çalı anlar fiyatların yükselece ini farketmemi lerdir. Bu durumda i çiler, ücretlerin yükseldi im * dü ündüklerinden daha fazla emek arz edeceklerdir. Emek piyasasının sürekli dengede oldu u varsayıldı ndan, istihdam düzeyi yükselecek ve i sizlik azalacaktır. Örne imizdeki i sizli in *iradi i sizlik* oldu u açıktır; çünkü çalı anlar, ücretlerin satınalma gücü konusunda aldansalar dahi, cari ücret düzeyinden istedikleri zaman i bulabilmektedirler (gayri iradi i sizli e göre farklılı ı budur).*

"Keynesciler" tarafından geli tirilen, i sizli in bu iki farkh açıklaması birbirlerinden köklü olarak ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, piyasa mekanizmasının kötü i lemesinden (fiyatların "katılı ı") kaynaklanan *gayri iradi i sizlik* tir. İkincisi, aksine bireylerin rasyonel olmayan tutumlarına (para aldanması) dikkat çekmektedir. Böylece ortaya çıkan i sizlik, *iradi* olarak nitelenir. sizlik konu-

sundaki bu açıklamaların, Keynes'in açıklamalarından çok uzak oldu u görülmektedir.

sizlik oranının çok dü ük oldu u ve görece yava bir tempoyla arttı ı sürece para aldanması yakla ımı genel kabul görüyordu. Bununla birlikte, i sizli in yetmi li yıllardaki artı ı bu dü ünceyi tartı malı haile getirdi ve ücretlerin "dü ü yönünde esnek olmadı ı" tezi i sizli i açıklamada yaygın görü haline geldi.

öte yandan, giderek yükselme e ilimi ta rıyan uzun süreli bir enflasyonun ortaya çıkı ı hükümetler ve iktisatçılar için artan bir sıkıntı kayna ı oldu. Bu sıkıntıyı, yükselen fiyatlar düzeyine basit bir açıklama (kolaycı de- il...) getirme avantajına sahip olan, paranın miktar teo- risinin güçlenerek geri dönü ü izledi.

Bu teoriyi ortaya atan iktisatçılar (en tanınımı ları Milton Friedman'dır) böylece paracı ("monetarist") diye adlandırıldı. Egemen iktisadi dü ünçe akımı içinde ba - lattıkları tartı manın önemi nedeniyle, bu iktisatçıların tavrına özet olarak da olsa yer vermek uygun olur.

"Paracılar"

"Paracılı ın" kesin bir tanımını yapmak oldukça güç- tür. Kaldı ki bu akım içindeki iktisatçılardan hiçbiri bir ba vuru kitabı yazmadı. Aslında "paracı" olarak nitelenenler de, bu nitelenmeyi kabul etmezler; kendilerini 19. ve 20. yüzyılın büyük liberal gelene i içinde ortodoks neo- klasikler olarak sayarlar. Ba ka bir deyi le *paracılı ın ba lıca özelli i, devlet müdahalesine iddetle kar ı çıkma- ları* (hatta merkez bankasına dahi) ve a ın liberal olma- larıdır. "Paracılar" göre, piyasa, fiyat sistemi tarafından sa lanan bilgiler sayesinde, kaynakların optimum da ılı- mına olanak verir. O halde neden para ihracı üzerinde durulur? Çünkü, para, yetkililerin, ekonomi üzerinde et- kide bulunmak için sahip oldukları bir araçtır; böylece para basmak, ekonomiyi rayından çıkarma, sistemin iyi i lemesine zarar verme nedeni olur. Örne in enflasyon varsa, bu, yetkililerin, güya "ekonomiyi canlandırmak" için, "a ın" ekilde bastı ım ve sonuçta fiyatlar düzeyini yükseltti ini gösterir.

Aslında, önceki bölümde gördü ümüz gibi, miktar teorisinin, teorik planda oldu u kadar ampirik açıdan da en basit açıklaması ile savunulması güçtür. Dolayısıyla, ba ta Friedman olmak üzere, bu görüş ü savunan "Paracılar" 1950'li yıllarda daha ileri çalı malar yaptılar. Bu çalı malarda, "parasal okların" reel ekonomi (üretilen ve mübadele edilen miktarlar) üzerinde etkili olabilece ini ve paranın dola m hızının özellikle faiz oranlarının düzeyinin bir fonksiyonu olarak de iebilece ini görerek büyülediler.

Fakat bütün bunlar, onlar için sadece geçici idi. Miktar teorisi, "uzun dönemde" geçerlili ini koruyordu. Bu görüş lerini istatistiki verilerle destekleyebilmek için çok çaba gösterdiler. Fakat bu çabalar, özellikle, fiyatların de iimi ile para miktarının de iimi arasındaki nedensellik ili kisinin yönü konusunda p k inandırıcı olamadı. Üstelik, paracılar, giderek ba ka de i kenleri de hesaba katmaya başladıkça (etkilerim 'tamamen "geçici" diye kabul ederek), miktar teorisinin ba langıçtaki sadeli inden uzakla tılar; böylece eri tikleri sonuçlar da zayıfladı oldu (daha fazla bilgi için bkz. (Guerrien 1989 a)). u kadar ki "paracıların" bu noktada kar ıtılan olan "Keynescilerden" nasıl ve ne ölçüde ayrıldıklarını görmek güçtür.

Fakat tekrarlırsak "paracıları" belirleyen temel özellik, paranın miktar teorisini (onu tamamen düzenleyerek) savunmaktan çok, kendi ba ına bırakıldı nda piyasa sisteminin iyi i leyece ine kesin inançlarıdır.²³ Phillips e risi çerçevesinde geli en tartı ma, bu açıdan çok anlamlıdır.

Phillips E risi Çevresindeki Tartı ma

Yeni Zellandalı iktisatçı A.W. Phillips (1958), Britan-

- (25) Keynesçiler, "genel denge" modelinin incelenmesinde gösterdiğimiz gibi, bu noktada çok açık de ildirler. Böylece, Keynesçiler "katılı m" olmadığı durumda piyasaların tayınlamaya ba vurulmadan dengelenece i dü ünmesini az çok devam ettirdiler. Mantıksal olarak, devlet müdahalesi, bu "katılı mları" (ço u zaman kendisinden kaynaklanan...) yok etme çabalarına dönü tü. Bu nitelikleriyle, paracıların buldukları konumdan fazla uzakta de iller. Bkz. (Guerrien, 1989 b).

ya ekonomisine ait yüzyıllık (yaklaşık 1860-1960 arası) istatistiki verilerle, işsizlik ile fiyatlardaki değişim oranı arasında ters bir ilişki olduğunu gösterdi.²⁶ Fiyatlardaki artış yükseldikçe işsizlik azalmakta, veya tersi durum söz konusu olmaktadır. Bu ampirik ilişkiyi geleneksel neo-klasik çerçevede açıklamak zordur. Bilindiği gibi, bu teoriye göre, işsizliğin azalması, çalışanların taleplerinde bir artışla birlikte pazarlık güçlerinin de artmasına yol açar. Ancak bu olguyu tam rekabet varsayımı içinde yerine oturtmak güçtür. Her neyse ki, "Phillips" türü bir ilişki 1960'lı yıllarda ekonometrik modellerde yer aldı. Birçok iktisatçı, fiyatlar düzeyini açıklamaya olanak verecek "eksikliği duyulan denklemin" bulunduğunu inanıyordu. Ayrıca, bu ilişki çerçevesinde kamu otoriteleri için arzu edilemeyen iki ayrı çıkmaz olan enflasyon ve işsizlik arasında bir tercihte bulunma olanakı ortaya çıktı (ancak birinin yükselişini diğerinin azalışını getiriyordu).

Phillips eğrisi, nominal bir değişken (fiyatların yükselişi) ile reel bir değişken (işsizlik oranı) arasında ilişki kurar. Ancak bu ilişki, en azından "uzun dönemde" reel ekonomi (işsizlik) ve parasal kesim (fiyatlar) arasında bir ikilik (ayrım ve bağımsızlık anlamında) olduğunu düşünen "paracıları" tatmin edememişti. Phillips eğrisini kabul etmek, işsizliği azaltmak için para yaratarak ekonomiyi müdahale edebilme olanakını kabul etmek demektir.

Dolayısıyla "paracılar", Phillips eğrisini onun önem ve anlamını daraltarak "açıklamaya" girişler ve bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere iki faktörden yararlandılar. Bir yandan, çeşitli ülkelerde yapılan daha detaylı istatistiki araştırmalar Phillips eğrisinin sanıldığı kadar istikrarlı olmadığını gösteriyordu. Öte yandan 1960'lı yılların sonlarından itibaren, hemen her yerde enflasyonun işsizlikle birlikte artışı gözlemlendi. Böylece Phillips ilişkisi artık doğrulanamıyordu.

Friedman bu olgulara iktisadi karar birimlerinin beklentileri ve bilgilenme sorunları çerçevesinde bir açıklama

(26) Gerçekte, Phillips, bu ilişkiyi ücret değişim oranı ile kurmuştu. Fakat sonraları, ücretlerin belirli bir oran dahilinde indirgenmesi ile fiyatlara erişilebileceğini düşünülerek, ilişkinin fiyatlarla gösterilmesi yaygınlık kazandı.

lama getirdi. Bu görü kabaca a a ıdaki gibi elealmabılır. Para otoriteleri para yaratarak ücretlerin ve fiyatların yükselmesine yolaçar (paranın miktar teorisine göre). Bu durumda önce çalı anlar *real* ücretin yükseldi ini düünerek emek arzını yükseltirler (fiyatların yükseli i kendini daha geç belli eder). Bu arada, "Phillips ili kisine" uygun bir ekilde, fiyatların yükseli i ve i sızli in düü ü olgusu ortaya çıkar. Bununla birlikte, alı anlar, fiyatların da kendi ücretleri ile aynı hızla arttı nı gözlemleyince, emek arzını azaltarak ba langıç durumuna geri dönerler. sizlik artar. Böylece para otoritelerinin para arzını arturmalarından elde edilen tek sonuç, istihdam düzeyi de i medi i halde yükselen fiyatlardır. Bu durumda, e er i sizlik azaltılmak istenirse, her defasında çalı anlarda reel ücretlerin yükseldi i kanısını yaratacak biçimde para arzını artırmak gerekecektir. O zaman enflasyon *hızlanacaktır* (bu çerçevede "hızlandırıcı tez'den bahsedilmektedir).

Bu açıklamanın *emek piyasasının sürekli dengede oldu unu varsaydı nı* unutmayalım. Bu durumda, i sizlik her zaman iradi olarak nitelenir; çalı mak isteyen herkes cari ücret düzeyinden i bulabilir. E er bu gerçeikle miyorsa, piyasa mekanizmasının i leyi indeki bozukluktan de il, ya yanlı beklentilere ya da eksik bilgiye sahip iktisadi karar birimlerinin varlı mdandır. te bu noktada, paracların temel varsayımı ile kar ıla ıyoruz. Bu varsayım Phillips e risinin geleneksel sunu unda bulunmayan, bu sunu ta karanlıkta kalan, dikkate alman i sizli in niteli i (iradi, gayri-iradi) ile ilgilidir.

Son olarak, Friedman'ın enflasyonun olmad ı durumunda görülen i sizlik oranını "do al i sizlik oram" olarak *niteledi ini* belirtmek yerinde olur. Bu a a ı yukarı, hatalı bekleyi lerden kaynaklanan fiyat de i melerinin etkisi ile "bozulmamı " bir ekonomide eri ilen "tam istihdam durumundaki i sizlik oranıdır". Oysa enflasyon oranını artırmayan i sizlik oranı öyle tanımlanır: A ıldı n da enflasyon oranının yükselmesine yolačan i sizlik oranı. Bu oran, 1960'lı yıllarda yaklaşık yüzde 2 iken 1980'lerde yüzde 6'ya yükselmiştir. Bunun nedeni sorgulanabilir. Bu dönemde, ileti im a larında kaydedilen iyile tir-

melerden dolayı bu işsizlik oranının yükseleceğine *azalması* beklenirdi. Oysa, bu "do al" oranlar, enflasyon (ya da enflasyon oranının artışı) dışında kalan işsizliğin iradi işsizlik olacağı ilkesine göre hesaplanmıştır. 1980'li yılların sonunda hemen hemen hiç fiyat artışı olmadığına, buna karşılık %5'lik bir işsizliğin yaşandığı Federal Almanya Cumhuriyeti için bu ilke geçerli midir?

'Yeni Klasikler' ve Rasyonel Beklentiler

Phillips eğrisine (ve dolayısıyla ekonomiyi bozan "parasal okların" bir fonksiyonu olarak istihdamdaki değişimlere) Friedman tarafından bir açıklama getirilmiştir. Ancak bu açıklamalarında paracılar, iktisadi karar birimlerinin bir bölümünün rasyonel olmayan bir şekilde davranabileceği olgusuna atıfta bulunmaktan özenle kaçınır. Buna karşılık, Friedman çalışanların *beklenti hataları* yapabileceğini varsayar. Böylece, Friedman'ın yukarıda sözünü ettiği imiz hızlandırıcı tezi, çalışanların beklentilerinin *uyarlanmı* beklentiler biçiminde gerçekleştirildiği düşünülmesi üzerine kuruludur: Her dönem çalışanlar, geçmişteki yanlışlarını gözönünde tutarak beklentilerini gözden geçirirler. Hesaplanırsa böylece geçmişteki fiyat yükselmelerine dayandırmaya göre, onları yanıltmaya devam edebilmek için enflasyonun *hızlanarak* sürmesi zorunludur. Ancak, işçilerin bu şekilde davranması, en azından uzun vadede rasyonel değildir. Zira bu beklentileri, sistematik tahmin yanlışlarına yolaçtıysa, neden hâlâ uyarlanmı beklentilerle davranmaya devam edilsin? Geçmişteki olaylar yerine *güncel durum üzerinde bilgilenmek* daha iyi olmaz mı? İşte bu sorudan yola çıkarak "monetarizm'in" yeni bir açıklama ekli geliştirildi. Bu açıklama ekli Friedman'ın belli varsayımlarını yeniden ele alıyor (piyasa sisteminin iyileşmesi, miktar teorisi gibi); uyarlanmı beklentiler yerine de tamamen "rasyonel" diye nitelenen beklentileri benimsiyordu. Bu akım içerisinde yer alan iktisatçılar (en tanınmaları Robert Lucas ve Robert Barro'dur), eleştirdiği teorileri "klasikler" olarak adlandıran (kendi döneminde öyle adlandırılmasa da neo-klasik teoriye göre) Keynes'in konumundan farklı bir yerde bu-

lunduklanm göstermek üzere kendilerini "Yeni Klasikler" olarak adlandırmı lardır.

Yeni Klasikler, Phillips e risi etrafındaki tartı mayı i te bu temel üzerinde yeniden elealmıçlardır. Onlara göre ekonomi, sürekli olarak Walrascı anlamda önceden kestirilmeyen nedenler dı nda herhangi bir "istikrarsızlı m" olmadı ı, "do al" diye nitelenen bir dengede bulunur. Böylece para otoriteleri tarafından *açıklanan* her türlü ek para yaratımı, reel ekonomHüretim, tüketim, i -sizlik) üzerinde hiçbir etkide bulunmaz. Rasyonel ve iktisadi konular hakkında bilgi sahibi karar birimleri, fiyatların ve ücretlerin e düzeyde artaca mı bilirler (paranın miktar teorisinin geçerli oldu u varsayımı ile). Buna karşılık "sürpriz" bir para yaratımı (önceden açıklanmayan), çalı anların, nominal ücretlerinin artı ndan dolayı, "reel" ücretlerindeki de i imi fark edememe olasılı ı nedeniyle, reel ekonomi üzerinde etkili olabilir. Böylece çalı anlar bir an için emek arzlarını artırabilirler. Fakat gerçekte olup biteni anladıklarında tekrar "do al" konumlarına dönerler. Analiz, temelde Friedman'ın analizine çok yakın olmakla birlikte, onunkinden bazı noktalarda daha radikal olu uyla bir farklılık gösterir. Friedman, ihmal edilemeyecek önemdeki uyarlama dönemlerinin varlı mı kabul ederken (ki bu uyarlanmı beklentilerin görelide i mezli i ile uyu maktadır) Yeni Klasikler, "do al" e ilime dönü ün, bireyler yanlışlarını farkeder farketmez hemen gerçekte t i ni, bunun için belli bir süreye ihtiyaç olmadı mı dü ünürler.

Yeni Klasik Modelin Önemi

Yeni Klasik model özellikle 1970i yılların sonunda hüküm süren "stagflasyonu" (enflasyon + durgunluk) açıklamakta egemen "Keynesçi" teorisinin yetersiz kalması ile a ıran Amerikan Üniversiteleri'nde büyük ilgi topladı. Bu model, uzun ve sürekli bir enflasyon kar ısında bireylerin daha az pasif kaldı m varsayma avantajına sahiptir. Ayrıca "rasyonelli i" ön plana çıkararak her eyin maksimizasyon ilkesi ile açıklanması gerekti ini dü ününen neo-klasiklere göre daha çekicidir. Nihayet bu model

ile "en son ama en önemlisi" de rasyonel beklentiler kavramına yer vererek yeni ara tırma alanları açan bazı matematiksel araçların (özellikle ko ulla beklentiler) kullanılması mümkün oldu. Bu nokta "yayımlamak ya da yok olmak" ilkesinin baskısı altındaki üniversite mensupları için hiç de ihmal edilebilir bir sonuç de ildir.

Ancak bu durum, Yeni Klasik açıklamayı çok tartı malı kıldı:

a) Her eyden önce Yeni Klasik teon, bütün pazarların Walrasçı anlamda sürekli "dengede" oldu unu pe i nen *varsayar*; özellikle gayri iradi i sizli in varlı mı yadsır. Fakat böylece eri lmesi amaçlanan bir sonuç daha ba tan bir varsayım olarak ("laissez-faire'in" tam istihdama ula tırması) ortaya konmuyor mu? 1930lu ya da 1980'ii yıllardaki milyonlarca i sizin, tutarsız para politikalarıyla "bugünkü bo geçen zamanlarını yankı çalı maya tercih etmek" ekinde "yanıtıldıkları" dü ün cesini tiddi olarak kabul edebilir miyiz? Yeni Klasiklerin görmemezlikten geldikleri bu ele tiri, modellerinin yaran konusunda ku ku do urmu tur.

b) Öte yandan iktisadi karar binmlerinin "do ru" ekonomik modeli bildiklerini dü ünme k kahramanca bir varsayımdır. Arrow'ın belirtti i gibi, bu her bireyin tam olarak bilgi sahibi kılını dı ve her eyi bilen bir plançı konumunda oldu unun kabul edildi i anlamına gelir. Bu, her eyden önce, merkezile mi bir ekonominin etkili olarak yönetilebilece i olasılı na kar ı çıkan ultra-liberaller için ilgi çekici bir durumdur (Arrow, 1987). Sonuçta Yeni Klasikler tarafından kullanılan model, dura an bir çerçevede (yani, kendini bir dönemden di erine yeniden ve özde olarak üreten bir ekonomi) bazı basit denklemler ile (ço unlukla tek bir miktar formülü) kendini sınırlar. Tabii, burada bu derecede basitle tirilmi bir açıklamanın yaran da tartı lılabılır.

c) Ayrıca Yeni Klasikler'e göre, yalnızca öngörülemeden oklar, çok kısa bir süre için, ekonomiyi "do al" gelişiminden saptır (aslında ekonomi dura an bir konumdadır). Ancak bu sapmalar, geçmi teki hatalarını (kötü bilgilenmeden kaynaklanan) gözlemleyen iktisadi karar birimleri tarafından hemen düzeltilir. Tabii bu durumda,

ekonomik dalgalanmaların nasıl açıklandı ı belli de il dir. Zira bu dalgalanmalar, uzun dönem e iliminden, zaman zaman ortaya çıkan ve bir süre devam eden, sapmaları ifade eder (oysa bu e ilim çerçevesinde Yeni Klasik model daha çok "rasgele yürüyü " adı verilen kısa dönemli, ani hareketler üzerinde durur). İ te bu sorunun bilincinde olan bazı Yeni Klasikler, buna çare olarak belirli bir anda yapılan "hataların" gelece e yönelik "kalıntılar" bıraktı ı dü ünmesini geli tirmek istediler (talep düzeyinin yanlış algılanmasından kaynaklanan yatırım artı ları dü ünmesinde oldu u gibi). Fakat bunu yaparken, modele ait piyasaların Walrascı anlamda sürekli "dengeye gelece ine" ilikini temel varsayımı tartı ma konusu haline getirmek zorunda kaldılar ((Lucas, 1987) ve (Hahn, 1981)).

d) Yeni Klasiklerin a ın-basitle tdirilmi ve a ın toplulu tınılı modellerinin ortaya çıkı ndan bu yana, Yeni Klasik anlamda rasyonel beklentiler altında dengenin birlikte *varolu u* do rulanamamı tır (Ailen, 1986). Oysa egemen iktisat teorisi için her yeni denge anlayı ının geçerlili i, dengenin varlık ko ullarının yeterli genellikte tanımlanabilmesine ba lıdır.

Rasyonel Beklentiler ile Denge Kavramının Yaran

"Yeni Klasikler" ile "rasyonel beklentiler" ço unlukla özde kabul edilir. Bu bir hatadır. Çünkü rasyonel beklentiler kavramı dura an Walrascı denge gibi ba ka ba - lamlarda da kullanılabilir. Gerçekten 1980'li yıllarda çok farklı kesimlerde, bu kavramın kullanılması ile geli tirilen pek çok model görüldü ("Keynesçiler'in" geli tirdi i patlamalı evrim vb.).

Bu konuda önemli olan, iktisadi karar birimlerinin her birinin benzer bir iktisadi model kavrayı na sahip olu udur. Burada dikkati çeken durum, *kendini gerçekle yen beklentilerin*, yani iktisadi karar birimlerinin beklentilerinin iktisadi gerçeklik haline dönü mesi olgusudur (örneğin, herkes fiyatların yükselece ini dü ünürse, beklenen yükseli ten önce talep artacaktır, fiyatlar yüksel-

meyecek olsaydı bile talep artışı beklenen yükselişin gerçekleşmesi için neden olacaktır). Böylece Yeni Klasikler'in kullandığı çerçevenin dinamik olarak farklı modeller kurulabilir ve bu modeller, birbirinden farklı ve kimi zaman birbiri ile çelişen gelişmelere yolaçarlar. Dolayısıyla, bu modellerle erişilen sonuçlar da birbirinden farklı, hatta kendi amaçlarına ters olabilir.

Bununla birlikte, bu modeller "paracılar" ile "Keynesçiler" (yani "laissez-faire" kavramının taraftarları ve karşıtlan) arasındaki tartışmalar çerçevesinde kullanılan stilize edilmiş (bu anlamıyla muhtemelen kalmı) ifadelerdir. Çünkü rasyonel beklentiler kavramının uygulanabilirliği sınırlıdır:

a) Rasyonel beklentiler kavramının denge durumlarındaki anlamı yoktur (o halde, hâlâ ekonominin "doğru, geçerli bir modeli" değildir, Yeni Klasikler için sürekli denge varsayımının gerekliliği de buradan kaynaklanır); ve denge durumu kuraldan ziyade istisnai bir durumu ifade eder.

b) Rasyonel beklentiler kavramının *çoklu denge* durumunda anlamı yoktur (bu durumda, iktisadi karar birimlerinin *tümü* tarafından "beklenenin" içine neler girer?).

c) Rasyonel beklentiler (Yeni Klasik anlamda) ile dengeler genellikle yönlendirilemeyecek denli *kararsızdır*; modeller ekonominin gelişmiş bir yönelim "seçtiğini" pek açıklamadan, *varsayım olarak kabul ederler*.²¹

d) iktisadi karar birimlerinin çoklu dengeye, dolayısıyla rasyonel beklentiler ile dengelerin birlikteliği, daha önce belirttiğimiz gibi, gerçekle mekten uzak kalmıştır. Ayrıca rasyonellik varsayımı, her iktisadi karar biriminin fiyatlardaki değişimleri ve bu arada *diğer iktisadi karar birimlerinin davranışlarını* tahmin etmeye çalışmayı da ge-

(27) Bu dengeler, genellikle bir atın üzerindeki "sırt çizgi" boyunca yer alan noktalardan oluşur. Bu çizgiye "istikrar çizgisi" diyebiliriz. Rasyonel beklentilerin savunan kuramcılar, bu ayrıtıcı düncüyü ortaya koyarlar: Madem ki yalnız bir istikrar yönü vardır (eyerin sırtı gibi), o zaman yalnız bu doğrultu kullanılabilir. Başka bir deyişle, sonsuz sayıda doğrultular içinde, "görünmez el", nasıl oldu da bilinmeden, yalnız istikrarlı olanı, "doğru yönü" seçecektir.

rektir. Burada ayrıca i te bu di er karar birimlerinin hepsinin rasyonel oldu u da varsayılmaktadır. Kısaca her karar birimi "kendî" dı indaki di er bütün karar birimlerinin de rasyonel beklentilere sahip oldu unu bildi- ine göre herkes, herkesin rasyonel oldu unu bilmektedir vb." (Arrow, 1987). "Temsili karar birimlerine" dayalı a ı-n-basıde tınlmı modelleri terk edip rasyonellik ilkesini sınırsız bir ekilde uygulamak bizi içinden çıkılmaz durumlara dü ürür. Böylece, bu modellerin, "mikroekonomik temelleri" konusu tartışılabilir.

II. Makroekonomiye Mikroekonomik Temeller Aranması

Tanım itibarıyla makroekonomi, bireylerin olu turdu u büyük grupların "ortak davranı ları" ile ilgilendir. Böylece ilk makro modeller Keynes'in ortaya koydu u belirli ilikilerden yola çıkarak kurulmu tur (özellikle tüketim fonksiyonu gibi). Oysa neo-klasikler için bu ilikiler, onların "birinci ilkesi" olan maksimizasyon ilkesini dikkate almadı ı için sorun yaratmaktan geri kalmıyordu.

Öte yandan bu modeller, yeni de i kenlerin ve yeni denklemlerin eklenmesiyle yavaş yavaş "büyüdü". Böylece modellerin altında yatan teori giderek ortaya çıktı. İkinci bölümde açıklad ımız gibi bu, Keynes'ten alınan dü üncelerin ve rekabetçi davranı teorisinin bir karı ımı idi. Neo-klasikler için bu modellerin "mikroekonomik temellerini kurmak" baş ka bir deyi le makroekonominin, özgür bireylerin maksimizasyon davranı na indirgenebilece imi göstermek kaçınılmaz hale gelmişti. Fakat herhangi bir i letme ele alındı nda iki temel problemle karşılaşılır: Malların toplula tılması ve davranı ların toplula tılması.

a) *Malların toplula tılması*, her mal sepetinin tek bir büyüklük biçiminde ifade edilmesidir. Bütün zorunlulu na rağmen, bu imkansızdır. Çünkü bir miktarlar toplulu undan (sepeti olu turan mal miktarları), tek bir büyüklü e geçmek kaçınılmaz olarak, birçok bilginin ihmal edilmesine, kaybolmasına yolaçar (sepetteki malların sayısı arttıkça bu bilgi kaybı daha da önemli hale ge-

li). Bu mal denetini tanımlarken genellikle onun *de eri* kullanılır. Fakat bu defa da, sadece bu sepetin içerdi i mallara göre de il, bizzat kendisi de ekonominin içinde bulundu u artlarca belirlenen bir *fiyat sistemine* ba vurmak gerekir. Bu durumda ise yapma indisler hazırlanması problemi ile kar ıla ılır. te bu miktar-etkisi ile fiyat-etkisi arasındaki iç içelik neo-klasikler ile bazı kar ıtları arasındaki tartı manın merkezinde yer alan çok sayıda paradoksun da kökenim' olu turur (bkz. örne in (Guerrien 1989 a). Bugün herkes, malların toplula tınlması sorununun, yakla ık da olsa, çözümsüz oldu u konusunda aynı dü üncededir.

b) *Davranı ların toplula tınlması* sorunu ise u e kilde kendini gösterir: Tek tek bireylerin davranı larını esas alarak onları bir bile imi 'veya "yansıması" olan ortak davranı a eri ilebilir mi? Basit bir örnek bu problemin çözümsüz oldu unu göstermeye yeterlidir: 1 ve 2 gibi iki birey ele alalım. Her birinin tüketim fonksiyonu; $C_1 = a_1R_1 + b_1$ ve $C_2 = a_2R_2 + b_2$ olsun. Toplam gelir $R (= R_1 + R_2)$ ile toplam tüketim $C (= C_1 + C_2 >$ arasında bir ili ki arandı mı dü ünelim. Bunun için iki e itlik taraf tarafa toplarız ve a a ıdaki sonuç elde edilir:

$$1. C = C_1 + C_2 = a_1R_1 + a_2R_2 + b_1 + b_2$$

E er $a_1 = a_2$ ise, aranan toplam tüketim fonksiyonu, a a ıdaki biçime indirgenebilir: $C = aR + B$ ya da $a = a_1 = a_2$ ve $b = b_1 + b_2$. Fakat, a_1, a_2 den farklı ise bu mümkün olamaz ($R_1 + R_2$ ifadesi 1 numaralı ili kinin sa tarafında gösterilemez). Bu durumda da *gelir bölü ümü*, toplula tırma i lemi sırasında ihmal edilemez.²⁸ Davranı ların toplula tınlmasıyla ilgili olarak Sonnenschein-Mantel-Debreu teoremine göre bireysel net taleplerin bir bile eni olan net toplam talebin, çok çe itli ekiller alabilece ini belirtmek yerinde olur. Bu ekiller, genellikle, sezgilerle

(28) Uzun zaman neo-klasikler (ki onların izlerine hâlâ rastlanıyor...), toplam üretim fonksiyonunun marjinal verimlilikleri üzerine kurulu bir bölü üm teorisine sahipti. Tabii bu anlamsızdı. Çünkü bu *fonksiyonların olu turulması* ve içerdikleri de i kenlerin belirlenmesinde de bölü üm asıl rolü oynar. Bu yüzden "Cambridge Okulu" birçok paradoks ortaya çıkarmı tır (bkz. (Guerrien, 1989 a)).

kafalarda olu anlardan tamamen farklı olabilir (bkz. III. bölüm).

Davranı ların ve malların toplula tırılmasının yarat-
tı ı a ilamaz sorun kar ısında sonuçta neo-klasik mak-
roiktisatçılar "temsili" karar birimleri ve mallarda karar
kılarak kıvırmayı tercih ettiler. Hiç ku kusuz böyle dav-
ranarak, neo-klasik ara tırma programlarının ilkelerine
kar ı çıkar biçimde bireylerin faaliyetleri' arasındaki kar-
ılıklı etkileri bir kenara bıraktılar. Arrow'un (1987) altı-
nı çizdi i gibi, mübadele, bireylerin birbirlerine benzeme-
lerinden de il *farklı olmalarından* (bireylerin zevkleri,
kaynakları ve beklentilerinin farklı olu u) do ar. Bu
farklılıklar silmek, incelendi i dü ünülen problemin
önemli ölçüde ortadan kalkmasına yolaçar.

Böylece egemen görü ü savunan makroiktisatçılar,
iki yol a zında kararsız kalırlar: "Temsili karar birimleri-
ni" esas alan teorik incelemeler yapmak veya büyük ölçü-
de tahmine dayanan uygulamalara yönelik modeller (ço-
unlukla "büyük") kurmak. Birinci yol, iktisatçılar ara-
sındaki polemikler içinde "sembollerle dolu bir anlatım"
dili olu turmaya yarar. Fakat bu çaba hep toplula tırma
sorunu ve Sonnenschein-Mantel-Debreu teoremi tarafın-
dan sınırlanacaktır, ikinci yol ise açıklayın olmaktan
çok, verilere "uyan" modeller ile ampirizme yenik dü me
tehlikesi ile kar ı kar ıyadır.

DOKUZUNCU BÖLÜM EKSİK REKABET

Neo-klasik model her şeyden önce bir tam rekabet modelidir. Denge halinde erişilen Pareto optimumu, genel olarak bu tam rekabet varsayımında gerçekleşir. Daha önce ele aldığımız sekiz bölüm bu model içinde veya bu modele yakın durumlar çerçevesinde incelenmiştir.

Bununla birlikte tam rekabet piyasasına onun "iyi işlemedi" (ki asla kanıtlanmamıştır) ve "gerçekçi olup olmadığı" sorunlarını bir kenara bırakarak, sonsuza dek inanmak güçtür. Çünkü, her şeyden önce, birliğin ortaya atılarak bu piyasada bir fiyat önermesi gerekir. Kaldı ki rasyonel davranan bireylerin, toplumun diğer üyelerinin tepkilerini hesaba katmayacakları da düşünülemez. Mesela insanlar, bir araya gelerek ortak bir hareket tarzı oluşturmanın kendi çıkarlarına daha uygun olacağını pekala düşünebilirler.

Böylece karar birimlerinin "küçük" ve "çok sayıda" olduğu bir piyasada bile, bu karar birimlerinin tamamı "fiyatı kabullenir" konumunda olmayabilir. Hatta iktisadi karar birimleri arz veya talep edilen bir malın fiyatını belirleme yetkisini bir kuruluşa (mesela sendikalarda olduğu gibi) devredebilirler. Burada artık kurulunun hareket tarzı *monopole* yaklaşıyor. Bazen de bu karar birimlerinden bir kısmı, harekete geçerken rakiplerinin tepkilerini hesaba katanlar ki bu da *oligopol* piyasasına örnek oluşturur.

Bu bölümde, esas itibarıyla eksik rekabet teorisi içinde önemli bir yeri olan monopol ve oligopol üzerinde duracağız. Ancak tam rekabet varsayımının dışına çıkınca, *çok çeşitli piyasa biçimleri* ile karşılaşmamızı da unutmamalıyız. Bu da *a contrario*, birçok kuramcının neden tam rekabet çerçevesi içinde kalmayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Gerçekten, üreticiler arasında oluşan anlaşmalar, çok çeşitli biçimler alabilir: öyle ki fiyatlar

ye üretim miktarları konusunda kati bir planlamaya gidilebilece i gibi az çok kısıtlayıcı²⁹ birtakım "talimatlar" veya yönlendirmeler de sözkonusu olabilir. Bu bölümün ikinci kısmında da, ba kalarının faaliyetlerine gösterilen tepkinin biçiminin de modelin sonuçlarını etkiledi ini görece iz.

Önemli bir piyasa biçimi olmasına ra men, henüz kesin bir çözüme sahip bulunmadı ı için *iki yanlı monopolü* (iki monopolün kar ı kar ıya bulunması hali) burada ele almayaca ız. Çünkü, kar ılıklı güç ili kileri, tehditler, blöfler, bu durumda belirleyici bir rol oynadı ı halde bu parametreleri formüle etmek kolay de ildir. Eksik rekabet modellerinin ço u, ekonomiyi iki tip karar biriminin olu turdu unu varsayar. Bunlardan ilki, aktif bir role sahip olup, rakiplerinin ve ekonominin geri kalan kısmının gösterece i tepkileri hesaba katan *stratejiler* benimserler. Di er karar birimleri tam rekabet modelinde oldu u gibi pasif bir konumdadır. Genellikle piyasaya mal arz eden firmalara aktif, talepte bulunan hanehalkına ise pasif bir rol izafe edilir. tiraz edilebilir gibi görünse de a a ıda konulan bu do rultuda ele alaca ız. Çünkü, mesela bir monopolün, kendisine girdi sa layan firmalara (ki onlar da monopol konumunda bulunabilir) gücünü empoze etmeye çalı maması dü ünülemez.

1. Monopol

Bir mal yalnız bir karar birimi tarafından arz ediliyor ve ortak bir hareket tarzı benimsememi çok sayıdaki bireyce talep ediliyor ise bu malın piyasasında monopol vardır.

Monopollerin varlı ım açıklamada iktisadi ve teknik nedenler ortaya konabilir. Üreticilerin bir araya geli ri-

(29) Gruba katılmaya u veya bu oranda zorlanma ayrı bir sorundur. Zira ortak disipline uymadan, hareket serbestisini tümüyle muhafaza ederek ("kaçak yolcu" örne i) her bireyin, toplu hareketin sonuçlarından yararlanmakta çıkarı vardır. Mesela grevcilerin eylemi sayesinde, greve katılmayan bir i çinin de ücreti yükselir; kotalara uymayan süt üreticileri de, kota uygulamasına ba lı olarak saptanan fiyatlardan sütünü satmak isteyebilir.

ne bir örnek olarak yukarıda de indik. Bir tanesi dı ında di er bütün rakiplerin piyasadan silinmesiyle sonuçlanan bir fiyat sava ı da monopolü ortaya çıkarabilir. Birtakım bulular da, brövelerle korunmak suretiyle, monopolün do u unda önemli bir faktör olabilir. Ancak bunlar, monopolün *sürekli* varlı m çok iyi açıklayan teknik nedenlerdir. Burada hemen *artan verimler* akla gelir: Üretim, azalan birim maliyetlerle gerçekleşiyorsa, piyasada sadece bir firmaya yer olacaktır. Aynı ekilde, kimi faaliyetler *özel bir altyapı* gerektirir ve genellikle bu faaliyetlerin bölünmesi, birden fazla firmaca gerçekleştirilmesi ne mümkün, ne de rantabl olabilir (demiryolları, elektrik veya telefon hatları, posta idaresi). Buna benzer bir durum da *sabit maliyetlerin* çok yüksek oldu u (tesis ve makine olarak) faaliyetlerde ortaya çıkar. Bu maliyetlerin kar ılanması, geriye ödenmesi ancak çok büyük miktarlarda üretim yapmakla mümkündür. Öyle ki, bir zarara u ramadan, aynı piyasada çok sayıda firmanın birlikte faaliyet göstermesi mümkün de ildir.

A a ıda daha ayrıntılı olarak incelemek üzere, monopol konusunda imdilik iki noktaya de inece iz:

Bir kere, ürettikleri malların *yerine geçebilecek* başka malların varlı ı ile hareket serbestisi kısıtlanmayan monopollere rastlamak güçtür. Mesela Fransa'da Demiryolları İdaresi'nin, fiyat tesbitinde, karayolu taşımacılığında uygulanan fiyatları dikkate alması gerekir.

İkinci olarak, monopollerin varlı ının, kamunun müdahalesine yolaçacağı unutulmamalıdır. Bu müdahale devletle tirme biçiminde ortaya çıkabilece i gibi, kısıtlayıcı bazı düzenlemelerle, monopollerin, güçlerini kötüye kullanmalarını sınırlamak amacıyla yönelik müdahaleler ekinde de olabilir.

Monopolcü Davranı

Tam rekabet piyasasında faaliyet gösteren bir firmadan farklı olarak, monopol, arz ettiği malın fiyatının, üretim miktarından ba ımsız oldu unu varsayamaz. Demek ki bu malın *talep fonksiyonunu* (talep edilen miktar ve fiyat arasındaki ilişki) bilmeye çalışır. Burada iki ayrı teo-

rik yakla m sözkonusudur. Ya monopolün talep fonksiyonunu gerçekten bildi i varsayılır ("objektif yakla m); ya da ancak onu tahmin edebilece i dü ünülür ("sübjektif yakla m). Bu yakla mlardan birincisi daha anlamlıdır. Zira, bu yoldan eri eebilece imiz sonuçlar monopolcünün sübjektif nitelikteki anlaşı lıp ölçülmesi mümkün olmayan parametrelerden ba ımsız olacaktır. Tabii bu arada adı geçen yakla mın çok güç bir varsayıma dayandı rını da unutmamalıyız. Sonuçları üpheli ve pahalıya malolan tecrübelerden geçmeksizin "gerçek" talep fonksiyonunu nasıl bilece iz?

ster tahmini ister "objektif olsun, veri talep fonksiyonu için, monopolcü kânnı maksimum kılacak üretim düzeyini belirlemeye çalı ır. Üretilen son birimin firmaya sadı ı hasılat azalırken, bu son birimin maliyeti yükseli gösteriyorsa, marjinal maliyetin marjinal hasılatı e it oldu u üretim miktarında maksimum kâr gerçekte mi olur. Ba ka bir deyi le, monopolcü üretti i son birimden bir kâr elde etti i sürece (yani marjinal hasılat, marjinal maliyetin üstünde oldukça), firmanın üretim m Ktânnı arttırmakta çıkan vardır. Monopolcü firma ile tam rekabet artlarında faaliyet gösteren bir firma arasındaki tek fark, bu sonuncu için marjinal hasılatın sabit olmasıdır. Zira tam rekabet piyasasında firmanın marjinal hasılatı, malın piyasa fiyatına e ittir ve bu fiyat veri olarak alınmaktadır.

Monopolcü kânnı maksimum kılan bir araç olarak, marjinal maliyetin marjinal hasılat ile e itlenmesi ilkesi ancak a a ıdaki artlarda geçerlidir:

Bir kere *marjinal maliyetler yükseli halinde olmalıdır*. Bu durum, ölçü e göre getirinin azalması anlamına gelir. Bu ko ul tartışmalıdır. Zira, monopollerin varlı mı açıldayan belli ba lı nedenlerden birinin, ekonominin çe itli sektörlerinde *artan verimin* geçerlili i oldu unu görmü tük (bu konuya a a ıda yeniden de ince iz).

kinici olarak, *marjinal hasılatın azalı sürt cinde olması gerekir*. Tabii talep fonksiyonu, azalan bir fonksiyondur. Aslında bu ko ul mantıki görünüyor. Ancak, konuya "objektif olarak ve genel denge çerçevesi içinde bakınca, Sonnenschein-Mantel-Debreu teoremi (bkz. bölüm

III), bu geçerli i üpheye dü ürür. Bu sorunu, eksik rekabet artlarında *denge nin varlı ım* tartı rken daha ayrıntılı bir ekilde ele alaca ız (bu bölümün ikind kısmı). Bununla birlikte azalan talep fonksiyonu artının, sübjektif yakla ımda daha az sorun yarattı nı söyleyebiliriz. Çünkü monopolcünün hatta "gerçekte" öyle olmasa bile, fiyat yükseldikçe talebin azalaca nı *varsayması* mümkündür.³⁰

Monopol ve Optimum.

Monopol genellikle iyi bir öhrete sahip de ildir. Ço u kez, üretimin düzenlenmesinde yaptı ı tercihlerin "etkin olmadı ından" ikayet edilir. Zira, verimli bir i leyi için, "rekabet ortamının getirdi i bir baskıya maruz de ildir". Ancak bu ele tiri pek do rulanmı a benzemiyor: Tam rekabet piyasasındaki bir firma gibi monopolcü firma da çe itli üretim düzeyleri için, maliyetleri minimuma indirecek biçimde, neden üretimini en verimli ekilde düzenleyece i bir tercihte bulunmasın? Tersine bir davranı ta bulunması, kendisi için pek rasyonel olmaz.

Buna kar ılık, genellikle., monopol dengesinin, Pareto anlamında bir optimuma tekabül etmedi i do rudur. Bunun nedeni, monopollerce üretilen maliann fiyatının, onların marjinal maliyetinden *yüksek* olmasıdır, mesela, bir monopolün p fiyatından q adet mal satabilece ini varsayalım: E er sata miktarım q+1'e yükseltmek istiyorsa, fiyata Ap kadar dü ürmesi gerekir. Böylece sattı ı ek birimin fiyatı p-Ap; bir birim daha fazla satmak istiyorsa, ürünün tamamını daha dü ük olan bu yeni fiyattan satmak zorunda oldu u için u rayaca ı hasılat kaybı da (q+1) Ap'dir. i te marjinal gelir, bu ikisinin farkına e ittir: q cinsinden ifade edersek $q = p - Ap - (q+1) Ap = p - (q+2) Ap$ yazılabilir. Burada, marjinal gelirden, "stok etkisi" denilen ve q'ya ba lı olarak artan q A p'nin önemi or-

(30) Yine de, asgari bir tutarlılık artı, fiilen arzedilen miktar için, beklenen fiyat ile 'objektif' fiyatın birbirine e it olmasını gerektirir (objektif ve sübjektif talep e rileri bir noktada kesi ir). Aksi halde, monopol, yanılığını gö rerek, tahminlerini yeni duruma uyarıyacaktır.

taya çıkmaktadır. Marjinal gelir ile majinal maliyeti birbirine e itleyen denge fiyatı, q olarak $p - (q+2) Ap =$ marjinal maliyet e itli ini gerçekte tirmelidir. Böylece fiyat (p), $q + (q+2) A p$ de marjinal maliyete e it olacaktır. Fiyat, majinal maliyetin çok üzerinde olup, aradaki fark, "stok etkisi"ne ba lıdır ($A p$ e er sıfır ise bu fark da sıfır olur; bu durumda, tam rekabet piyasasıyla kar ı kar ıya- yız elemektir).

Neden burada Pareto optimumu gerçekte miyor? Sa- tı fiyatı, marjinal maliyetten *yüksek* olunca, alıcı bulmak amacıyla, üretti i ek birimi biraz daha dü ük bir fiyattan satmaya hazır olan üreticinin, üretimini bir birim arttır- maktaki çıkarı vardır. *Yeter ki bu fiyat dü ü ü, sadece üre- tilen son birimi ilgilendirsün* (aksi takdirde, "stok etkisi" dolayısıyla tekelin kânnda bir dü ü olacaktır). Böylece üretici kârını; daha dü ük fiyat ödeyen tüketici de fayda- sını arttıracak, "tam fiyat" ödeyen di er tüketicilerin fay- dasında ise bir azal olmayacaktır. Ancak, monopol den- gesinin, yukandaki duruma tekabül etmedi i (çünkü mo- nopol dengesi, fiyatın tek oldu u varsayımına dayanıyor) ve Pareto anlamında bir optimum olmadığını açıklar.

Yukandaki açıklamanın önemini daha iyi anlamak için havayollar ırketlerini (bir oligopol piyasası olsa bi- le) dü ünmeğe yeter. Bu firmalar, biletlerinin bir kısmını, "yüksek fiyat" ödemeye hazır olanlara (i adamları, acil ailevi sorunları olanlar vb.) "normal" fiyatı ile satarlar. Geri kalan kısmını da bu tam fiyatı ödeyemeyen veya ödemek istemeyenler için, indirimli fiyatlarla satı a çıka- rırlar (tabii bu -ikinci durumda- zaman sınırlaması, gidi geli için asgari ve azami ikamet süresi vb. birtakım kı- sıtlayıcı artların konuldu u da unutulmamalıdır). Mono- pol benzer mallar için farklı fiyatlar önerdi i zaman, ikti- satçılar, monopolün *fiyat farklılıklarından* söz eder- ler.

Havayolu firması örne i, en azından belirli üretim düzeyleri için, özellikle çok büyük sabit maliyetlerin var- lı ı (uçakların satın alınması gibi) ve dolayısıyla *artan ve- rrim* ile açıklanmaktadır. İmdi bu önemli örnek üzerinde duralım.

Sabit Maliyetler ve Artan Verim

Daha önce iaret etti imiz gibi, bazen tekel, kayna ı- nı sabit maliyetler ve artan verimden alabilir. Konuyu basitle tirmek amacıyla marjinal maliyetin de 'i medi i- ni ve sabit maliyetlerin çok yüksek oldu unu varsayalım. O zaman iki durum öngörülebilir:

Ya talep ve dolayısıyla fiyat yeterince yüksek olup sa- bit maliyetleri kar ılayabilecek düzeydedir. Böylece firma varlı nı devam ettirecektir ki yukarıda ele aldı mız du- rum budur.

Ya da öyle bir talep ve fiyat sözkonusudur ki üretim miktan hangi düzeyde olursa olsun, sabit maliyetler kar- ılanamamaktadır. Bu durumda firma üretimden çekile- cek, bazı kimseler "yüksek talebe sahip" olsalar dahi, fir- ma talebi kar ılayamayacaktır. Böyle bir sonuçla kar ı- la manın nedeni ise, firmanın sabit maliyetlerini kar ıla- mak için "büyük çapta" üretim yapmak zorunda olması- dır. Ancak bu çapta bir ürünü satabilmesi için de, fiyatı, sabit giderlerini dahi kar ılayamayacak ölçüde dü ürme- si gerekecektir.

Her iki durumda da monopolün dengesi Pareto anla- mında optimum de ildir. Bu nokta, ikinci durum için özellikle geçerlidir. Zira, sözkonusu malı "hararetle talep eden" ihmal edilmeyecek aayda hanehalkı mevcut olma- sına kar ılık hiç üretim yapılmamaktadır. O zaman, ha- vayolu firması örne inin ortaya koydu u gibi, bu tüketici- ler için, sabit maliyetlerin kar ılanmasını sa layacak tarzda yüksek fiyat uygulamak öngörülebilir. Madem ki tüketiciler, bu mala olan taleplerini, içlerinden bazıları daha yüksek bir fiyat ödemek zorunda kalsalar dahi kar- ılayabilecekler; bu çözüm, hiç üretim yapılmayan duru- ma oranla Pareto anlamında daha optimaldir.

"Ki iye göre fiyat" çözümü, firmanın, mü terileri ara- sında bir ayırım yapma imkanı bulunmayınca, her zaman uygulanamayabilir.³¹ Bu durumda, sübvansiyonlar veya

(31) Özellikle bizzat kendileri de yüksek sabit maliyetlere sahip ra- kipler varsa (ki bu durumda oligopol sözkonusudur), sonunda bazılarınin ortadan kalkmasına kadar gidecek ölümcül fiyat sa- va ları ba gösterir. Bu durumun önüne geçmek için, genellikle

devletle tirmeler yoluyla kamu müdahalesi kaçınılmaz hale gelir. Bunun gelir da ılımı üzerindeki etkilerini görmezlikten gelemeyiz. Bu arada, böyle bir müdahale Pareto optimumuna yakla ılmasına imkan veriyorsa (olası dı sal etkilerin varlı ından söz etmesek bile), bir "etkinsizlik" kayna ıolu turmayabilir.

Artan Verim ve Marjinal Maliyete Göre Fiyatlandırma

Yukarıda fiyatlandırma politikasının ayrıntılarına girmeden, sabit maliyetler üzerinde durduk. ktisatçılar genellikle, Pareto kriterine uyulması için, fiyatın marjinal maliyete e it olacak eilde saptanması gerekti ini dü ünürler. Nedeni daha önce incelenmi ti.

Ünlü "*Calais yolcusu*" paradoksunun da ortaya koydu u gibi aslında olay göründü ünden daha karma ık olabilir. Diyelim ki bir kimse, trenin Calais'ye hareket edece i saatte Paris'te Kuzey Gan'na gelmi tir. Tren dolu de ildir. Bu kimse, "optimum" konusunu hatırlatarak, hiçbir ey ödemedi tren binmek ister. Zira trende bo yer vardır ve bu yolcunun ta ınması, pratikte SNCF'e (Fransız Ulusal Demiryolları irketi) hiçbir maliyet yüklememektedir (marjinal maliyet sıfırdır). Aynı ey hava-yolu irketleri elektrik kullanımının az oldu u saatlerde elektrik idaresi için de söylenebilir (zira, nükleer santral-lerin çalı ması durdurulamayaca ma göre, bu saatlerde bir kapasite fazlası ortaya çıkacaktır). Bütün bu durumlarda, marjinal maliyet sıfır oldu una göre, önerilen fiyatın da sıfır olması gerekir. Tabii burada, marjinal maliyetin ani bir de i me gösterdi i belirli üretim düzeylerini de gözden kaçırmamalıyız. Duruma göre bu, yeni bir vagonun, uçak ya da elektrik santralinin devreye sokulması ekinde olacaktır. O zaman da bu marjinal maliyeti tek bir ki iye ödetmek güçtür!

Benimsenen fiyat politikası genellikle uzla tırıcı bir nitelik ta ır: öyle ki marjinal maliyete, sabit maliyetleri (veya bunlardan bir kısmını) kar ılayabilmeyi amaçlayan

ya devlet tarafından, ya da o faaliyet kolunca (havyolları örne-
i) uzla macı bir düzenlemeye gidilir.

ve aynı zamanda arz ve talepteki değişimleri hesaba katan bir tutar eklenir. Ancak bu çözüm, Pareto anlamında optimum değildir.

Böylece neo-klasik teoremin, artan verim konusunu incelerken, önemli güçlüklerle karşılaşmış bir kere daha belirtmek yerinde olur (bu konuda bkz. (Quinzii, 1988)).

n. oligopol

Monopol az rastlanan bir örnektir. Bir firmanın, özellikle, ürettiği malın ikame edilebilirliği yüzünden, bir rekabetle karşılaşmaya piyasada tek başına egemen olması ender bir durumdur.

İmdi de başka bir durum olarak *oligopolü* ele alalım. Birçok firma, rakiplerinin varlığını tamamen hesaba katarak aynı malı üretmektedir (burada *ikame tamdır*). Temelde bir eksiklik olmayacağımdü üyerek, sırf basitletme amacıyla, konuyu *düopol* örneği ile sınırlı olarak inceleyeceğiz.

Düopolde sadece iki firma vardır. Bu firmalar, monopol örneğinde olduğu gibi ürettikleri malın talebini tahmin etmek, fakat aynı zamanda rakibinin tutumunu da öngörmek zorundadır. Modelde özelliğini veren bu son noktadır. O halde dikkatimizi bu son nokta üzerinde toplayalım. Her iki firmanın, malın "gerçek" talep fonksiyonunu bildiğini (objektif yaklaşım) ve bu fonksiyonun rekabetçi türde (stratejik değil) olduğunu varsayıyoruz.

Düopol piyasasındaki bir firma, rakibinin tavrını nasıl hesaba katar? Bu soruyu cevaplamak pek kolay değildir. Ya düopolcü firma, rakibinin arzını veri olarak alan safça bir tutum içindedir. Ya da bir diğer yaklaşıma göre, rakip firmanın doğrudan veya dolaylı bir şekilde gösterdiği tepkileri hesaba katar. İlk durum *Cournot öngörüsü* olarak adlandırılırken, ikinci yaklaşım için *rasyonel öngörülerden söz edilir*. Kuşkusuz bu iki durum arasında çok sayıda ara örneklere rastlanabilir. Mesela, firmalardan birinin geçmihteki tahmin hatalarından ders almayıp safça hareket ettiği Cournot çözümü, buna karşılık diğerinin bu durumu bilerek, arzını ayarlarken hesaba kattığı var-

sayımına dayalı Stackelberg çözümünü bunlara birer örnektir. Stackelberg çözümünde ikinci firma *önder rolü* oynamakta, rakibi ise onu *izlemektedir*. A a ıda, Courmet Modelinde belirtilen tarzda hareket eden iki firmadan oluşan en basit ekli ele alacağız. Zira Cournot-Nash dengesi kavramının önemini ortaya koymak için bu kafi gelecektir.

Cournot-Nash Dengesi

Düopolcü iki firmayı A ve B diye adlandıralım. A'nın arzı q_A olsun. Bu durumda B firması optimum arzını monopolcü bir ekilde q_B olarak belirler. Bunu yaparken talep fonksiyonundan $q \times$ miktarım çıkarır ve marjinal hasılat ile marjinal maliyeti birbirine e itler. B firmasının q_B kadar arz etmesi kar ısında, daha önce q_e miktarını veri olarak almı A firması, genellikle arzım de i tirmek ister. A'nın bu yeni arzı kar ısında ($q_A' >$ diyelim), B, planlarını gözden geçirecek ve arzını yeniden ayarlayarak ($q_B' >$) ekinde belirleyecektir... Böylece her firma, arzım rakibinin arz etti i miktarlara göre ayarlayacak ve bu ekilde ardarda ortaya çıkan tepkilerle oluşan karma ık bir süreçte girilecektir.

Her süreçte oldu u gibi, burada da akla gelen ilk soru, sistemde dengeye tekabül eden *sabit noktaların* bulunup bulunmadığıdır. Soruyu cevaplamadan önce bu dengelerin niteliğini açıklamak yerinde olur. Yukarıdaki örneği yemden ele alırsak, e er B firması q_B kadar arz ederken A firması q^*A kadar arz ediyorsa ve yine A, q^*A kadar arz etti i zaman B, q^*B kadar arz ediyorsa, q^*A ve q^*B arz miktarları bir dengeyi gösterir. Başka bir deyişle, A ve B firmalarının arzları sırasıyla q^*A ve q^*B ise, her birinin, rakibinin arzım veri olarak kabul etti i hesaba katılınca, bu arz miktarlarımız de i tirmek hiçbirinin çıkarına uygun değildir. Bu ekilde, u önemli tanıma ulaşılır: *Cournot-Nash dengesi*, öyle bir kaynak dağılımına tekabül etmektedir ki taraflardan hiçbirinin, tek taraflı bir kararla bu durumu de i tirmekte çıkarı yoktur.

Örneğimizde (q^*A , q^*B) ekindeki bu dağılım, tam bir Cournot-Nash dengesidir. Zira, veri bir q^*B miktar için, A

firması, kânnı maksimuma çıkardı ndan dolayı, q^A dı-
ındaki bütün arz miktarları, A nın kârının azalmasına
yolaçar. Aynı muhakemeyi B için de yürütebiliriz. Cour-
not-Nash dengesinin, *ortakla a harekete dayanmayan* ni-
teli i u ekinde belirtilebilir: Taraflardan her biri, geçmi
deneyimlerine göre davranırken, rakiplerinin tepki gös-
termeyece ini varsayar. Dolayısıyla, bu analizde sadece
tek yanlı hareketler öngörölmü tür.

Göröldü ü gibi Cournot-Nash dengesiyle ilgili sorun-
lardan biri, onun bu tek yanlı niteli idir. Aslında örne-
mizdeki iki firmanın bir monopol ekinde hareket etmekte
çıkarları vardır. Böyle davrandıkları zaman ortak kâr-
larının (ikisinin kârın toplamı) azalması mümkün de il-
dir. Zira, bu firmalar, q^A ve q^B miktarlarında üretme
imkanına her zaman sahiptirler. Kaldı ki ortak hareket
edince yeni olanakların ortaya çıktığı m, daha fazla kâr
elde edebileceklerini (tüketicilerin aleyhine olarak tabii)
açıkça göreceklerdir. O halde bir oligopole dahil olan fir-
malar için i birli i yapmak rasyonel bir tutumdur. Bu
yüzden zaman zaman oligopollerin "istikrarsız" oldu-
ndan söz edilir. Bununla birlikte, ortak hareket edilmesi
halinde, gruba dahil olan firmalar arasında "kânn nasıl
paylaşıla cı" sorunu askıda kalmaktadır. Bu sorun da
ço u kez, firmaların birle mesiyle çözüme ula ır.

Cournot-Nash Dengelerinin Varlı ı

Cournot-Nash dengesini içeren basit modellere kolay-
ca kurulabilir. Ancak iktisat kuramcıları, bu a m basit-
le tirilmiş durumları nda, ister kısmi denge isterse ge-
nel denge çerçevesinde olsun, bu dengenin hangi artlar-
da olu aca ı sorusu üzerinde durmaktadırlar.

Kısmi denge çözümünde, dengenin varlı ı, düopolcü
firmaların *tepki e rilerinin* biçimine ve nisbi konumuna
ba lıdır. Bu e riler, B firmasının yapılan her arz miktan
için A'nın tepkisini (arzını) ve A ran de i ik arz miktarla-
n için B'nin tepkisini (arzını) gösterir. Bu e riler genel-
likle azalan niteliktedir. Çünkü düopolcü firmalardan bi-
rinin arzı arttı ı zaman, bu arz miktarım "kabullenen"
di er firmanın arzı azalmak zorundadır. Dengenin olu -

ması için iki tepki e risinin en azından bir noktada kesi - mesi gerekir (böylece iki firmanın tepkileri birbirleriyle ba da mı olacaktır). Oysa, bu e rilerden biri, di erinin "üzerinde" yeralıyorsa, ya da süreksiz ise birbirini kesme - yeceklerdir. Bu da aslında olmayacak bir durum de ildir.

Tepki e rilerinin birbirlerine göre biçim ve konumla - rı, hem firmaların maliyet fonksiyonlarının biçimine hem de talep fonksiyonunun biçimine ba lı oldu u için, sadece nitel varsayımlar yaparak (monotonluk, süreklilik vb.) dengenin varlı ı konusunda bir teorem olu turmak pra - tikte mümkün de ildir.

Genel dengede ise durum çok daha karma ıktır. Ger - çekten, oligopole dahil olan firmaların, gelir da ılımı yo - luyla (ödedikleri ücretler, kârlar) talep üzerinde dolaylı bir etkide bulunduktan hesaba katılmalıdır. Bu tür geri - ye etkiler, bazen "Ford etkisi" diye nitelenmektedir. Üste - lik çok daha önemli bir nokta olarak talep fonksiyonunun u veya bu ekle sahip olabilece i de unutulmamalıdır (bkz. bölüm III, Sonnenschein-Mantel-Debreu teoremi). Bu da, en azından objektif yakla ım altında, dengenin varlı ım belirsiz kılar.

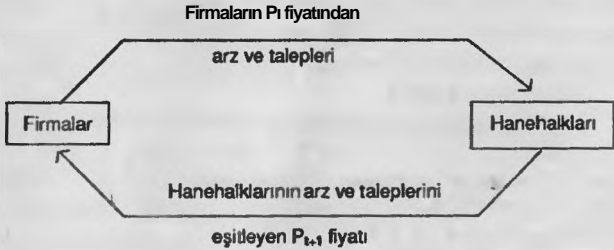
Bu konuyu daha iyi ortaya koymak için, muhakeme - mizi iki ayn a amada açıklamaya çalı alım (Hart, 1985):

lk a amada, firmalar, çıktı arz etmekte, girdi talep etmektedirler. Bu da hissedar-hanehalklarının servetin - de bir de i meye yolaçar. Bu durumda, Arrovv-Debreu teoremi, *hanehalklarının* arz ve taleplerini e itleyen bir P_0 vektör-fiyatının var oldu unu söyleme imkanım verir (*bir an için* firmaların arz ve talebi sabit varsayılmakta - dır).

ikinci a amada ise firmalar P_0 fiyatını esas alarak optimum bir plan yaparlar. Bunu yaparken de rakipleri - nin arzım veri olarak dü ünürler (Cournot öngörüsü). Ar - kasından yeni bir çıktı arzları ve girdi talepleri bütünü ortaya çıkar. Bu arz ve taleplerden yola çıkarak hane - halkları, yeni bir P_1 denge vektör-fiyatı belirleyecekler, bu fiyat da firmaları, arz ve taleplerini de i tirmeye yö - neltecek ve hareket bu e kilde devam edip gidecektir.

Rakiplerinin arzım hesaba katması ve her hanehalkı - mın faydası m maksimuma yükseltmesi halinde, her bir

firmanın kân maksimum oldu u zaman denge gerçekleşir. Dengenin varlı m gösterirken, alı ıldı ı üzere, yukarıda sunmaya çalı tı ımız sabit teoremi esas alınmalıdır. Bu süreci a a ıdaki ema yardımıyla özetlemek mümkündür.

Ancak bu açıklama, a ılamaz gibi görünen iki güçlük- le kar ıla ır:

a) Genel olarak, hanehalklarının olu turdu u rekabetçi ekonomi (firmaların arz ve talepleri veri olarak alınıyor) *birden fazla dengeyi* içerir (bu da yine Sonnenschein-Mantel-Debreu teoreminin bir sonucudur). O zaman, firmaların kânını hesaplamak ve böylece yeni arz ve talepleri belirlemek için bu dengelerden hangisini seçip esas alacağız? *A priori* tercih için hiçbir kriter kendini göstermemektedir. Bu nedenle, konuyu ele alan iktisatçılar, ba ka bir açıklamada bulunmaksızın gerçekle mesi mümkün olan dengeler arasından bir tanesini alıkoyan bir "ayıklama fonksiyonu"nun var oldu unu dü ünürler. Ancak bu çözüm de tatmin edici olmaktan uzaktır.

b) Denge vektör-fiyatı tek bile olsa, firmaların ve hanehalklarının arz ve taleplerine ba lı olarak bu fiyatın çok çe itli ekiller olması mümkündür. Bu vektör-fiyat, birçok ey arasında, hanehalklarının taleplerini de yanı sıra için, bazen bu vektörün, talebin "ters fonksiyonu"nu verdi i ileri sürülür. Oysa, her üreticiye ait kâr maksimizasyonu programının tanımlı ve sürekli bir çözüme sahip olması için -ki bu sabit nokta teoremini uygulayabilmek için zorunludur- talebin ters fonksiyonuna bazı

artlar getirmek gerekir. Ancak bu artların, modelin varsayımları çerçevesi içinde do rulanması mümkün de-ildir (daha fazla ayrıntı için Guemen, 1989 b).

Demek ki oligopol teorisinde oldu u gibi, onun özel bir örne ini olu turan düopol teorisi de sonuçta gelip bir dengenin var olup olmadı ı sorununa dayanmaktadır. -te bu nokta neo-klasik iktisatçıların gözünde çok a ır bir sakınca olu turur. Çünkü dengeler mevcut olsa bile, bunlar zaten Pareto anlamında optimum de ildirler (ve böylece normatif bir rol oynayamazlar).

Bu noktayı tamamlamak için Cournot taralından ortaya konan sürecin genel olarak çok istikrarsız olma riskini ta ıdı ını söyleyebiliriz. Gerçekten, e er açıklamamızı, sadece birbirleriyle tek bir noktada kesi en tepki e rilerini esas alan kısmi denge örne i ile sınırlarsak, dengeye geli , bu e rilerin birbirlerine göre sahip oldukları konuma ba lıdır. Oysa daha önce söyledi imiz gibi, temel varsayımlar bu nisbi konumlar konusunda, herhangi bir ey söylemeye imkan vermemektedir. Bu da modelin belirsizli ini artırır.

Kısaca, kısmi denge yakla ımıyla sınırlı bir örnek çerçevesinde Cournot dengesinin varolması için tepki e rilerinin birbirleriyle kesi mesi gerekir. Bu dengeye eribilmemenin ko ulu ise e rilerin özel bir nisbi konuma sahip olmaları gere idir. te, eksik rekabet konusunda yapılan analizlerin ço unda, belirli özel durumların esas alınmasının nedeni, bu güç artları dikkate alma zorunlulu udur.

Oligopol ve Fiyatlarla Rekabet: Bertrand Yakla ımı

Cournot'nun oligopol çözümünün esas niteliklerinden biri, firmaların stratejilerinin, arz ettikleri *miktarlar* konusunda oldu unu, piyasaları dengeye getirecek e kilde de i ece i dü ünülen fiyatlara ili kin olmadığını varsaymasıdır. te bu biraz a ırtıcı bir yaklaşımdır. Gerçekten, firma için önce bir fiyat önermek, sonra da talebe ba lı olarak arz miktarlarını ayarlamak daha tabii de il midir? O zaman, matematikçi Joseph Bertrand'ın (1822-1900) ispatladı ı gibi, en azından kısmi denge açısından

ele alınca, fiyatlar aracılı ıyla dengeye ulaşma stratejisini seçmek, rekabetçi olma avantajına sahiptir.

Bertrand'ın muhakemesi u ilkeyle açıklanabilir: Konuyu basitle tirmek amacıyla sadece A ve B gibi iki firmanın bulundu unu, bunların, arz edilen mal için sırasıyla P_a ve P_b fiyatlarını önerdiklerini varsayalım. E er P_a , P_b 'den yüksek ise, talebin tamamı (d), B firmasına yönelecektir. Oysa B firması, P_b fiyatından q_B kadar arz etmektedir. Öyle ki q_s üretim miktarında majmal maliyet P_b ye e it olmaktadır (kârın maksimum olması ko ulu). E er $q_s < d$ ise, B firması üretti i malın tamamını satar ve talebin geri kalan kısmını A firmasına bırakır. Ancak kendisi için talebin arzdan daha fazla oldu unu gözledi ne göre, üretti i malın fiyatını yükseltmekte yarar vardır (A firması tarafından önerilen daha yüksek fiyata yakla arak). Demek ki denge yoktur. E er $q_s > d$ ise, A firması hiç satı yapmadı ı halde, B firması optimum planını gerçekle tiremez. Bu durumda A firması, fiyatını, tepki göstermeden kalamayacak olan B firması fiyatının altına dü ürmekte yarar görecektir. Bu ikinci durumda da bir denge sözkonusu de ildir. Bu muhakeme, P_a , P_b den küçük olunca da geçerlidir. O halde dengeye ancak, her iki firmanın aynı fiyatı önermeleri halinde eri ilebilir. Böylece, majmal maliyet fiyata e it oldu u zaman her firmanın arz etti i miktarlar toplamı, hanehalkının talebine e it olacaktır (tam rekabet piyasasında oldu u gibi).

Bertrand yakla mıyla eri ilen denge, Cournot çözümlüne oranla daha ilginç görünüyor. Zira Bertrand dengesi, Pareto anlamında optimumdur. Ne var ki neo-klasik çalı malar içerisinde çok sınırlı bir yere sahip olmu tur. Bu farkedilmeyi te iki neden ileri sürülebilir: Bir kere, fiyatlar aracılı ıyla ayarlama sürecini ekillendirmek çok güçtür. Gerçekten, yukarıdaki basit örne in de gösterdi i gibi e it olmayan fiyatlar için, çok çe itli durumları gözönüne almak gerekir. Üstelik, firmanın fiyat saptamadaki tek ilkesi de kârın maksimum kılacak tarzda "mü teri kapsamasıdır. Bu da, aynı piyasada çok sayıda firma faaliyet gösterdi i zaman, bir denklem halinde ifade etme açısından biraz belirsizdir.

Öte yandan bu süreçte üreticiler veya hanehalkın,

miktar kısıtlarına katlanırlar. Eğer kısmi denge yaklaşı-
mı terkedilirse, o zaman *tayınlama emalarına* başvur-
mak ve *aktarma etkisini* hesaba katmak gerekir (bkz. V.
bölüm). Bu durumda model yeni dengeler içerebilir.

Bu konuyu göstermek için, Bönassy (1988), Cournot
modelinde kullanılan iki amaçlı yaklaşım ilkesini yeni-
den ele almıştır.

İlk amaçta, firmaların fiyatlar önerdini ve bu fi-
yatlardan tayınlama ile oluşacak dengelelere erişmeye çalı-
ştıklarını varsayar (bkz. V. bölüm, sabit fiyatlarla den-
geler).

Bönassy, ikinci amaçta, bu dengelerde, "ters" talep
fonksiyonunu belirleyecek fiyat değişimlerinin etkileri
üzerinde durur (objektif bir yaklaşım içinde). Amaç, fir-
maların, dengeye erişmek için artık değişimlere ihtiyaç
duymayacakları bir fiyat sisteminin varlığını kanıtla-
maktır.

Böyle bir yaklaşım, özellikle, etkileri bir piyasadan
diğerine yayılarak yansıyan karmaşık tayınlamalar nede-
niyle tuzaklarla doludur. Böylece mallara fiyat önerme
inisiyatifi, karar birimlerine bırakılınca, karımıza çıkan
başka teorik güçlüklerden birini görüyoruz.

Eksik Rekabet Teorisi Üzerine Sonuçlar

Kendisine çok yakın olan oyun teorisinde olduğu gibi
eksik rekabet teorisi de, diğer yaklaşım modellerinin,
çözümlü kavramlarının toplamı ekinde ortaya çık-
maktadır. Bu analizler, dikkate alınan kurumsal çerçeve-
ye karşı çok duyarlıdır. Üstelik bu teori, oldukça genel bir
çerçeve içinde, dengelerin var olup olmadığı sorusu ile
karşı karşıya kalır. Neo-klasiklerin dünyasında, bu teori-
nin neden ikincil bir yer tuttuğu sorusunun cevabı da bel-
ki bu teorik güçlüklerde yatmaktadır.

Bununla birlikte, bu teorinin kullandığı yaklaşımın
yaranı inkar edilemez. Zira, sınırlı bir şekilde de olsa bi-
reylerin stratejik tutumlarını dikkate almaya çalışır.
Böylece, düsel tam rekabete modelinin ihmal ettiği ger-
çeğin bazı temel unsurlarını gözönünde bulundurma im-
kanını sağlar.

SONUÇ

Neo-klasiklerin temel amacı, gelir düzeyini veri olarak "fiyat mekanizması" sayesinde, piyasanın, bireylerin faaliyetlerini en iyi şekilde düzenleyen bir araç olduğunu göstermektir. Bunu yaparken, tam rekabet piyasası gibi ideal bir çerçeve çiziyorlar ve bu çerçeveyi, gerçeği kavramanın ilk adımı olarak düşünüyorlardı. İkinci adım ise oluşturulan varsayımlar içinde, çok katlı olanları yavaş yavaş yumuşatılması idi.

Ancak ideal çerçeveden gerçeği bulmak öngörülenden çok daha güç oldu. Çünkü neo-klasik kuramlar, tek "bilimsel" yöntem olarak aksiyomatik girişimi benimsemişlerdi. Bu yüzden, piyasaların tam ve mükemmel rekabet piyasaları olarak örgütlendirilene ilişkin varsayımlar genellikle zannedilenden daha kısıtlayıcı idi. Kaldı ki bu varsayımların kabul edilmesi halinde dahi, istenen sonuçta ulaşamıyordu. Zira, bir dengenin varlığını ispat etmek, sistemin istikrarlı olduğunu da bir ispatlamayı da beraberinde getiriyorsa, anlamını büyük ölçüde yitiriyordu (bkz. Bölüm III). Aslında Sonnenschein-Mandel-Debreu teoremi, Arrow ve Debreu'nün tam rekabet "aksiyomları" ile sunduğu çerçevede dengelerin varlığı ve refah ekonomisine ilişkin iki teoremi içinde her türlü genel sonuçları turma ümidine son veriyordu.

Her şey, gerçekçi davranmak kaygısı ile bu çerçevede değiştirilmek istenirse, ulaşılan iki sonucu da -ki bunlar bir dengenin varlığı ve optimum oludur- "kaybetme" tehlikesi ortaya çıkar.

Kısaca, "güçlü" matematik ifadeler, kendisine bakan ümitleri suya düşürdü. Bununla birlikte neo-klasik teori yine de aynı derecede bir zarara uğramadı. Aksine, sistemli ve oldukça geliştirilmiş matematik yöntemlerin kullanılması, iktisatçı olsun ya da olmasın bu alana henüz adım atanları hâlâ etkileyerek çoğu kez büyülemek-

tedir .Ders kitapları da bu büyüü etkinin sürmesine yar-
dım etmektedir. Bu teorinin "sırlarına vakıf olanlar için-
de, bu harekete aykırı bir e ilim gösterenler istisnai de-
necek kadar azdır (Arrow, 1987) ve (Hahn, 1985).³²

Bugün, neo-klasik bir çerçevede yeralan çalı maları,
bunlar birbirlerinden tümüyle ba ımsız olmamakla bir-
likte dört ana do rultuda de erlendirebiliriz:

a) *Genel Dengede Matematik ktisat*: Bu çalı malar,
Arrow-Debreu modeli etrafında matematiksel incelikler
üzerinde yo unla ır. Mesela, diferansiyel topolojiye daya-
lı yakla ım,zarif ispatlamalar yapmaya olanak sa lar
ama eri ilen sonuçlar o derece önemli de ildir (Lipschitz-
ci talep fonksiyonları, "düzenli" bir ekonomideki denge
sayısı, i lemsiz dengelerin mevzii istikran gibi). Gerçek-
ten, bu çerçevede yazılan Yves Balasko (1988) ve Andreu-
Mas-Colell'e (1985) ait iki önemli eser, Gerard Debreu-
nünküne oranla iktisadi açıdan anlamlı bir yenilik içe-
memektedir. Bunun nedenini açıklamak çok kolaydır. Zi-
ra, net talepler konusunda u veya bu ekilde bir eyler
söyleme olana ım ortadan kaldıran Sonnenschein-Man-
tel-Debreu teoremi, bu iki eserin odak noktasını olu tur-
maktadır. Böylece, matematiksel iktisatçılara görünürde
açık kalan tek çalı ma hedefi enerjilerini di er üç do rul-
tudan birisinde harcamaktır.

b) *Makroekonomiye Mikroekonomik Temeller Aray ı*:
Burada yapılan ey, "temsili" mallar ve karar birimleri
ile genel denge modelleri kurmaktan ibarettir. Bunu ya-
parken hemen daima birtakım sınırlamalara gidilir, me-
sela fayda ve üretim fonksiyonlarına kesin ve basit bir bi-
çim verilir. Böylece zaman unsurunu da ekleyerek, birbi-

(32) 1987 yılında *Economic Perspecth/estöe* (1:2, s. 95-111) yayımlan-
lan bir anket, en tanınımı Amerikan Üniversiteleri'nde oku-
yan ekonomi ö rencilerinin adlanmadıklarını gösteriyor. Onlara
göre, teorik çalı maların, 'uygulanabilir niteli i önemsiz olma-
sa da, asıl i levi, ara tırmacıların seçilmesi ve yükselmelerinin
sah lanmasıdır. Aynı ankette, okudukları üniversitenin 'siyasal'
e ilimine ba lı olarak ö renciler arasında çok açık görü ayrılıkları
ortaya çıkmaktadır. Örne in, ikago'da ö renciler, "Mone-
taristler'in" önerdi i rasyonel bekle yi kavramını çok ilginç
bulurken, MITli ö renciler (daha "solda") bu kavramı tümüyle
reddetmektedirler...

rinden farklı sayısız "küçük modeller" olu turulabilir (günümüzün pek revaçta deyişle "do urgan modeller"). Görünü ün aksine, bu modellerin ortak niteli i *ola anüs-tü basit* olmalarıdır.³³ Üstelik bu modeller, yapılan varsayımlara dikkate alınan özelliklere kar ı da çok duyarlıdır. Ço u kez artlardaki küçük bir de i iklik, ula ilan sonuçlarda önemli farklılıklar do urur (mesela Azariadis'in (1981), Lucas'ın (1972) modeline göre yaptı ı ey budur). nsan, haklı olarak birbirlerine zıt çe itli iktisat politikalarını överek tavsiye eden bu tür "kurgulardaki" böyle bir artı tan üpheye dü mektedir. Zira ço u kez, bu modellerin, yazarlarının, siyasal tercihlerine ba lı olarak, kanıtlamak istedikleri sonuca eri ecek ekilde olu turdukları izlenimi do maktadır. Nihayet bu modeller konusunda iki noktayı belirtmekte yarar vardır: Bir kere denge durumunu, çok sınırlı sayıdaki karar birimini dikkate alarak incelerler (esas sorun olan karar birimlerinin birbirleriyle uyumu konusunun çözümlenmi oldu u varsayılır). kinci olarak, istemeyerek de olsa bu modeller, tam rekabet varsayımının terkedilmesi halinde do an sorunları da ortaya koymu olmaktadır.

c) *Mikroekonomik Muhakemenin Toplumsal Ya amın Bütün Alanlarına Uygulanması*: Bu yakla ımın esası, basit mikroekonomik emaların, evlenme ve bo anma, aile ba ina çocuk sayısı, siyaset adamlarının ve bürokratları n tutum ve davranı ları, yasaların ihlali vb. konulan "açı lamak" amacıyla uygulanmasıdır. Bu yakla ım, son deride "karma ık" olan aksiyomatik yakla ımı bir kenara atarak piyasa (rekabetçi) ekonomisinin iyi i ledi i varsayımından hareketle, basit kısmi denge muhakemesi ile yetinir. Sürekli olarak "rasyonellik" ilkesini ileri sürer ve

- (33) 1930'li yıllarda yaygın bir ün kazanan Lucas Modeli (1972) bu tür bir modeldir. Bu model, sadece "gençlerin" ve "ya lıların" olu turdu u bir ekonomiyi tanımlar. Bu iki ayrı ku ak, birbirinden ayrı birer "adada" ya artar. Her ada sürekli bir Walrasçı denge içinde olup, zaman zaman (önceden belli de il) gelen gençlerle" ve yetkililerin para emisyonuyla dı sal bir "sarsıntıya" u ramaktadır. Bu model, özellikle ABD'de çok etkili olan rasyonel bekleyi ler" ("Yeni Klasikler", bkz. III. bölüm) denilen akımın hareket noktasını olu turdu

bunu yaparken de, bu ilkenin özellikle dar anlamda bir yorumunu gözöntinde tutar (açıklayıcı de i kenlerin ve katlanılan kısıtların seçilmesi düzeyinde). A mın liberal tercihlerini yüksek sesle ve çekinmeden ilan eden bu akımın, neo-klasik akımlar arasındaki en "ideolojik" akım olarak ortaya çıktı ı çok açık bir ekilde görölmektedir. Ancak her eyi çok basite indirgedi i için ele tirilmekte; bu ele tiriden kurtulmayı deneyince, bu kez, daha önceki bölümlerde açıkladı ımız sorunlarla kar ıla maktadır. Bu yakla ımın mensuplarından biri olan Buchanan, 1987 Nobel ödölünü almı olsa bile, neo-klasik kuramcıların ço u yine de bu yakla ımı belli bir ihtiyatla kar ılamaktadırlar.

d) *Eksik rekabet ili kin örnekler*; matematiksel iktisatçılar için çok sayıda ve güç yer: ara tırma alan' an sunmaktadır. Bu çalı maları, aynı zamanda, tam rekabettekilere oranla daha "gerçekçi" modellerin kurulmasına olanak verdi i ileri sürölür. Ne var ki bu yakla ım, aynı zamanda iki önemli sakıncaya da sahiptir. Zira denge olu umu, yeterince genel bir ekilde ispatlanamamaktadır ve bu dengeler, mevcut olmaları halinde bile, Pareto anlamında optimum dengeler de ildir ve "iyi" olarak nitelenemez. Peki o halde normatif olmayan bir model neye yarar? Bu sorunun cevabı, birçok kuramcının tam rekabet modelinin özlemiyle ya amasında ve onun erdemlerinden ku ku duymamasında aranmalıdır. Gerçekten onlar sadece, i çi sendikalarının veya ba ka bozguncuların varlı ından kaynaklanan "aksaklıkları" incelerler. Onlara göre optimal bir duruma ula ılmasını engelleyen, yalnız bu tür kesimlerin bencillikleridir...

Rasyonellik lkesi

Bu kitabın giri bölümünde, rasyonellik ilkesinin (kısıt kavramı altında maksimizasyon olarak anlıyoruz) çok "esnek" oldu unu, her eyin modelde hesaba katılan de i kenlere ve kısıtlara ba lı bulundu unu gözlemi tik. Bu noktayı örnekler yardımıyla daha iyi açıklayabiliriz. Böylece belirsizli in bulunmadı ı zamanlararası rekabetçi bir denge çerçevesinde, istihdam ve ücretler, ihtiyaç-

lardaki ve karar birimlerinin tercihlerindeki e ilimlere göre genellikle zaman içinde de i mek durumundadır. Bununla birlikte, "gerçek hayatta", Ücretlerin "katı" oldu u gözlenmektedir. Bu olayı "rasyonellik" açısından açık- lamak için *zımnî sözle meler* kuramcıları, az da olsa be- lirsizli e yer vermişlerdir. Buna göre, ücretlerin de i me- mesi öyle açıklanmalıdır: Koryöntür fena oldu u za- man, i verenler bu durumu çalı tırdıkları i çilerin aleyhi- ne kullanarak çıkar sa lama çabasına girmemektedir (oysa, geleneksel neo-klasik modele göre, böyle bir dö- nemde ücretlerin dü mesi gerekirdi). Buna kar ılık, kon- jonktürün iyi oldu u zaman da ücretliler, dü üncesizce ücret artı ları talep etmezler. Ücretlerin "katılı m" açık- layabilecek olan i verenlerle ücretliler arasındaki bu zım- ni anla madır (matematiksel ümitlere dayalı bir muhake- me yaparak ve iktisadi karar birimlerinin "risk üstlen- mekten nefret ettiklerini, korktuklarını" varsayarak bu açı a vurulmamı sözle me matematiksel olarak da do - rulanabilir). Bu "açıklamanın", piyasa mekanizmasının, iktisadi karar birimlerine ait planlar arasında uyum sa - layarak "kendi üzerine dü en görevi iyi yaptı ı" ilkesine dayandı ma i aret etmek yerinde olur. Bu planlara ait amaç fonksiyonları, imdi faydaların veya kârların *mate- matiksel ümitleri* olmaktadır. Bu örnekler ço altılabilir. Söz geli i ard ık piyasalara sahip bir ekonomide e er "mükemmel" bir kredi sistemi mevcutsa (yani sistem, her isteneni kredi olarak veriyorsa), hileli iflasa gitmek (borç- lanarak) "rasyonel" olur. Ba lama ve biti tarihleri önce- den belirlenmi ya da bilinen bir gelecek zaman içinde,³⁴ rasyonel bekleyi lere dayalı bir model çerçevesinde elde para tutmak istememek de "rasyoneldir" (Hahn, 1985).

- (34) Bunu göstermek için aksi yönde bir muhakemede bulunabiliriz. En son dönemde hiç kimse para kabul etmeyecektir, zira artık bir gelecek sözkonusu olmayacağı için paraya sahip olmak kendi ba ına bir yarar sa lamaz. Ancak sondan bir önceki dö- nemde alı veri yapan bireyler de, gelecek dönemin artık son dönem oldu unu biliyorlarsa (rasyonel bekleyi lere bulunuyor- lar), parayı onlar da kabul etmeyeceklerdir. Sondan bir önce- kinden bir önceki dönemde i lem yapanlar da, sondan bir ön- ceki dönemde paranın kabul edilmeyece ini bilerek kendileri de parayı istemeyeceklerdir...

Oysa bu geleceğin süresi belirsiz veya sonsuz ise para tutma isteği rasyonel olabilir (peki bu ne anlama geliyor?). Eğer bilgi edinmenin maliyeti yüksek ise ve zamana ihtiyaç gösteriyorsa, uyarılan beklentiler de rasyonel olabilir...

Burada iki önemli noktaya işaret etmekte yarar var:

1) Rekabetçi sistemin "rasyonel" (optimal?) olduğu inancı yaygındır. Zira sistem kendileri de rasyonel davranan bireylerin faaliyetlerinin bir sonucudur. III. bölümde gördüğümüz gibi bu inanç tamamen geçersizdir. Bu vesileyle unu belirtelim ki rekabetçi sistem içinde "mükemmel" olması halinde bile istikrarsızlık ihtimali yükseldikçe, iktisadi karar birimleri tarafından "dalgalanmaları telafi edecek" ya da "iddetli demeleri" önleyecek düzenleyici bir kurumun yaratılması da "rasyonel" bir tutum olarak düşünülmelidir. O zaman, yukarıda sözü edilen "katılıklarda" olduğu gibi devlet müdahalesi de, bir istikrarsızlık ve kargaşaya kaynağı olan çok iddetli iktisadi dalgalanmaları önlemek için "rasyonel" bir zorunluluk haline gelir (mesela hammadde fiyatları ve mübadele hadlerinde "istikran" sağlamak için girilen çabalar böyle bir zorunluluktan doğar).

2) Neo-klasikler rasyonellik ilkesine, uygulamada birtakım sınırlamalar getirirler. Bunlardan en önemlisi bireylerin, toplumda mülkiyet hakkını ihlal etmekten kaçınmasıdır. Peki neden? Az bir "varlıca" sahip olanların, birleştirek, büyük servet sahiplerinin mallarını ellerinden almalan rasyonel de il midir? O zaman, servet sahiplerinin, bu servetin bir bölümünü, mal varlığını koruyacak güçler oluşturmak ve amacı "bakalarının mülkiyetine saygı gösterilmesini" sağlayacak olan kurumlar meydana getirmek üzere kullanmak rasyonel bir davranış olmaz mı?

Biraz da işaretleyici olan bu ikinci uyan, neo-klasik iktisatçılarca kullanılan yaklaşım sorununu, yani yöntemsel bireyciliği ortaya çıkarır.

Yöntemsel Bireyciliğin Sınırları

Yöntemsel bireycilik ile "maksimizasyon" peşinde ko-

an bireylerden yola çıkan ve yine bireylerle ilgili birtakım varsayımlar yaparak (zevkler, teknoloji, kaynaklar gibi) iktisadi ve toplumsal olguları tündengelim yolu ile açıklayan bir yaklaşımdır. Bununla birlikte en "saf" ekliyle "aksiyomatik" bakıldığında, bireysel faaliyetten doğmayan karmaşık bir kurumsal düzenlemeye (tellel, zaman-boyutlu bir piyasa sistemi) ihtiyaç gösterir. Gerçekten de esas sorun çevreye verilen önemle ilgilidir: Neo-klasiklerin yaptığı gibi çevre ihmal edilebilir mi; yoksa onun belirleyici bir rol oynadığını mı kabul edilecek? Yapılan analiz, bireylerin toplumsal gruplar içinde yer aldığı ve bu gruplar arasında çetrelili tartışmaların bulunduğu gerçeğinden yola çıkmamalı mıdır? Bazıları öyle diyebilir: Ama bizzat bu gruplar da bireylerden meydana gelmiştir ve başka bireylerin geçmişteki faaliyetlerinin bir sonucudur. O zaman bu geçmiştaki faaliyetlerin de köklerini açıklamak gerekecektir ki, onlar da, daha başka bireylerin geçmiştaki faaliyetlerine bağlıdır... Bu muhakemeyi böylece sınırsız bir şekilde sürdürmek mümkündür ve sonuçta bizi "tavuk mu yumurtadan çıkmıştır, yoksa yumurta mı tavuktan" sorusuna götürür. Acaba en iyisi, alçakgönüllülük gösterip iktisadi ve toplumsal yapıların, tarihsel gelişimin bir ürünü olduğunu gerçeğine dayanmak değil midir?

B BL YOGRAFYA

Ailen, B.; "General Equilibrium with Rational Expectations", *Essays in Honour of Girard Debreu*, North Holland, Amsterdam, 1986.

Arrow, K.; "Connaissance limitée et analyse économique", *American Economic Review*, 1974.

Arrow, K.; "De la rationalité - de l'individu et des autres - dans un système économique", *Revue française d'économie*, 1987.

Arrow K.; Hahn, F.; *General Competitive Analysis*, Holden Day, San Francisco, 1971.

Azariadis, C.; "A Reexamination of Natural Rate Theory", *American Economic Review*, 1981.

Balasko, Y.; *Fondements de la théorie de l'équilibre général*, Economica, Paris, 1988.

Barro, R.; *Macro économie*, Dunod, Paris, 1985.

Bdassy, J.-P.; *Macroeconomie et théorie du déséquilibre*, Dunod, Paris, 1985.

Bdassy, J.-P.; "The Objective Demand Curve in General Equilibrium with Price Makers", *Economic Journal*, 1988.

Cailld, A.; *Critique de la raison utilitaire*, coll. 'Agalma', La Découverte, Paris, 1989.

Debreu, G.; "Excess Demand Functions", *Journal of Mathematical Economics*, 1974.

Drcze, J.; "Uncertainty and the Firm in general Equilibrium Theory", *Economic Journal*, 1985.

Guerrien, B.; *Initiation aux mathématiques en Sciences économiques et sociales*, Economica, Paris.

Guerrien, B.; *La Théorie néo-classique. Bilan et perspective du modèle d'équilibre général*, Economica, Paris, 1989.

Guerrien, B.; *Concurrence, flexibilité, stabilité. Fondements théoriques de la notion de flexibilité*, 1989.

Hahn, F.; "Unsatisfactory Equilibria", *Technical Report*, Stanford, California, 1977.

Hahn, F.; "On Non-Walrasian Equilibrium", *Review of Economic Studies*, 1978.

Hart, O.; "Imperfect Competition in General Equilibrium", *Frontiers of Economics*, 1985.

Hicks, J.; *Valeur et Capital*, 1939.

Kaldor, N.; *La FUAU du monétarisme*, Economica, Paris, 1985.

Koopmans, T.; *Trois Essais sur l'état de la science économique*, 1957.

Lancaster, K.; Lipsey, R.; "The General Theory of Second

- Best", *Review of Economic Studies*, 1956.
- Lutus, R.; "Expectations and the Neutrality of Money", *Journal of Economic Theory*, 1972.
- Lucas, R.; 1987; *Models of Business Cycles*, Basil Blackwell, Oxford, 198x.
- Malinvaud, E.; *Leçons de microéconomie*, Dunod. Paris, 1979.
- Malinvaud, E.; *Réexamen de la théorie du chômage*, Calmann-Lévy, Paris, 1980.
- Mastel, R.; "On the Characterization of Aggregate Excess Demand", *Journal of Economic Theory*, 1974.
- Mas-Colell, A.; *The Theory of General Equilibrium: a Differential Approach*, Cambridge University Press, 1985.
- Phillips, A.W.; "The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Monetary Wages in the United Kingdom, 1861-1957", *Economica*, 1958.
- Picard, P.; *Éléments de microéconomie. Théorie et application*, Montchrestien, Paris, 198x.
- Quinzii, M.; *Rendements croissants et efficacité économique*, ADRES, Monographies d'économie, Editions du CNRS, 1988.
- Samuelson, P.; *Les Fondements de l'analyse économique*, 1947.
- Sonnenschein, H.; "Do Walras Identity and Continuity Characterize the Class of Excess Demand Functions?", *Journal of Economic Theory*, 1973.
- Walras, L.; *Éléments d'économie politique pure* (LGDJ, 1976), 1874.